

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

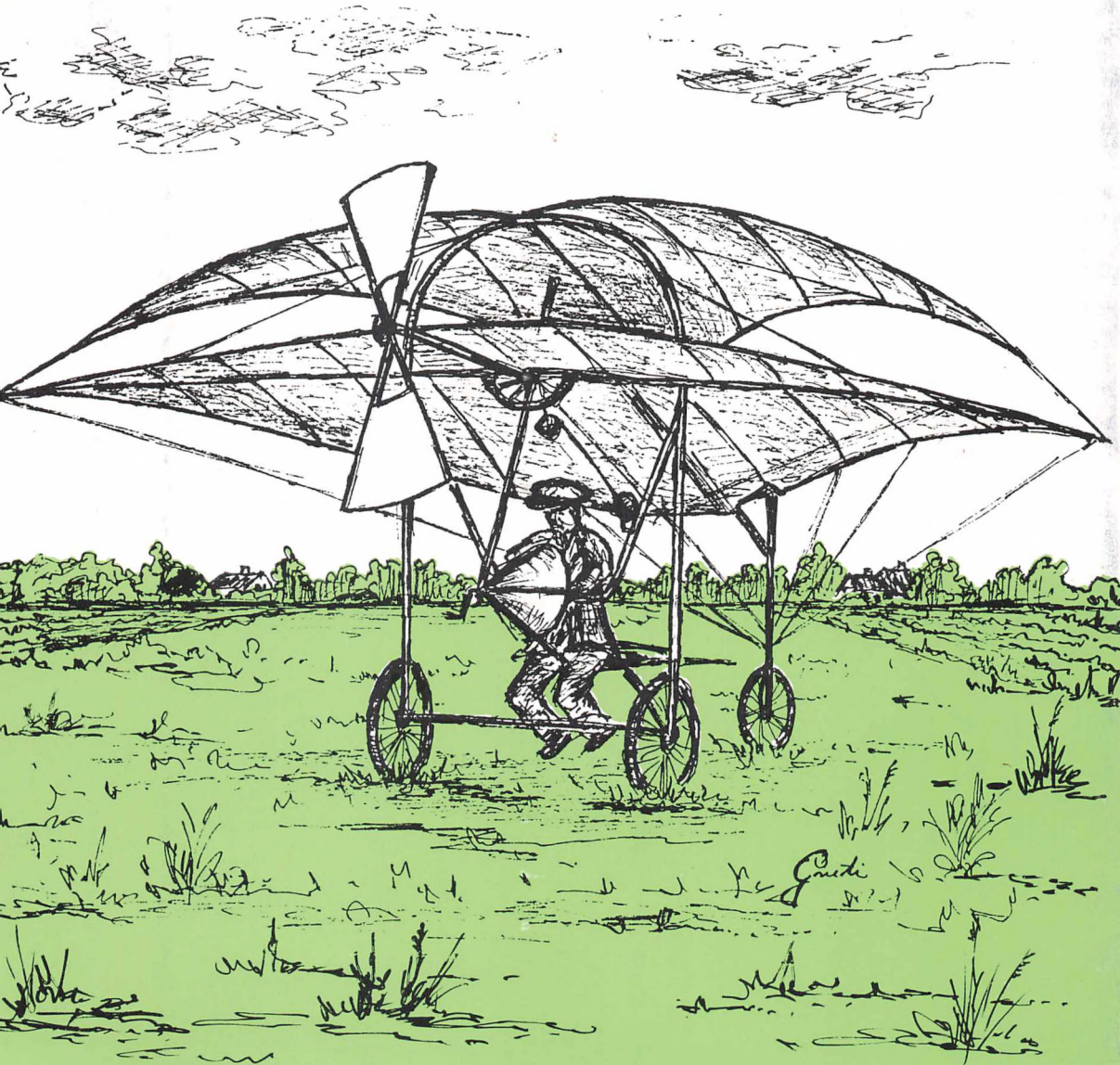
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falster 1987

LOLLAND-FALSTERS HISTORISKE SAMFUND

Årbog 1987 – 75. årgang

Redaktion: Verner Hansen, Maribo.
Tryk: Lollands-Postens Bogtrykkeri, Maribo

Omslagsbillede:

Greti Hansen, Maribo, har kunstnerisk formet det berømte motiv, da Ellehammer foretog Danmarks første flyvning på Lindholm den 12. september 1906.

Indholdsfortegnelse

Da Ellehammer fløj på Lindholm ..... 5 Af Verner Hansen	Lolland-Falsters museer 44
Danmarks sidste kætterpræst ..... 19 Af Jens Larsen	Lolland-Falsters lokalhistoriske arkiver 58
Teaterkaar paa Lolland-Falster i svundne Tider ..... 28 Af Georg Wiingaard	Årbøger og lokalhistoriske skrifter om Lolland-Falster 65
Lolland-Falster i bogverdenen ..... 37 Af Verner Hansen	Lolland-Falsters historiske Samfund 66
	Person- og stedregister 71

Da Ellehammer fløj på Lindholm

Af *Verner Hansen*

Flyvningen har udviklet sig som et fantastisk eventyr. Verden er blevet meget mindre, og den brede befolkning har fået overkommelige muligheder for at rejse ud og få store oplevelser.

Det er en helt naturlig ting, at hundreder af mennesker går ind i en af de store maskiner, som med den kæmpemæssige last hæver sig til adskillige tusinde meters højde.

Flyvningens begyndelse for godt 80 år siden var helt anderledes. Det var en bedrift, at en mand med en maskine, som han selv havde lavet, hævde sig trekvart meter over jorden og fløj godt 40 meter. Manden, som lagde grundlaget for flyvningens eventyr i Danmark, var Jakob Christian Ellehammer. Flyvningen foregik på den lille ø Lindholm mellem Lolland og Askø, og det skete den 12. september 1906.

Født i Sydsjælland

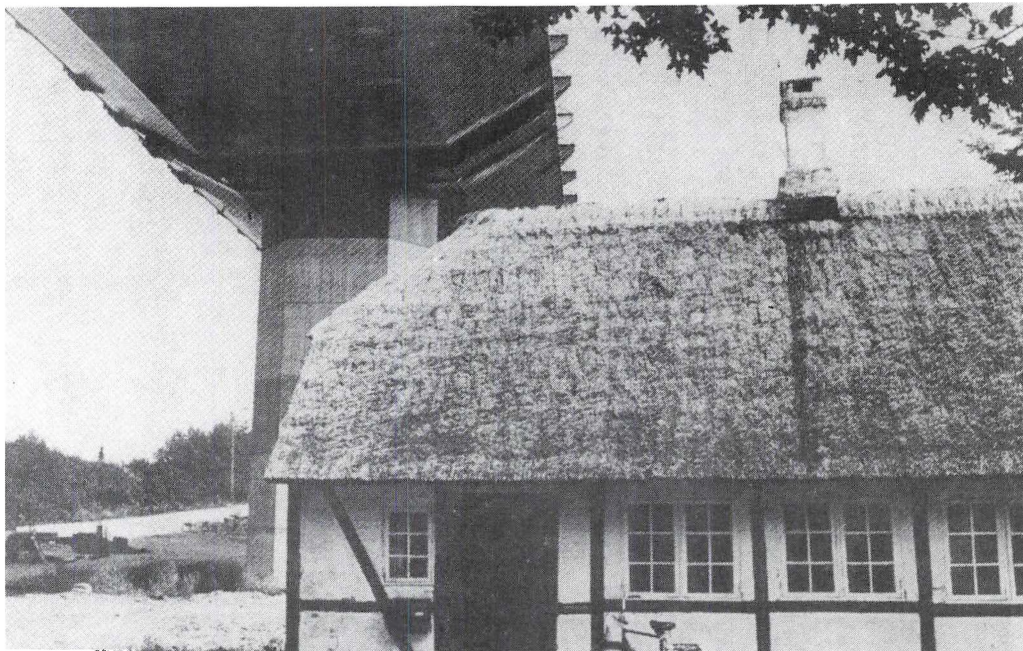
Jakob Christian Ellehammer var født den 14. juni 1871 ved Bakkebølle i Sydsjælland, hvor Farøbroerne senere kom til at gå over.

Han blev døbt Hansen, men tog senere efternavnet Ellehammer, som var hans moders pigenavn. Christian var i øvrigt det navn, som blev brugt i hjemmet, hvor der opvoksede fem drenge og fire piger.

Faderen, Mads Hansen, var skibstømrer, havde sejlet og arbejdet på engelske skibsværfter. I en alder af 36 år gik han i land og købte den lille landbrugsejendom i Sydsjælland.

Mads Hansen var noget af en »tusindkunstner« og havde en teknisk snilde. På flere måder var han forud for sin tid og holdt således på, at døgnen ikke var 2×12 timer, men 24, og han lavede et »bornholmerur«, hvis skive viste dette. Han arbejdede som smed og lavede maskiner, der brugtes i landbruget. Mads Hansen skabte sig en smedie, som var gravet ind i en skrænt ved hjemmet. Han konstruerede også sin egen blæsebælg.

Mads Hansen havde to brødre, og de tre ejede sammen en galease, »Cathrine«, med hvilken der sejledes mellem Nordfalster og København.

Barndomshjemmet ved Bakkebølle, hvor Ellehammer blev født den 13. juni 1871. Ved Farøbroernes opførelse kom huset til at ligge i skyggen af disse.

Faderen tømte Vålse Vig

Mads var mest hjemme, medens det var de to brødre, som var ude med båden. De kom også til Vålse for at hente korn og drøftede med lokale beboere de problemer, der var ved inddæmningen af Vålse Vig, hvor der var indvundet 1.200 tdr. land. Det var svært at få vandet ud, og flere havde forgæves forsøgt herpå, fordi der var tilløb fra de omliggende ca. 5.000 tdr. land agerjord.

Brødrene drøftede spørgsmålet med Mads, der netop havde opfundet en ny maskine, og det viste sig, at den kunne bruges til at løfte vand.

Mads Hansen og de to brødre blev interesseret i det med Vålse, og præsten hér blev bedt om at foretage en beregning med hen-

syn til, hvor længe det kunne vare at tømme vigen med den maskine, som fandtes. Præsten mente, det ville kunne klares på 28 døgn, og på den baggrund gik brødrene i gang. De fik en kontrakt om at få 20.000 kr., men hvis det mislykkedes, fik de ingenting. Anlægget skabte de selv på »Storholmen« midt i indløbet til vigen.

I foråret 1874 begyndte arbejdet, og vigen blev tørlagt på 27 dage – så præsten havde ikke regnet helt forkert! Hos Vålsebeboerne havde der været en del skepsis. En lokal høker erklærede, at hvis Mads Hansen kunne tømme vigen for vand, så ville han fylde den med punch! Da arbejdet var færdigt, sendte Mads Hansen en seddel til høkeren: »Nu kan du godt komme med punchen«!

Familien på »Storholmen«

Mads Hansen fik en kontrakt med det lokale indvindingselskab gældende for 15 år og med et virke som pumpemester. Derfor solgtes huset ved Bakkebølle, og i stedet købtes i 1875 på »Storholmen« en lille ejendom med 6 tdr. land jord. I forvejen havde broderen Kristen også en ejendom her, og en anden broder, Henrik, var hos ham. Det blev således efterhånden en stor familie, der boede på »Storholmen«, og Mads var midtpunktet for den.

Da udtørringen havde fundet sted, blev der på »Storholmen« holdt en stor fest, og ved selve dæmningens åbning i 1843 blev det betragtet som en så stor begivenhed, at Kong Kristian den 8. kom til stede. Et årligt »holmebak« fandt også sted en del år.

Legen med drager

For de mange børn blev det nogle dejlige år på »Storholmen«, hvor de tumlede sig frit og ubundet. De arbejdede i faderens værksted med mange ting. Husets kaffemølle måtte trækkes med håndkraft, men en dag fandt drengene på at lave en motor til den. Resultatet blev imidlertid, at kaffemaskinen eksploderede, og bønderne spredtes vidt omkring ...

På faderens vindmølle sad der store sejl, og når de blev slidte og skulle udskiftes, så fik børnene resterne. De brugte dem til is-sejlads om vinteren og til jollesejlads om sommeren.

En af de mest spændende ting, som ikke mindst Christian gik op i, var legen med drager, som de selv lavede, og de forsøgte med en så stor, at den kunne bære et menneske, men det gik ikke.

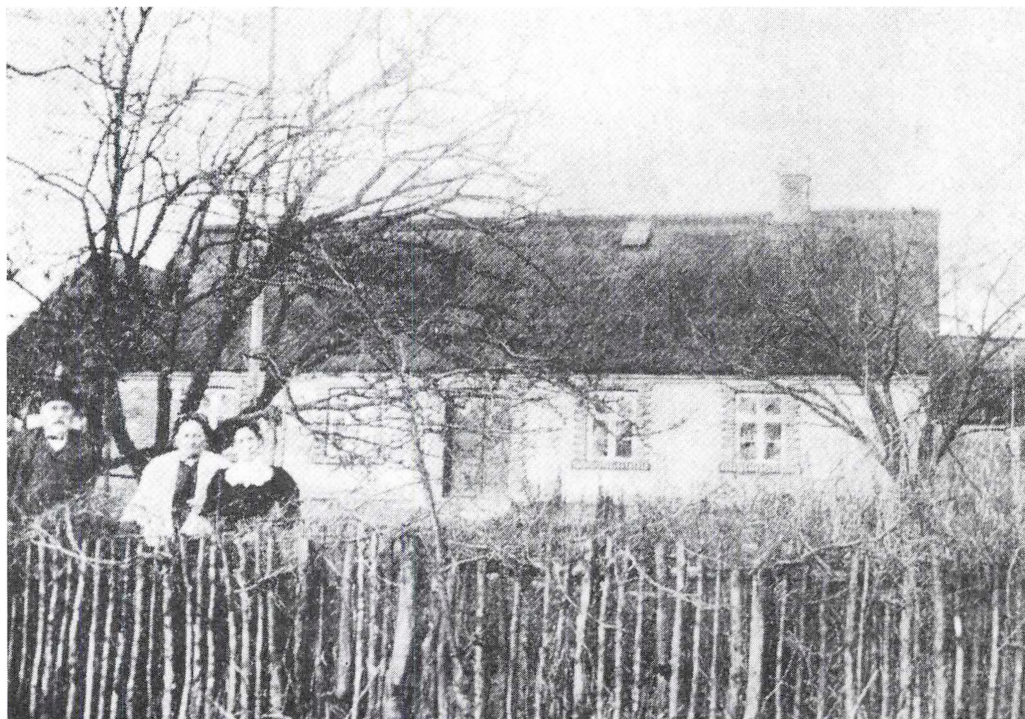
De erfaringer, som Christian her gjorde med vindens opløftende kraft, bevirkede, at han mange år senere sagde: »Enhver vil kunne forstå, at drengetidens forsøg, der

Ellehammers forældre, Mads Hansen og hans kone, hvis pigenavn var Ellehammer.

kun gik ud på at finde en drage i den mest fuldkomne form, det vil sige med den størst mulige bæreevne, er af direkte betydning for bygningen af den første flyvemaskine. Det anede vi ikke dengang. Men havde vi ikke leget med de store drager, var det aldrig lykkedes for mig at konstruere en maskine, der ved egen hjælp kunne løfte sig fra jorden. Her på Vålse Vig blev jeg »dus med vinden«, og det blev et bekendtskab, der holdt sig resten af livet«.

Huset på »Storholmen« ved Vålse Vig, hvor Mads Hansens store familie boede.

Firmaet »Brødrene Hansen«

Da Mads Hansens kontrakt med interessentselskabet udløb, kunne de ikke blive enige om en ny. Mads Hansen begyndte derefter at arbejde for sig selv, men blev boende på »Storholmen«. Han havde selv lavet et tærskværk, som han tog rundt med, og det var det første på Falster. Han konstruerede og lavede sammen med sønnerne en muddermaskine. Mads Hansen påtog sig entreprenørarbejder med anlæg af gader, veje og havne, og det var godt gjort af en mand, som kun havde sit selvstudium at bygge på. Efterhånden som børnene blev

ældre, blev de hans trofaste hjælpere, og der startedes firmaet »Brødrene Hansen«.

Mads Hansen blev til det sidste ved at tumle med tanker om at få inddæmningen udvidet, hvilket der dog ikke kom noget ud af. En stor glæde oplevede han og hustruen i 1913, da de fejrede sølvbryllup, og der deltog så mange mennesker i festen i Nørre Vedby Forsamlingshus, at noget lignende ikke før var oplevet. Mads Hansen døde den 13. marts 1917, og hans kone overlevede ham til 1923. De ligger begge begravet på Nørre Vedby kirkegård. Efter moderens død opløstes hjemmet på »Storholmen«.

Motorcyklen »Ellehammer«

Da Christian var konfirmeret, kom han i urmagerlære i Nykøbing og syslede her videre med det tekniske, der interesserede ham. Han lavede således en dampmaskine i sin kærestes fingerbøl, og når en tændstik sættes til, så gik maskinen i gang.

Efter læretiden kom han til København og blev ansat i et firma. Der var masser af nye og spændende ting at beskæftige sig med, og blandt andet var han med til at bygge de første telefoner i København og arbejdede meget med belysningseksperimenter, idet elektriciteten begyndte at gå sin sejrsgang.

I 1896 blev Ellehammer selvstændig med et værksted i Istedgade i København. Hans tekniske snilde gjorde, at han arbejdede med mange forskellige ting, men ikke altid med den hensigt at få produktion i gang og tjene penge.

Det menes, at Ellehammer opnåede at få 400 patenter på de mange ting, som han arbejdede med. Der var således en mekanisk maskine, der afleverede musik, når en ti-øre blev lagt i. Der var også et apparat, som kunne vise levende billeder – et apparat, der kunne skære toppen af et ægs skal og en speciel sparebøsse, som det ikke var muligt at ryste pengene ud af. Endvidere kunne nævnes en øludskænkingsautomat og en maskine, som kunne give folk elektriske stød!

En særlig succes havde Ellehammer på Danmarks første motorcykel, som havde fortræffelige egenskaber og blev solgt i et antal af omkring tusinde.

Ideen med at ville flyve

Det, som Ellehammer blev mest kendt for, var det med flyvningen, og der er måske flere grunde til, at han begyndte at sysle med dette. Måske var det erindringerne om

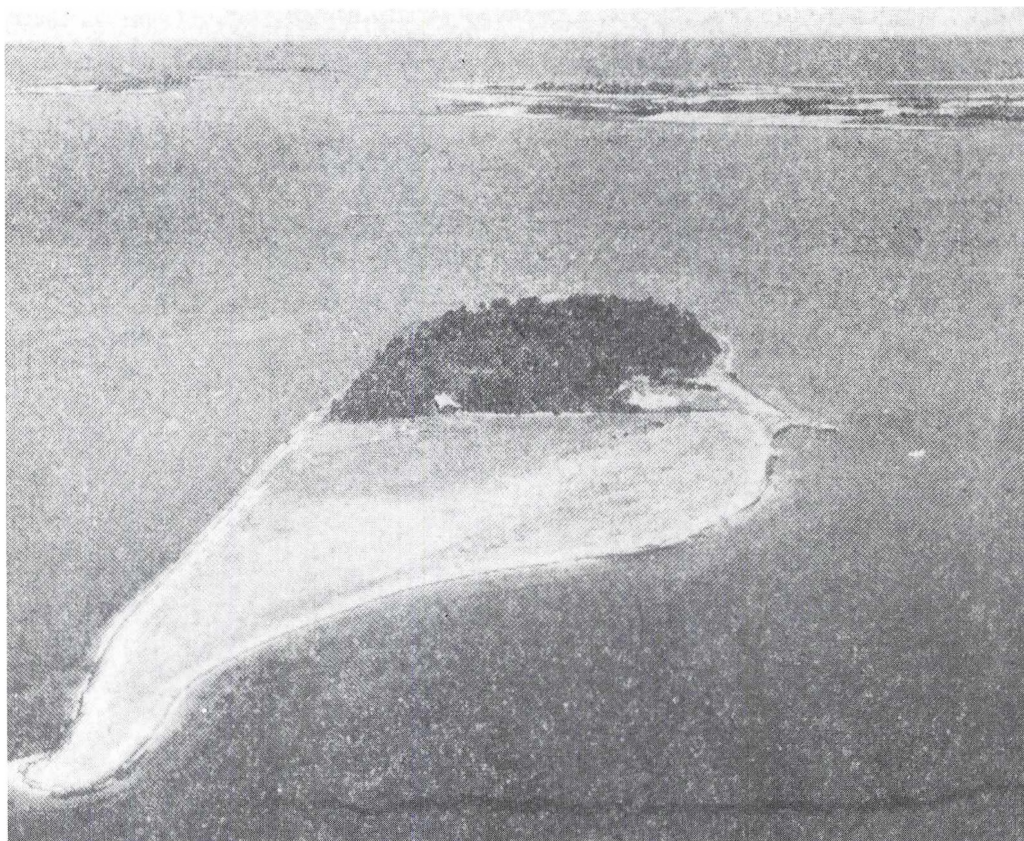

Ellehammer og hans hustru omkring den tid, hvor flyvningen på Lindholm fandt sted.

legen med drengene på Vålse Vig, men måske også, at han læste om, at de to brødre, Orville og Wilbur Wright, havde fløjet i 1903.

Ellehammer skulle begynde helt forfra med selv at lave en maskine, og den skulle være så let som muligt for at kunne gå i luften. Stellet blev lavet af stålrør, og på planerne var der sejldug. Maskinen fik hjul, og det var en fordel ved start og landing.

Det store problem var maskinen, som ikke måtte veje for meget. Det siges, at Elle-

Lindholm, som den lille ø så ud fra luften.

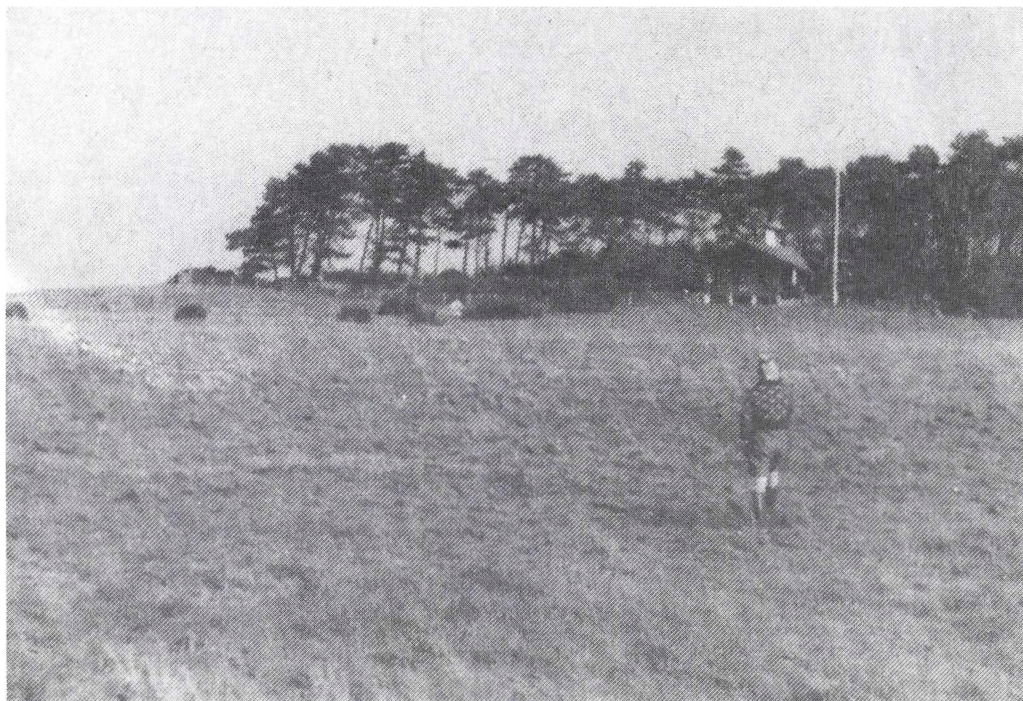
hammer prøvede 14 forskellige motorer, før han fandt det, som han mente var den rigtige. Motoren sad nede ved førersædet, og propellen blev drevet ved remtræk. Føreren sad i en skrøbelig lærredskasse og holdt på et cykelstyr ...

Ellehammer havde i forsøgene mange skuffelser, men der var også lyspunkter, og hen i året 1905 mente han, at maskinen burde prøves i praksis. Det burde være på et afsides sted, da der ellers ville blive for mange nysgerrige, og det var ikke så morsomt, hvis flyveforsøgene mislykkedes.

Lindholm valgt til flyvningen

Når øen Lindholm mellem Lolland og Askø blev valgt, så var der nogle naturlige grunde hertil. Ellehammer kom til den nærliggende Kragenæs havn, som faderen og den ældste af de fem brødre ejede, og som en anden broder, Vilhelm, bestyrede. En fætter, Lars, boede også i Kragenæs.

Da afgørelsen skulle træffes, har Ellehammer meget naturligt tænkt på øen, og det er også indgået i hans bevidsthed, at familiemedlemmerne kunne hjælpe med den

Lindholm havde både en højere, beplantet del og en flad eng, hvor cementbanen blev anlagt.

noget besværlige transport og det anlægsarbejde, som der ville blive.

Lindholm havde i århundreder hørt til Knuthenborg Gods og været brugt til græsning for kvæg og får. Greven havde også en sommerbolig hér, og en opsynsmand boede fast på øen og førte tilsyn.

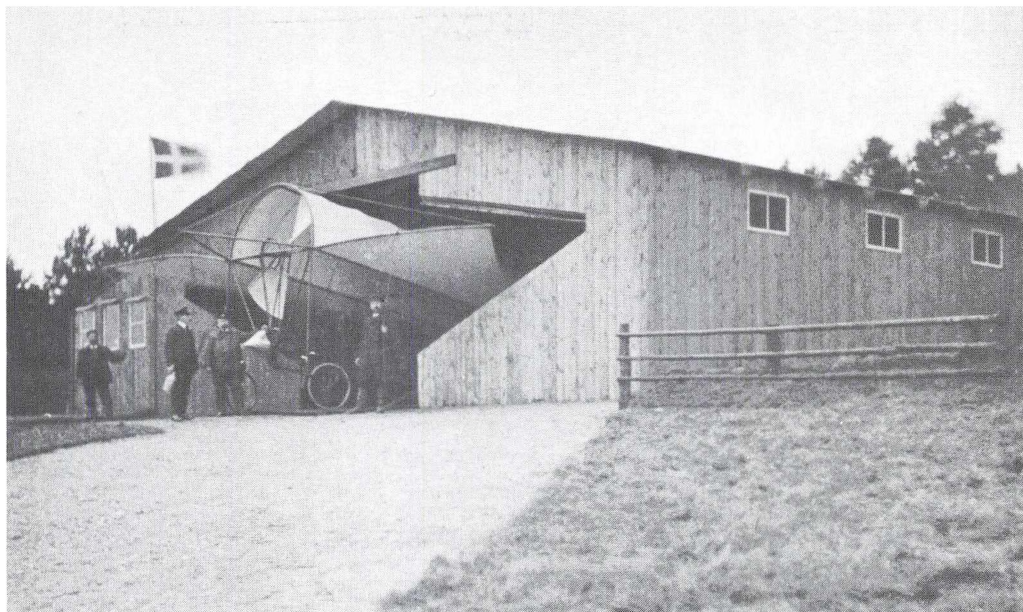
Øen var med sine ca. 17 tdr. land 200 meter på den ene led og 800 på den anden. Den højeste del var af en tidligere greve beplantet med fyr og kristtjørn, medens resten lå hen som eng.

Det var ikke svært at opnå greve C. E. Knuths tilladelse til at bruge øen, for han var selv meget interesseret i teknik. Greven lavede senere et meget omtalt væddemål

om, hvorvidt en flyver og han som bilist kunne komme hurtigst fra Nakskov til Nykøbing. Det var nogenlunde samtidigt, men greven fik en bøde for at have kørt for stærkt ...

Cementbane lavet på øen

Arbejdet begyndte med at planlægge en bane på Lindholm, thi maskinen kunne ikke køre på den ujævne grønsvær. Sten og andre materialer blev af familiemedlemmerne sejlet fra Kragenæs til øen. Den påtænkte bane på en kilometer i omkreds blev gravet ud og fyldt med sten og cement, så den var egnet til, at maskinen kunne køre rundt. I midten af banen anbragtes en mast,

Den opførte hangarbygning på Lindholm, hvor der var plads til maskinen.

som maskinen kunne tøjres til med en stålwire – så den ikke endte ude i vandet. Der blev bygget hangar med værksted og lidt beboelse.

Det var lejlighedsvis, der blev arbejdet på Lindholm, og nu og da kom Ellehammer selv kørende på motorcykel fra København til Bandholm for at sejle over og følge, hvad der skete.

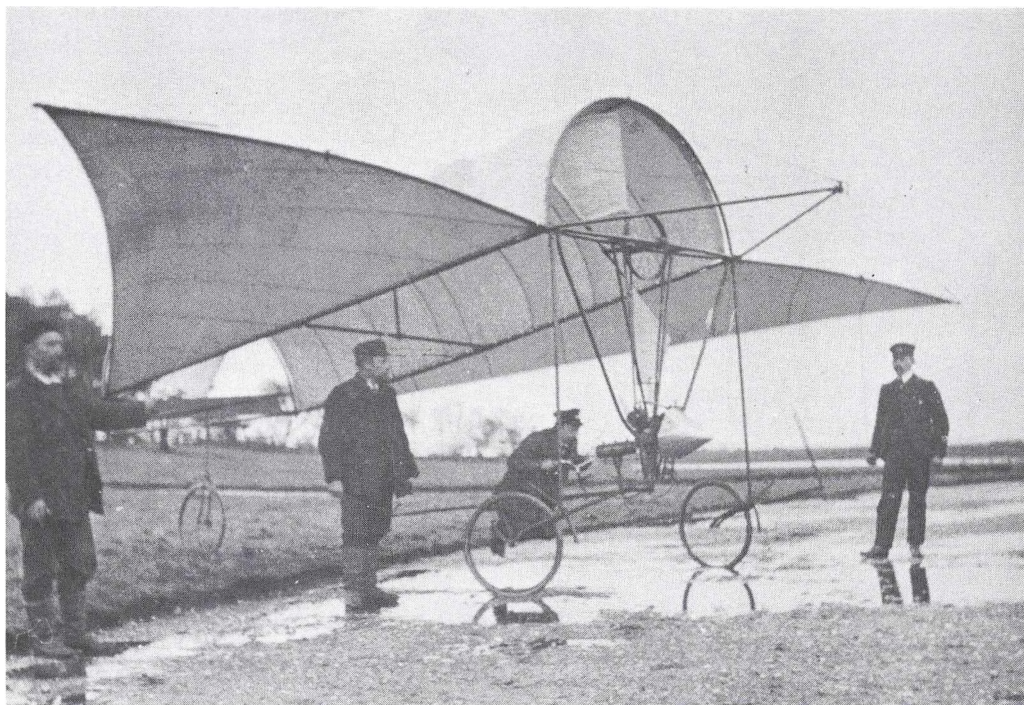
Hr. Ellehammers dygtighed

Der var begyndt offentligt at komme forlydender frem om Ellehammers flyveforsøg. »Illustreret Tidende« skrev således den 12. november 1905:

»I disse dage har en dansk mand, hr. fabrikant Ellehammer, meldt sig som aspirant

til æren for at være den, der gør luften underdanig, og opfundet en flyvemaskine, der nu står færdig til brug. I foråret vil de afsluttende prøver blive foretaget på en lille ø, Lindholm. Fælde nogen dom kan man selvfølgelig ikke gøre endnu, der er jo allerede mange, der har troet sig at have løst opgaven, og dog er de blevet skuffet. At planen er god og grundig gennemtænkt, borger hr. Ellehammers dygtighed for. Han har allerede tidligere gjort betydningsfulde og praktiske opfindelser, som har gjort hans navn kendt uden for landets grænser«.

Den 11. december 1905 fortæller en avis følgende: »På den lille ø Lindholm, der ligger en mil nordøst for Bandholm på Lolland, er i disse dage en arbejdsstyrke i gang

Maskinen er blevet trukket frem, for at Ellehammer kan prøve en start. Den spinkle maskine, der var sat sammen af stålrør og med sejldug, kunne let kæntre.

med at anlægge en stor forsøgsbane for opfinderen Ellehammers nye flyvemaskine. På øen bygges tillige et stort skur. Så snart dette er under tag, tager Ellehammer hér fat på at samle flyvemaskinen, hvis enkelte dele i disse dage er afsendt pr. skib til øen«.

Ellehammer – De kommer aldrig op!

Det manglede dog heller ikke på morsomheder. En engelsk professor skrev: »Hr. professor Ellehammer. De skal ikke være bange for at falde ned, for De kommer aldrig op«!

I »Blæksprutten« var der også satire med hensyn til flyveforsøgene:

– Flyvegriller:

Men nu hr. Ellehammer
i flyvetøjet har sat fart.
Han i sit studerekammer
har gjort det hele klart,
han har hvad han skal bruge.
Han mangler blot en skrue –
og den kan hittes snart!

Da Ellehammer overværede en revy i København, var der en skuespiller, som kendte ham og derfor udbrød: »Sikke tider, vi har! Kødet stiger, fløden stiger, det eneste, som ikke stiger, er Ellehammer«!

Der blev også tegnet humoristiske prospektkort, hvor man så Ellehammer med sin maskine komme og lande på byens torv!

Ellehammer arbejdede dog ufortrødent videre med forsøgene, men ofte skete der mindre skader på maskinen, så Ellehammer måtte komme med reservedele.

Peter Freuchen på besøg

Der blev ikke modtaget besøgende på Lindholm, fordi Ellehammer ville have ro til forsøgene, men der kom dog én, som senere fik et kendt navn. Det var Peter Freuchen, der havde sit hjem i Nykøbing, og han kendte lensgreven på Knuthenborg, hvilket muliggjorde besøget. Freuchen fortalte, at han så maskinen køre rundt på cementbanen, men den kom ikke i luften, så det var bare en karruseltur – uden passagerer!

Besøget fandt sted, før Peter Freuchen tog ud på »Danmarks-ekspeditionen« til Grønland, og han sagde efter hjemkomsten: »Før vi drog ud, var man begyndt at arbejde med flyvning – jeg havde sammen med Eggert Knuth på Knuthenborg været ude på Lindholm og set Ellehammers eksperimentelle flyvestation. Men under ekspeditionen, hvor vi var isoleret i flere år, forklarede dr. Wegeber, den senere berømte geograf og fysiker, at flyvning var en utopi, som aldrig ville kunne gennemføres. Det er håbløst, sagde han og beviste med tal, hvor latterlig tanken var. Da vi kom hjem i 1908, fløj man alle vegne«!

Luftskibet kan flyve

Det var ikke mange offentlige meddelelser, der kom frem om forsøgene, men den 24. juli 1906 fortalte den københavnske avis »Pressen« følgende:

»Ellehammers luftskib kan flyve. Det er en kendsgerning. Ganske vist har det ikke været mange fod oppe, men det har været i luften og kunne holde sig flyvende. Et par forbisejlende har set luftskibet i en fart som

en ret stærk cykelkørsel i en stor rundkreds over øen i nogle alens afstand fra jordoverfladen. Den mægtige indretning raslede slemt, og motoren tøffede som en motorcykel. Det vil herefter næppe vare længe, før Ellehammer vil foretage sin længe ventede og stadig udsatte opstigning«.

Da dagen var inde

Det var en tilfældighed, at 12. september 1906 blev den store dag, hvor de mange og besværlige forsøg gav resultat. Fætterten, Lars Ellehammer, fortalte om, hvordan det gik til:

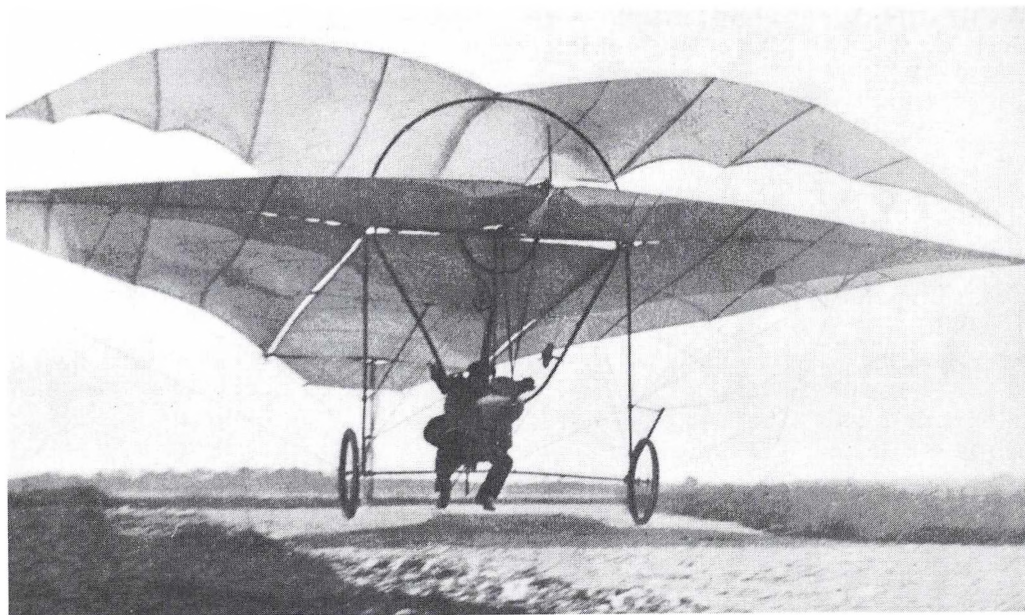
»En aften med vindstille havde vi egentlig besluttet at holde op for den dag, men fandt på at gøre endnu et forsøg. Og det gik. Jeg ved ikke hvordan. Men pludselig fór apparatet op fra jordsmonnet og fór af sted – ikke særlig hurtigt, vi kunne mageligt løbe med ved siden af og havde vejr nok til de 42 meter, hun holdt sig svævende«.

I en dagbog, som broderen Vilhelm førte, hed det for den 12. september: »Prøvede luftskibet på banen. Kørte hele banen rundt, svævede med for- og baghjulene ca. 42 meter i ½ fod højt, idet den brasende fór op imod vinden. Tog billeder af den i flugten«.

Jeg snuppede dig i flugten!

Ellehammer selv skrev til en ven:

»Den 12. September 1906 Kl. 4 Eftm. lykkedes det paa Øen Lindholm, beliggende i Smaalandshavet, at bringe den første regelrette Flugt til Udførelse, idet jeg allerede flere Dage i Forvejen havde konstateret, at Maskinen ligesom »svømmede« hen over Jorden, hvorfor vi derefter stadig var klar med Fotografiapparatet ved de efterfølgende Forsøg. Min Broder, som tog Billedet, laa paa Maven længere oppe paa Sletten,

Det berømte billede, som Ellehammers broder tog, netop da maskinen for første gang hævede sig op over jorden.

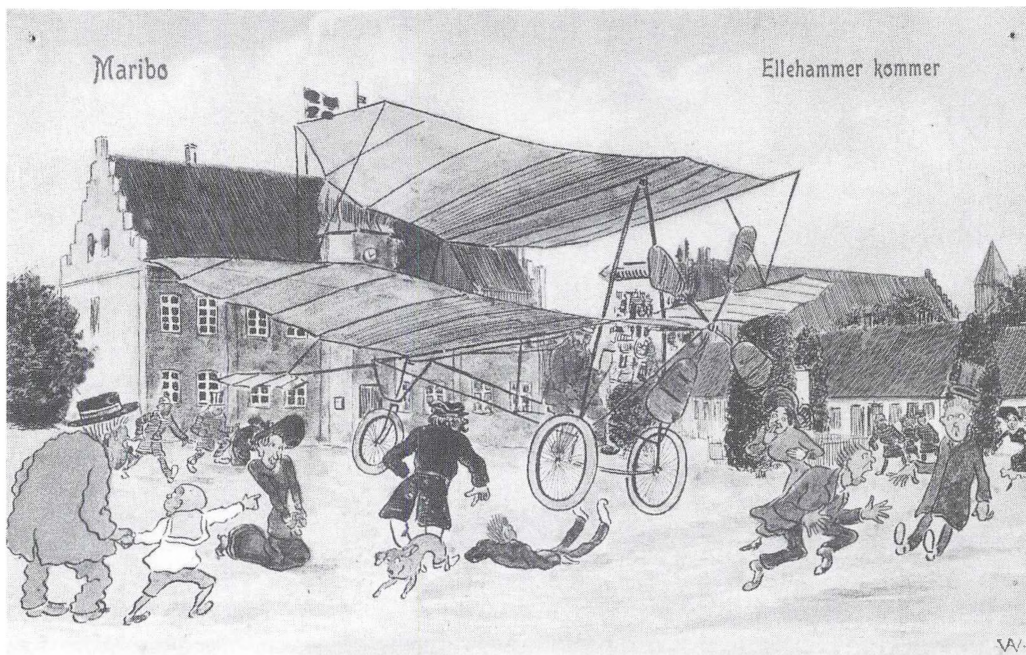
klar til Skud. Endelig løftede Maskinen sig, medens jeg krampagtigt knugede Haanden om Styret; en mærkelig Følelse overmandede mig, rent mekanisk afbrød jeg Tændingen og tog Jorden blødt, idet jeg sprang ud og slog Kolbøtter af Glæde, da jeg samtidig saa min Broder i Løb, raabende: - Jeg nappede dig i Flugten«!

Ellehammer meddelte også resultatet til en god ven, redaktør Hans Jørgen Jensen, »Møns Folkeblad«, som nogle dage i forvejen havde været på Lindholm. »Møns Folkeblad« ryddede dog ikke forsiden, men bragte en beskeden notits inde i bladet. »Socialdemokraten« i København opdagede den lille meddelelse, som blev gengivet lige så småt den 15. september.

Håndsving som på en bil

Københavnske bladfolk blev dog interesserede i det med den første flyvning i Danmark og fik arrangeret en gentagelse, som skete den 16. september og med et godt resultat, hvilket en journalist fortalte om i sin avis: »Motoren sættes i gang med et håndsving som på en almindelig bil. Den tænder straks, og eksplosionerne er så kraftige, at de må kunne høres helt til Lolland. Da Ellehammer slår bremserne fra, sætter luftskibet fart fremad, og da det er løbet en halv snes alen, hæver det sig op i en højde af 3-4 alen over jorden. Kun ståltrådbardunerne hindrer det i at fortsætte videre fremad ud over vandet og tvinger det til at holde bannens retning. Endnu et par alen svæver luft-

Ellehammers flyvning gav anledning til satiriske tegninger om, hvorledes det kunne ventes, at en maskine ville lande på Maribo torv.

skibet af sted, så er farten blevet så stærk, at vi dårligt kan følge med i løb. Ellehammer slår strømmen fra og lander blødt«.

Nu, Søren fløjtme, flyver den!

Ellehammer havde nået det, som han ville, nemlig at flyve, og så kunne arrangementerne på Lindholm afvikles, men der var også et økonomisk regnskab at gøre op.

Fætteren Lars, der fik 100 kroner om måneden for at hjælpe til på Lindholm, førte en regnskabsbog, som findes på Teknisk Museum i Helsingør. Bogen begynder den 25. november 1905 og slutter den 31. december 1906. Der findes en række udgiftsposter om penge til mandskab, sejlads,

materialer og varer fra købmanden i Krage-næs. Slutningen er 63 kr. til nedrivning og flytning og 21 kr. til telefon for hele året.

Omkostningerne er for 1905 opgjort til 1.350 kr. og i 1906 til 3.494 kr., ialt 4.844 kr. Disse penge ofrede Ellehammer selv på sin flyvning, samtidig med at han selv var væk fra sit værksted i København.

I regnskabsbogen skrev Lars Ellehammer nu og da nogle bemærkninger, og for den 12. september står der: »Nu, Søren fløjtme, flyver den ...«

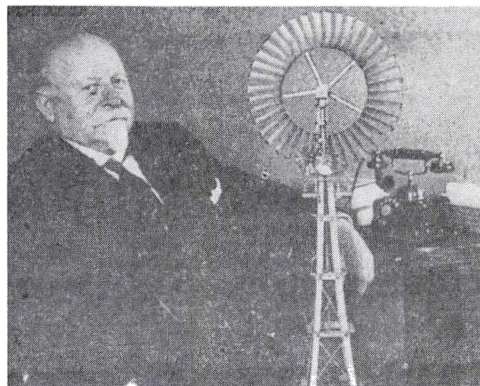
Fortsatte med flyveeksperimenter

Ellehammer havde ingen tanker om, at flyvemaskinefremstilling kunne gøres til en in-

dustri i Danmark. Maskinen var et enkelt-tilfælde, men da den i 1907 blev udstillet ved den første store danske automobiludstilling i Tivoli i København, så strømmede mange mennesker til for at se »luftskibet«.

Ved en flyveopvisning i Kiel i 1908, hvor 30.000 mennesker kom til stede, fik Ellehammer førstepræmien på 5.000 mark for en flyvning på 11 sekunder! De andre maskiner kom overhovedet ikke i luften!

Ellehammer fortsatte med sin eksperimenter, hvad flyvemaskiner angår. 1910-1911 præsenterede han en vandflyver og i 1911 en helikopter.

Ellehammer som en ældre mand på sit værksted sammen med modellen til en vindmølle.

Flyvningen, som Ellehammer foretog, kom også på frimærker.

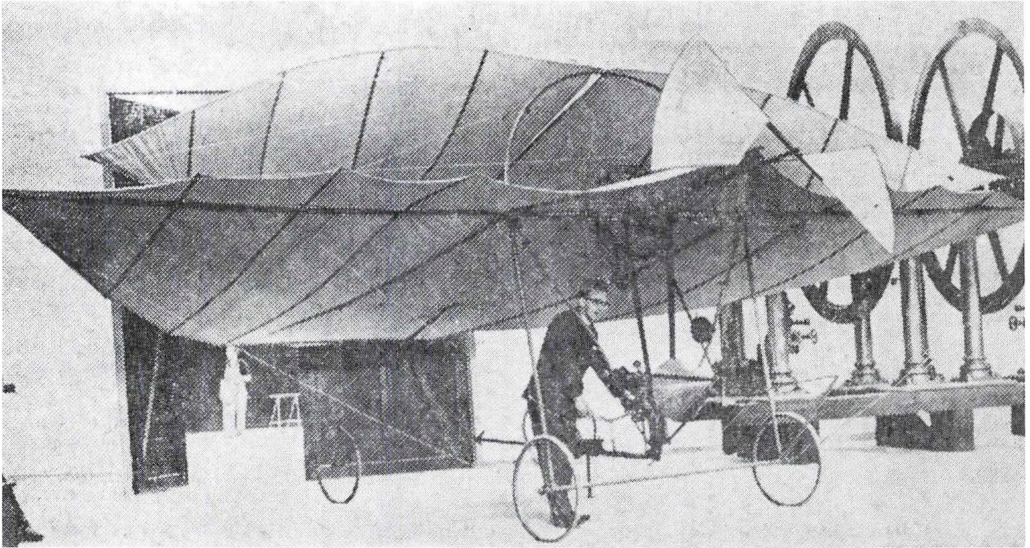
Til det sidste blev Ellehammer ved med at eksperimentere i sit værksted: »Jeg vil ikke lægge op, så længe min hjerne kan rumme en fornuftig tanke, for det er hele mit liv at eksperimentere«.

Det glædede ham at besøge vennerne på Falster, der altid havde stegte ål parat, for det var hans livret: »Jeg vender altid hjem fem kilo tungere. De stuede kartofler giver balancen«.

Ellehammer – en lykkelig mand

Ellehammer levede et lykkeligt familieliv med hustruen, som forstod hans interesser, og børnene. Han var livsglad og venlig og med lyst til at omgås mennesker. Ellehammer var flittig og arbejdsom. Arbejdet var for ham en dejlig hobby, som han levede i. Han tog det roligt, hvis forsøgene ikke lykkedes – og fortsatte. Han tjente mange penge, men lysten til at eksperimentere uden økonomiske resultater bevirkede også, at han brugte mange.

Udover beretningen om den første flyvning i Danmark, så er der på Danmarks

Ellehammers flyvemaskine fra 1906 blev rekonstrueret og anbragt på Danmarks tekniske Museum i Helsingør.

tekniske Museum i Helsingør en del direkte minder. Der er blandt andet en konstruktion af den første flyvemaskine og en original maskine fra 1909 fremstillet af Ellehammer selv. Desuden findes der en model af hans helikopter fra 1911.

Fra den lykkelige barndom med legen med drager på Vålse til flyvningen på Lindholm og lige til sine dages ende havde Jakob Christian Ellehammer en varm kærlighed til Lolland-Falster. Det var for ham barndommens og ungdommens dejlige land, og han blev en af landsdelens store sønner.

Den første flyvning i Danmark blev hans livs største bedrift og gav ham et navn, som ikke vil blive glemt.

Verner Hansen, Museumsgade 3, 4930 Maribo. Fhv. lokalredaktør på dagbladet Ny Dag, redaktør af Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog, forfatter af en del lokalhistoriske småskrifter.

Danmarks sidste kætterpræst

Af Jens Larsen

I det nordvestlige hjørne af Falster ligger Vålse Sogn, som efter kommunereformen i 1970 blev en del af den nuværende Nørre Alslev storkommune. Vålse Sogn var indtil inddæmningen i 1842 af det øst for liggende Vålse Vig en halvø, ja, nærmest en ø – kun forbundet med en smal tange mod syd til det øvrige Falster. For mindre øers vedkommende taler man ofte om ø-mentalitet, idet befolkningen dér ofte er præget af århundreders isolation. Det gælder måske ikke så meget mere den nuværende opvoksende generation, men vi skal kun få generationer tilbage, før man kunne opleve mennesker, der blev født, levede, boede og døde uden nogensinde at have været uden for Falsters område, ja, næppe uden for deres fødesogns grænser.

For Vålsernes vedkommende, der på en måde var »en ø i øen«, har denne ø-mentalitet været nok så udpræget. En beboer fra Vålse var »en vålser« og udgjorde derfor et særligt begreb.

Ser man tilbage på Vålsernes historie, må man medgive, at der her er tale om en befolkning, som undertiden har virket sære og stædige, men også har haft deres meningers mod og ikke uden videre ladet andre bestemme over sig.

Det gælder ikke mindst inden for det kirkelige og religiøse område. Alene den kendsgerning, at der siden Reformationen (1536) har været ansat over 30 præster, ja, blot i tidsrummet 1817 til i dag 18 præster, siger noget om vilkårene for at være præst i Vålse. Biskopperne Gad, Sthyr og Swane omtaler Vålse Sogn som »det vanskeligste« eller »det dødeste døde på Nordfalster«. Efter traditionen strandede engang et fransk skib ved Vålse, og besætningen skulle da have gjort vålserne revolutionære!

H. P. Petersen, der i 1845 omtales som andenlærer i Vålse, var leder af en anti-religiøs bevægelse (hans kone var af fransk afstamning), der måske kan spores tilbage til den navnkundige bonde, Hans Rasmussen (1779-1859), som ikke altid var særlig venlig stemt over for præster og kirke. Nævnte Hans Rasmussen, der var født i Egense, blev i 1848 medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling.

I 1820 var der i Vålse visitats af biskop P. O. Boisen, der dog bemærkede, at »alt gik godt«, og i 1845 kunne biskop Brammer notere, at der var »en glædelig stor menighed«, men i 1848 skriver biskop Gad til det daværende kulturministerium, at pastor Aabye skulle have kaldt menigheden for

»ukristelig og ugudelig«. Selv blev han dog omtalt som uomgængelig og blev beskyldt for at have »prygllet sin kone med en støvleknægt« – og blev derefter forflyttet til et andet sogn. Biskop Gad skriver endvidere, at »der næppe findes et sogn i Danmark, i hvilket en irreligiøs ånd har fundet en så stor udbredelse som her«!

I 1858 blev Bindsbøll biskop over Lolland-Falsters Stift. Han var en flittig visitator og besøgte da også flere gange Vålse og var ret så betænkelig ved forholdene dér. I 1859 konstaterede biskoppen, at der var 4 udøbte børn, og i 1862 fandtes 7 udøbte børn i sognet. Pastor Ammentorp (1849-60) havde forgæves søgt at vende forældrene fra vrang ansøkelser, men de regnede kun dåben for »en sjat vand« og henviste for øvrigt til lov af 1857 om dåbstvangens ophævelse. De havde heller ikke bedre forestillinger om nadveren, holdt sig fra Herrens bord og kom sjældent i kirken. I perioden 1861-79 var der 22 messefald (ingen gudstjeneste grundet for få kirkegængere). Dog omtales i 1865 forholdene som bedre. Nu er der kun 4 udøbte børn. Nævnte lærer H. P. Petersen har taget sig af dage, og gudstjenesterne er bedre besøgte.

Vålse – et smertensbarn

Biskop Monrad kaldte Vålse for sit smertensbarn, og pastor Høeg anførte, at »der næppe er nogen landsbyenighed i Danmark, hvor vantro har sat så dybe spor som i Vålse«. Nu vil det være forkert at betragte »vålseboerne« som en særlig grell undtagelse med hensyn til deres indstilling til kirkelivet. Fra nabokirken, Kippinge Kirke, meldes i 1860 om 13 messefald og i 1861 om 14 messefald.

Der har da også lydt positive røster om vålseboerne og deres forhold til kirken. Pastor J. Falk Rønne (1900-05) har intet at

klage over i de fem år, han var præst i Vålse – bortset fra det lidt ensformede traktement på gårdene om efteråret: andesteg og rødkål! Samme præst har i øvrigt skrevet en bog om sognet, »Omkring Vålse Gadekær«.

Ligeledes anfører pastor N. F. Wamberg (1913-15) med sin to-årige vacance som grundlag: »Tiden i Vålse er den bedste i min præstetid med venner for livet – deriblandt gdr. Lars Belling, Borregård«.

En kirkestrid begynder

I 1913 skulle man – som så ofte før – have ny præst i Vålse. Ansøgningerne til embedet gik gennem det daværende kultusministerium. Der var adskillige ansøgninger, men den ene fik kultusminister Jacob Appel til at rynke brynene og lægge den til side, medens de andre blev ekspederet videre til Vålse menighedsråd. Den tilsidelagte ansøgning var underskrevet af Niels Arboe Rasmussen, sognepræst i Skibsted i Viborg Amt!

Med denne ansøgning til embedet som sognepræst i Vålse brød en årelang kirkestrid igen ud i lys lue – en landsomfattende kirkepolitisk kamp, hvor Arboe Rasmussen var kastebolden i et forsøg på at skille kirke og stat.

Nævnte N. P. Arboe Rasmussen, født 1. april 1866 i Holbæk, student i 1884, cand. theol. i 1890, var i årene 1890-97 præst i Gjøel og fra 1897 præst i Skibsted. Han fortsatte samtidig sine teologiske studier og skrev bl. a. i 1903 en afhandling, hvori han hævdede, at jomfrufødsel ikke hørte med til menighedens oprindelige trosindhold, men var et senere forsøg på at forklare, hvorledes Jesus var Guds søn. I 1903 forsøgte Arboe Rasmussen at danne et parti for den frisindede retning inden for Folkekirken. Det bevirkede, at hans næsten glemte artikel om jomfrufødsel blev draget frem. Biskoppen i Viborg Stift, hvor Arboe Rasmussen var

præst, A. S. Poulsen, fremsatte en lidt valen erklæring, der dog ikke var i Arboe Rasmussens favør, og han fik nærmest et uovervindeligt chok, da han blev klar over, at han havde udleveret en af sine præster til en krænket opinion.

De religiøse og kirkelige forhold i landet på dette tidspunkt kan lidt unuanceret karakteriseres således: Grundtvig – ideerne havde tag i bønderne, Indre Mission i mellemklassen og Kirkelig Centrum i det højere borgerskab. Husmænd og arbejdere var endnu »ledige på torvet«.

Inden for den politiske verden var de sociale-radikale ideer ved at vinde mere og mere frem. Det var derfor nærliggende at virkeliggøre en social-liberal partidannelse inden for kirken i lighed med den politiske. Der blev taget kontakt med det nystiftede radikales leder, C. Th. Zahle, den radikale N. Brandsager og den socialistiske P. Sabroe. De to sidstnævnte havde fremsyn til at se, at såvel husmands- som arbejderbevægelsen ikke kunne nøjes med den rent materielle fremgang, men behøvede samtidig en idealistisk teologi af religiøs farve.

Angreb på trosbekendelsen

I 1906 angreb Arboe Rasmussen trosbekendelsen som »et uheldig udtryk for kristendom og uegnet til trosbekendelse«! Nu trak man inden for såvel den teologiske som den kirkepolitiske kamp fronterne stærkere og stærkere op. I mange tilfælde var Arboe Rasmussen blot skydeskive, og ser man efter i aviserne for årene 1910-20, drejer det teologiske stof i pressen sig fortrinsvis om Arboe Rasmussen-sagen. Striden begyndte på et rent teologisk plan, men blev næsten omgående kirkepolitisk, og inden længe blev den udspillet på et niveau, hvor de daværende politiske partier blev involveret. På højre side stod Venstre og konservative,

Pastor N. P. Arboe Rasmussen, som der stod megen strid om, indtil han endte som præst i Vålse.

og til venstre stod radikale og Socialdemokratiet. Den folkelige liberalisme følte som en fare på grund af dens politiske muligheder, og selv om de kirkelige retninger på højre fløj i realiteten sejrede, sejrede de sig på en måde til døde – gennemsyret indefra af den liberale »gift«.

Arboe Rasmussen bevægede sig efterhånden over i en religionshistorisk kreds og holdt foredrag om en fremtidig stor kirke med kun Fadervor som bekendelse. Samtidig skrev han i Unitarernes blad, og unitarerne betragtede ham næsten som »deres«.

Afsked trukket tilbage

I 1910 – i Klaus Berntsens regering – var forstander Jacob Appel, Askov Højskole, blevet kulturminister. Han forlangte nu, at biskop Poulsen skulle give Arboe Rasmussen en advarsel, men også kun en advarsel, for med Arboe Rasmussens forblivelse i Folkekirken havde man dels anerkendt »den tålsomme folkekirke«, dels anerkendt, at præsteløftet ikke forpligter på trosbekendelsen. Men biskop Poulsen blev udsat for et så voldsomt tryk fra højrevendte kirkelige kredse, at han indstillede Arboe Rasmussen til afsked. Men det fik til følge, at han af Jacob Appel »fik en frygtelig overhaling« og trak sin indstilling om Arboe Rasmussens afsked tilbage. En medvirkende grund til biskoppens »omsving« var en adresseliste, som såvel biskop som provst havde sat i gang med krav om afskedigelse. Den fik kun 10 underskrifter, medens en anden adresseliste om Arboe Rasmussens forbliven i sognet fik 550 underskrifter! Resultatet af det mislykkede forsøg på at få Arboe Rasmussen fjernet fra sit embede resulterede i en kirkelig »modstandsbevægelse med Indre Mission og Kirkelig Centrum som drivkraft«.

Da sagen nu syntes at være stillet i bero, forsøgte man på anden måde at få Arboe Rasmussen til at opgive sit embede. Han blev udsat for et kraftigt psykologisk pres fra den kirkelige højrepresse, der næsten daglig angreb ham for uhæderlighed, fordi han døbte på noget, som han ikke selv troede på. Til gengæld blev han støttet af de radikale og socialistiske blade – dog nok ikke så meget for hans egen persons skyld – for han var som tidligere nævnt i virkeligheden blot en brik i spillet om en adskilt kirke og stat.

Arboe Rasmussen fik af såvel biskop som provst taleforbud uden for sit sogn og blev samtidig lovet – og lokket – med en ekstra

god pension, blot han ville tage sin afsked! Ja, biskoppen erklærede endog i sin fortvivelse, at »han aldrig blev menneske mere, om ikke den præst forsvandt«!

Søger Vålse-embedet

Da var det, at embedet som sognepræst i Vålse blev ledigt, og det fangede straks Arboe Rasmussens interesse, for »i dette mærkelige sogn« var der måske sangbund for hans forkyndelse. Han havde én gang før søgt embedet i Vålse. Det var i 1905, men selv om han var indstillet som nr. 1, var han – uvist af hvilken grund – blevet forbigået, og det endda selv om politikeren Th. Zahle – hans gamle skolekammerat – havde støttet ham.

Ganske vist lagde kulturministeren som før nævnt ansøgningen til side (for at undgå strid med bisperne), men P. Sabroe oplyste Arboe Rasmussen derom, som igen lod meddelelsen gå videre til Vålse menighedsråd, der omgående forlangte ansøgningen udleveret. Det fik de, fordi Appels indstilling var, at hensynet til demokratiet måtte være større end en strid med bisperne. Få dage efter gik i øvrigt Jacob Appel som kulturminister og blev afløst af S. Keiser-Nielsen, valgt i Stubbekøbing-kredsen under den anden regering Zahle.

Biskopperne mod Arboe Rasmussen

Biskop Poulsen havde ikke anbefalet Arboe Rasmussens ansøgning, og biskop Wegener (Lolland-Falsters Stift), der var formuende og i stand til at tage en kamp op, erklærede, at han under ingen omstændigheder ville give Arboe Rasmussen kollats, hvis han kom til Vålse – for det ville nemlig betyde en kirkelig anerkendelse. Arboe Rasmussens ansøgning fik flertallet i menighedsrådet (3 af 4), og den radikale regering besluttede at re-

Vålse's idylliske præstegård, som i fire år blev beboet af Arboe Rasmussen og hans familie. (Foto: Jens Larsen).

spektere sognedemokratiet og udnævne Arboe Rasmussen til sognepræst i Vålse.

Den 30. august 1913 mødtes imidlertid biskop Wegener med fem andre biskopper til et møde i Viborg, hvor man blev enige om et sagsanlæg mod Arboe Rasmussen. Biskopperne blev i øvrigt støttet af 91 præster.

Det bevirkede, at udnævnelsen af Arboe Rasmussen blev udskudt indtil videre. Regeringen var ikke særlig glad for denne »kildne« situation, og konseilspræsident Zahle skal efter sigende have lovet Keiser-Nielsen champagne, hvis han kunne klare sagen!

Anklager i retten

Der blev nu nedsat en provsteret, hvor biskop Poulsen førte anklage mod Arboe Rasmussen for brud på præsteløftet og anlagde straffesag. Men i 1914 blev Arboe Rasmussen af provsteretten frifundet for anklagen. Sagen blev imidlertid appelleret til landemoderetten, som i 1915 frakendte Arboe Rasmussen embedet.

Sagen endte i Højesteret, som den 9. maj 1915 frifandt Arboe Rasmussen for straf, men ikke for kætteri! Arboe Rasmussen havde i øvrigt som forsvarer højesteretssagfører Liebe, Chr. Xs sagfører! Måske støttede Chr. X indirekte Arboe Rasmussen ved

at give sin sagfører tilladelse til at medvirke i sagen.

To dage før dommen havde regeringen delt Kulturministeriet i et kirkeministerium og et skoleministerium med en kommende adskillelse af kirke og stat for øje. Den radikale formand, Th. Poulsen, blev landets – og samtidig verdens – første kirkeminister.

For kirkeministeren blev det en prestige-sag at få Arboe Rasmussen til Vålse. Derfor søgte man at få vedtaget en lov, som overdrog tilsynet med præster, der ikke på normal vis kunne få kollats, til Kirkeministeriet.

Kirkeministeren søgte nu, men forgæves, at få biskop Wegener forflyttet til Århus, idet biskoppen over Aarhus Stift, biskop Sørensen, grundet meget skarpe angreb i Indre Missions presse for sin holdning til Arboe Rasmussen-sagen nedlagde embedet og søgte et almindeligt sognepræsteembede.

Den påtænkte lov om Kirkeministeriets eventuelle tilsyn med præster blev dog ikke vedtaget på grund af modstand fra I. C. Christensen. Kirkeministeren skulle ikke være den 8. biskop, sagde han.

Men trods al modstand og protester fra såvel landsting og bisper som alle politiske højrekredse blev Arboe Rasmussen alligevel konstitueret som sognepræst i Vålse.

En særlig Arboe Rasmussen-lov

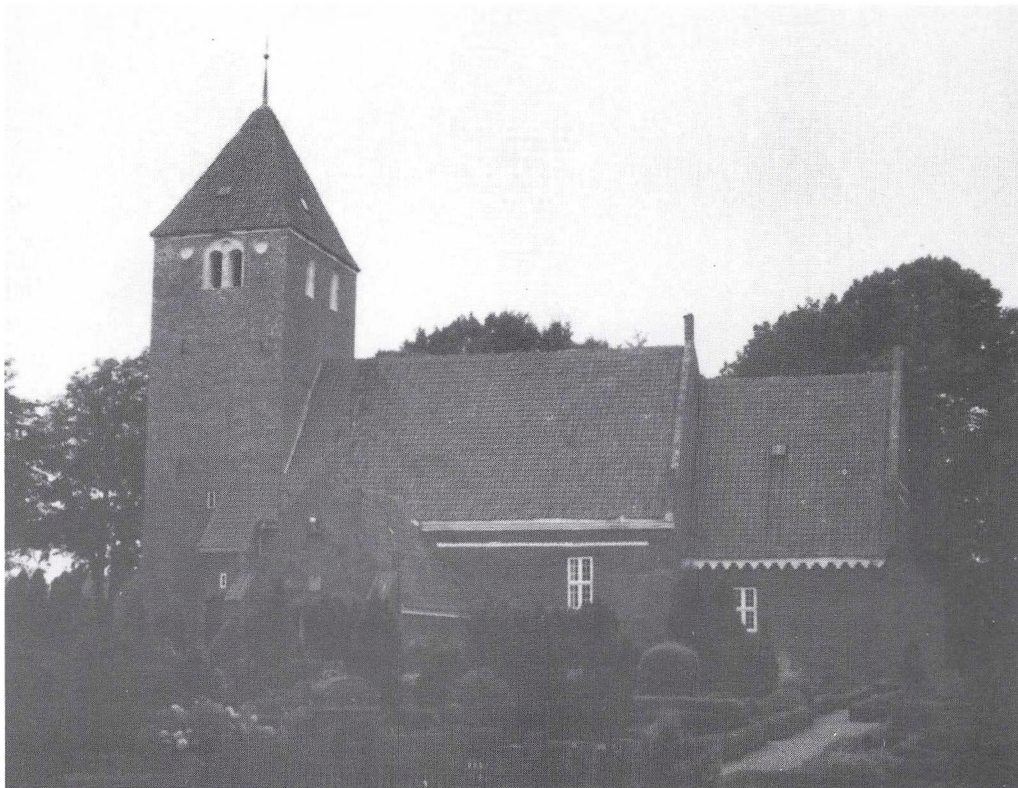
Situationen var imidlertid uholdbar og mundede ud i den måske mærkeligste lov (påtvunget af Venstre), der nogensinde er givet i Danmark – i hvert fald i kirkelige anliggender: *Så længe biskop Wegener er biskop på Lolland-Falster, og Arboe Rasmussen er sognepræst i Vålse, overtager Kirkeministeriet tilsynet med præst og menighed i Vålse (9. marts 1917).*

Loven – undertiden også kaldet »Vålse-loven« – gjaldt dog kun i dette ene specielle tilfælde – altså var »den tålsomme kirke« ikke blevet legaliseret. Et forsøg på adskillelse af kirke og stat var løbet ud i sandet.

Arboe Rasmussen havde i det store og hele kun været en brik i det kirkepolitiske spil. Selv om det for ham tilsyneladende var en sejr, at han trods den enorme modstand og uhyrlige angreb havde fået embedet i Vålse, rejste han dog fire år senere derfra som en skuffet og slagen mand.

I begyndelsen prædikede han for en fyldt kirke. Langvejs kom man fra for at høre den landskendte præst, som aviserne om trent daglig i årevis havde skrevet om. Endog den lille færge ved Guldborg sejlede om søndagen i pendulfart for at færge de mange lolliker over, som ville til Vålse Kirke for at høre »kætterpræsten«, som modstanderne benævnte ham.

Men efterhånden dalede kirkebesøget. Var vålserne skuffede over deres nye præst, som de så stejlt havde kæmpet for at få til sognet? Vel egentlig ikke. Først og fremmest havde de kæmpet for at demonstrere sognedemokratiet og en nedarvet tradition til selv at bestemme. Vålserne har aldrig været hovbønder. De havde – som bønderne på det øvrige Falster – været Kronens bønder (under Nykøbing Slot). Det var deres stolthed, og den afsides beliggenhed har sikkert bevirket, at de ofte har kunnet unddrage sig de forpligtelser, som de trods alt over for Kronen havde. Den religiøse interesse har falstringerne aldrig skiltet meget med. Kirkegangsprocenten hører til landets laveste, men dermed være ikke sagt, at man ikke interesserer sig for sit sogns præst. Man går ikke i kirke for blot at »vise« sin kristendom! På Vålse-egnen synes dette folkekaraktertræk at være endnu mere udpræget.

Vålse gamle kirke, hvor Arboe Rasmussen efter mange besværligheder kom til at prædike. (Foto: Jens Larsen).

Ensom mand i Vålse

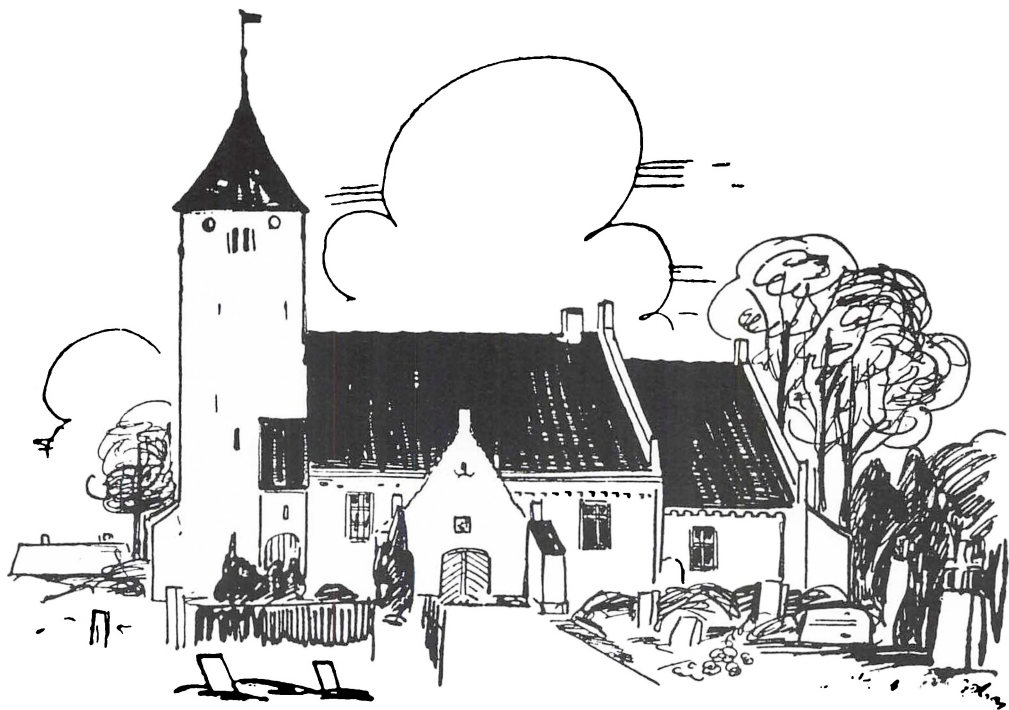
Adskillige på Vålse havde sikkert også regnet med at få en frisindet præst, der ville komme ud til deres mange spisegilder, spille kort og deltage i den ret så store selskabelighed, som befolkningen i hvert fald før i tiden havde ry for.

Det havde Arboe Rasmussen imidlertid ikke lyst til. Han blev en ret så ensom mand på Vålse med få venner. Vålserne var sig selv nok!

Arboe Rasmussen var radikal og meget social bevidst. Når der i præstegården blev

slagtet gris til jul, blev den halve som regel givet væk til sognets mest fattige. Medens han var præst i Skibsted, spiste to tuberkuløse piger hver dag med i præstegården. I Vålse tog han sig af den tidligere arrestant, Kristen Olsen, som ingen andre ville have med at gøre. Han gjorde forefaldende arbejde i præstegården.

Der var i disse år en ret så stærk radikal bevægelse på Vålse, men det gav trods Arboe Rasmussens egne radikale anskuelser heller ingen stærkere kontakt med befolkningen. Arboe Rasmussen var som før

De lolland-falsterske venstreblade i Nykøbing udgav i 1936 en bog om Lolland-Falsters kirker. Den kendte rejseskildrer Hakon Mielche tegnede, og han havde også Vålse Kirke med.

nævnt ikke énstemmigt indstillet af menighedsrådet. Gdr. Lars Belling, »Borregård«, havde som medlem af menighedsrådet ikke stemt for Arboe Rasmussen, og det bevirkede, at hans datter i 1919 blev viet af nabo-præsten.

Mange udensofns mennesker opsøgte Arboe Rasmussen grundet hans frisind. Det var især fraskilte, som havde mødt modstand hos deres egen præst, når de igen ville giftes. Da han engang skulle vie et brudepar i Søllerød Kirke (med kongebrev), blev han standset af stedets præst, der stod i døråbningen med hævede hænder og råbte: »Ingen adgang for kætterpræster her«!

Da Arboe Rasmussens søn gik til konfir-mationsforberedelse i Nørre Alslev, følte han sig meget generet af, at præsten ofte talte om »denne kætterske præst«. Det bevirkede, at Arboe Rasmussen selv overtog konfir-mationsforberedelsen og selv konfirmerede ham. Han fik også tilsendt mange breve med trusler og grovheder – ja, undertiden på åbne brevkort. Alligevel endte han som sejrherre i denne Danmarks sidste kæt-terproces.

På titelbladet i den 300 sider store bog med hele Højesteretssagen, der udkom i 1916, har han med pen og blæk skrevet: »Hvis denne proces havde været ført i det

16. århundrede, så var jeg blevet brændt levende, men jeg tror, at den eneste virkning, som denne proces havde, var, at den brød reaktionens magt«.

Det virkelige nederlag led han dér, hvor han troede at have sin mission; men der var som tidligere fortalt ingen sangbund for hans forkyndelser.

Færdig med Vålse og kirken

Efter fire års virke i Vålse Sogn rejste han, stille og ubemærket, men uden bitterhed. »Han fandt fred og glæmsel på Det kgl. Bibliotek og fik et nyt liv i den bøgernes verden, som han elskede, blev en flittig videnskabelig forsker og et lykkeligt menneske« (Erik Arboe Rasmussen, 1944).

På sidste side i førnævnte bog om retssagen, som jeg velvilligst i 1982 fik lov at låne af Arboe Rasmussens søn, har Arboe Rasmussen i 1941 med let sirlig håndskrift indføjet:

»Jeg har i september 1941 påny læst denne bog. Jeg står nu udenfor alt, hvad der bærer en kirkes navn. Den eneste kirke, jeg går i, er den, der hæver sig over vore hoveder og stråler med de tusinde lys, som bringer os bud fra andre kloder og stille og tavst vidner om vort ophav. Jeg elsker denne tavshed og føler som et gys, når jeg tænker på ordrigdommen og snakkesaligheden i de små usle huse, som kaldes kirker.

Og ukendt som jeg nu er med forholdene i den danske kirke, ønsker jeg, at den ånd, som i denne bog taler ud af dem, der var mine modstandere, må være forsvundet til sidste trævl, og at den ånd, som taler ud af mine forsvarere, må være klare, renere og stærkere.

Jeg er færdig med kirke og kirker. Mit mål er *endnu* det, som jeg fremstillede i mit foredrag i Studenterforeningen 1910 – *d.v.s.* når jeg nødes til at tænke på en kirke. Jeg skal nødes dertil. Thi selv lever jeg nu mit liv i større indre fred og glæde, end jeg gjorde, da jeg stod i kirken, hvor der aldrig kan blive virkelig frihed.

Forfatteren af det 21. kapitel i Johannes Åbenbaring har i vers 22 udtalt en vældig tanke: »Og jeg så intet tempel. Thi templet er Gud«.

Arboe Rasmussen døde den 11. februar 1944 »mild og afklaret« – måske i bevidstheden om, at han som Danmarks sidste kætterpræst for efterslægten havde skrevet de danske præsters »frihedsbrev«. Han blev begravet af en præst fra Unitarismen – en kirkelig bevægelse fra Amerika, der i Danmark ikke fik større udbredelse – under navnet »Det fri Kirkesamfund«.

Jens Larsen, Kirstinebergparken 18, 4800 Nykøbing F., viceforstander på Pensionisthøjskolen i Marielyst, forfatter af »Kippinge kirke og den hellige kilde« og andre lokalhistoriske arbejder.

Teaterkaar paa Lolland-Falster i svundne Tider

Af Georg Wiingaard

Teatret, Scenens Kunst, den begejstrende og besnærende, der af Digtningens Ord bygger en rigere og mere intens Tilværelse op hinsides Rampelyset i en sjælefangende og sjælevarmende Luft af Romantik – ingen Kunststart har igennem Tiderne været mere Genstand for Folkets Interesse eller staaet dets Hjærte mere nær. Gamle og unge, smaa og store, høje og lave. By og Land, alle kaldte den paa, og alle talte den til med det levende Ord.

Lige morsomt eller romantisk har det nu nok ikke altid forekommet de Skuespillere, der turnerede i Fortidens Provins. Det kunde være svært at faa Logi, endsige ordentligt Logi, da de smaa Byer gennemgaaende ikke havde Gæstgiverier med Værelser for Rejsende, og desuden var det langtfra allesteder, der fandtes egnede Lokaler til Teaterbrug. Ofte spilledes om Sommeren i Kornmagasiner, Smaalader eller Vognremiser. De faste Teatre i Provinsen var meget faa, men Nakskov havde noget i den Retning, omend mere end beskedent. Det var paa Loftet over det gamle Apotek paa Akseltorvet. Der var kun én Adgang til det, ad en ganske smal Lofttrappe, saa enhver kan

forestille sig, hvad der vilde ske, om der var udbrudt Ild. Og Faren derfor var altid tilstede, da jo dengang alt Lys var aaben Flamme. Rampelyset, »Tællekasserne«, udgjordes af Tællelys. Det hændte, at Osen fra dem lokkede Loftets Rotter frem, saa de løb omkring for Fødderne af de Oprædende og for første Række Parket. Der var iøvrigt god Plads paa Apotekerloftet, men til Gengæld saa lavt, at skønt Scenen ikke var forhøjet, men i Plan med Tilskuerpladsen, ragede de højeste af Skuespillerne op i Sofitterne, saa Publikum hverken kunde se deres Pande eller deres Haar. Sofitterne bestod af tre lyseblaa Strimler, som var anbragt tværs over Scenen imellem Kulisserne og skulde gælde baade for Luft over udenørs og Loft over indendørs Dekorationer.

Men trods alt det, som vi idag finder saa latterligt primitivt, greb disse Forestillinger Sindene, naar det da var blot skikkelig Kunst, der blev ydet. Da der engang skulde foregaa et Mord paa Apotekerloftet, i et Stykke der hed »Kriminalprocessen«, blev en Karl mellem Tilskuerne saa forskrækket, at han besvimed og maatte bæres ud.

Den gamle indgang er bevaret til det »Theater«, som Saksøbing havde. (Foto: Torben Larsen).

Carlsen reddede de ni Mark

Skuespilleren Carl Fr. Rau fortæller i en lille Erindringsbog, »En Omreisende Skuespiller«, en Episode, som viser, at det ikke altid var Komedier, der blev fremført, eller Kunstnere, der optraadte. Han siger, den fandt Sted i en lollandsk Købstad, men nævner ikke hvilken. Imidlertid angives Bogen (øjensynlig med et manglende Ord) som trykt i »N. Th. Petersens i Naskov ved L. Larsen«, om man saa kan slutte noget deraf. Det drejer sig om en Mand, der hed Carlsen og havde været Sufflør og Maskinmester ved det Müllerske Selskab, hvor han ogsaa af og til havde faaet Lov at udføre en og anden Rolle uden dog at blive beskyldt for Talent. Da han var bleven ældre og krumbøjet af Gigt og derfor ikke kunde faa noget Engagement, rejste han i seks-otte Aar omkring til Købstæderne, snart alene, snart sammen med en ældre Kvinde, han kaldte sin Kone. Naar hun var med, gav de Scener af Jeppe paa Bjærget, hvor han udførte Jeppe og hun »Jacob Skusters Hustru«. Han havde som Regel ret godt Hus den første Aften, men saa gik det hastigt nedad. Ved en fjerde eller femte Forestilling var der kun kommen ti-tolv Børn, hvad han syntes var for lidt at optræde for, men de havde hver betalt tolv Skilling i Entré, og dem vilde han nødtigt undvære. Saa hittede han paa at sende en Dreng hen til Distriktslægen og laane en hvid Bjørneskindspels med tilsvarende Hue, iførte sig dem og sværte sig sort over hele Ansigtet med en brændt Prop – og saadan styrte han højt brølende ind mellem Børnene, der rædselsslagne rendte ud ad Døren og ned ad Trappen. Saa skyndte han sig at laase Døren – og Carlsen havde reddet de ni Mark!

Turnéophold i 1-2 Uger

Turnéerne foer ikke dengang afsted, som de gør det nu, da Thespiskærren er konvente-

ret til en bekvem og hurtig Turistbil. Det forbød Datidens Trafikmidler, og desuden var der et ret stort Arbejde forbundet med at opstille og nedtage Teatret, som de selv førte med. Hvis de da ellers havde Held med deres Forestillinger, blev de i Byen baade én og to Uger og havde det som Regel rart, for Borgerskabet kunde godt lide de muntre Komedianter, der ikke lod Sindet tynde af de Pengesorger, de allesammen havde, eller af Verdens anden Fortræd, men levede Livet fra Dag til Dag og lod den om at sørge, der levede længst. Enkelte af dem kunde endda komme ud for den latterligste Forgudelse. Det var en Overgang en Mani hos Købstadens unge Piger, hvis der var en rigtig flot Fyr mellem Skuespillerne, at klippe hans Navn ud af Plakaterne og spise det paa Smørrebrød! Men ialtfald blev der afholdt Gilder og Gæstebud paa dem, og de havde det dejligt. Ihvertfald saa længe det varede!

Spillede i Raadhussalene

De mindre lollandske Byer havde ikke noget bestemt Sted, hvor Skuespillerne kunde stille deres Teater op. Et Selskab brugte i 1831 i Maribo et Telt til Komediehus, men ellers blev dér i Byen, som i mangfoldige andre Byer Landet over, Raadstuens Sal stillet til Raadighed. Som oftest fik Selskabet Lov til at bruge den eller de Tingstuer, som laa bagved Salen, som Paaklædningsværelse, men naar Birkedommeren havde Brug for disse eller ikke vilde afstaa dem, maatte Skuespillerne maskere sig hjemme i deres Logi og spadsere til Raadhuset i Kostyme. Hvis der saa var fuldt Hus, saa de ikke kunde komme gennem Salen, maatte de, der først skulde optræde i senere Akter, have Brandstiger sat op og under Gadeungdommens muntre Deltagelse krybe op ad dem og ind ad et Vindue, altsammen i fuld

Hjørnet af Torvet og Langgade, omkring 1850, og på billedet ses blandt andet Løveapoteket, hvor der blev spillet teater på loftet indtil 1867. (Museet Falsters Minder).

Mundering som Ridder, Krigsmand, Hofdame eller maaske fransk Markise.

Opgaver på en Kunstreise

I Sommeren 1819 var Maribo Raadhus Skueplads for nogle Forestillinger, der blev givet af et lille Selskab københavnske Skuespillere. Det var nu ikke det nuværende Raadhus, men dets Forgænger, som forresten lige var blevet færdigt og taget i Brug i Maj samme Aar. Det var en hvidkalket toetages Bindingsværksbygning, der laa i Flugt med den sydlige Husrække i Mellemgade, den nuværende Kaj Munks Gade.

Blandt disse Skuespillere befandt sig en 21aarig ung Mand, der var noget saa beske-

dent som Elevaspirant ved Det kongelige Teater og hed Thomas Overskou. Han var født paa Christianshavn i et Hjem, hvor Armoden havde tilhuse, før han kom, og ikke blev mindre af det. Faderen var Svend paa et Sukkerraffinaderi, og Moderen gik ud og vaskede. Ved en helt utrolig Flid og Maalbevidsthed var det lykkedes ham at komme ind ved Det Kongelige, og nu var han altsaa bleven taget med paa denne Turné. Det hed forøvrigt dengang slet ikke en Turné, men en Kunstreise. Og paa denne Kunstreise skulde Thomas tage sig af alt Skriveri og Renderi, forestaa Teatrets Opstilling og Nedtagning, udføre fem Roller i Repertoiret – en gammel Mand, en Jydekarl, to Elskere og en »Intriguant« – samt

sørge for Plakaternes Uddeling og Opklæbning. Ved disse havde han i øvrigt lidt den Tort, at hans Navn var bleven anført som Underskov, hvadenten det saa skyldtes en Trykkerifejl eller en snavs Spøg fra en af de ældre Skuespilleres Side. Thomas maatte saa, da der ikke allevegne fandtes Trykkerier, udkære det forkerte Navn og klistre Hullet over med en Lap med det rigtige paa samtlige Plakater, til man fik trykt nye i Maribo.

Spillede adskillige Roller

Thomas Overskou blev siden en kendt og skattet Skuespiller og Forfatter til adskillige Teaterstykker. Mest kendt er vist Folkekomedien »Østergade og Vestergade« og Syngestykket »Capriciosa«, det sidste skrev han sammen med A. L. Arnesen. Begge disse Stykker blev endnu for halvhundrede Aar siden spillede paa Provinsens Teatre. Desuden har han skrevet et værdifuldt teaterhistorisk Værk, »Den danske Skueplads«, og et enkelt Bind Erindringer, »Af mit Liv og min Tid«, i hvilket blandt andet det engelske Bombardement af København i 1807 er meget levende skildret. Paa denne Erintringsbog, der er meget bredt og omstændeligt fortalt, bygger efterfølgende Skildring af den lolland-falsterske Kunstseises Tildragelser.

Rejsens øvrige Deltagere var kongelig Skuespiller Lund, Skuespillerinden Jomfru Abildgaard og Danseregissør Fredstrup og hans Hustru, der ganske vist ikke var ved Teatret, men jævnligt optraadte i Selskaber. Det er ligetil, at naar de bare var de fem, maatte hver af dem paatage sig adskillige Roller ogsaa i de enkelte Stykker. Selskabet lod sig i de Byer, det besøgte, benævne som »de herværende Medlemmer af den kongelige Teater-Etat«. Fint skulde det være.

Besynderlige Teaterdekorationer

Teatret havde de lejet for en Sum af femten Rigsdaler. Det bestod simpelthen af en lang og tyk Rulle Papir, der indeholdt to seks Alen brede Stykker til For- og Bagtæppe og seks én Alen brede til Kulisser, alle halvfjerde Alen høje, samt tre lyseblaa malede Strimler til Sofitter. Fortæppet viste paa rød Bund en mægtig Lyre med den beskedne Devise: »Blot til Lyst«, i Guldskrift over. Samtlige andre Stykker var paa den ene Side malede grønt i grønt, afskygget med kækt henkastede sorte og mørkegule Klatrer, paa den anden Side perlegraat med blaa Fyldinger smykkede med Englehoveder. Naar den grønne Side var udad, saae man de Optrædende færdes i en Skov eller frodig Have, og naar den perlegraa var ude, i en Sal, der dog led af den Mærkelighed, at den hverken havde Vinduer eller Døre. Trods dette var Salen jo dog saa oplyst, som Tællekasserne kunde gøre den, men de Agerende kom altsaa paa mystisk Vis ud og ind gennem Væggene.

Hele dette Teater, saavel som Selskabet selv og dets Garderobekufferter, var anbragt paa den aabne Postvogn, da denne om Eftermiddagen den 24de Juli rullede ud gennem Vesterport i København. Første Maal var Præstø, derfra skulde Kunstreisen fortsætte til Nykøbing Falster og endelig afsluttes i Maribo.

Trommeslagerens mærkelige Udraab

I Præstø fik de overladt et stort, halvtomt Kornloft som Teatersal. Bekendtgørelse af Forestillinger var det her ikke Skik at lade foretage ved Plakater, men ved Stadens Trommeslager, og det blev Overskous Job at instruere denne om Plakatens Indhold, som han derfor sammenfattede i en halv Snes Linjer, som han mente, Trommeslage-

Vejlegade ved Gåsetorvet i Nakskov 1870. Midt i billedet ses teatret og til højre for det gæstgivergården »Skandinavien«.

ren kunde oplæse. Men den gik ikke, Manden erklærede frejdigt, at han kunde ikke læse, »men De behøver barestens at læse det op for mig, saadan gør Byfogeden altid, og jeg hamser Tingen, hvor langstjertet den saa er, det er jeg vant til!« Saa læste Overskou Teksten op for ham, men da han vilde gentage Oplæsningen, blev han vist af, det var ikke nødvendigt. Hvad Trommeslageren havde faaet ud af det, gengiver Overskou – efter eget Sigende Ord til andet – saaledes:

»Her er kommen nogen Lemmer af den kongelige Traterat, og de vil agere i gamle Worms Magasin paa andet Loft. Dér har de rettet et Teater op, hvor de spiller saadan en

Komedie, som der aldrig før er seet i vores Dage. Først kommer noget, der hedder Delletorium, og der er saa ilav fire, der gør det i syv Sæt med mange Kapriaaler og Anstalter, som jeg ikke kan huske, men det veed jeg, at tilslut skal den ene gøre, som han slaer en Hund ihjel (Wessels: Hundemordet!). Og naar de har gjort de Kunster, skal der ageres noget, som hedder Skatten og skal være saa gevaldigt løjerligt at se paa, at det alene er Pengene værd. Men til allersidst danser den ene paa et arabisk Tøndebaand med nogen Krumspring, saa det er gefærligt at se. Billetterne paa alle disse dejlige Komedier koster ikke mere end fire Mark, og dem sælger de hos Bønsdorf, hvor de har Lossemente allesammen«.

Trods denne ikke helt korrekte Skildring af, hvad Medlemmerne af den kongelige Teater-Etat vilde udføre, gik det dem godt i Præstø, de havde fulde Huse, stærkt Bifald og skikkelige Indkomster.

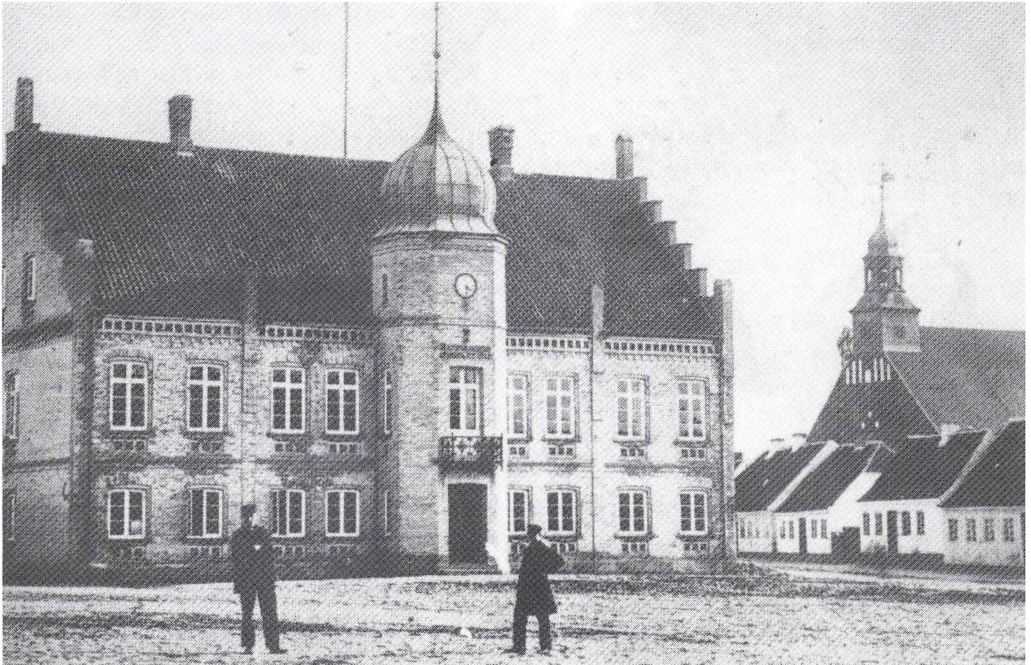
Ild i Skuespillerindens Kjole

Det samme blev Tilfældet i Nykøbing, men dér var det hele meget nær ved at tage en Ende med Forskrækkelse. Elskerinden, Jomfru Abildgaard, gik op i Rollen med en saadan Glød, at hun ikke tog sig iagt for Tællekasserne, saa hendes lette Flor-kjole svingede ind over dem, og havde hun glødet før, saa flammede hun nu, paa et Øjeblik stod hun i lys Lue. Men Byfogden var ikke bare Byens mægtigste Rangsperson, der som saadan sad paa første Række, han var ogsaa en Mand, der kunde tage en Situation og handle hurtigt. Byfogden var Cancelliraad Niels Brock, der fra 1790 til 1820 foruden Byfoged var kongelig Borgmester, By- og Raadsskriver og Vejer og Maaler i Nykøbing, samt Birkeskriver paa Falster. Forestillingen har formentlig fundet Sted paa Loftet i den Bygning i Langgade, hvor nu Løveapoteket har tilhuse.

Med et højlydt »Bare rolig!« til Tilskuerne sprang han over Tællekasserne ind paa Scenen, omfavnede Damen og strøg i et fast Tag med Armene ned ad hendes Kjole, saa Ilden kvaltes, og han fuldendte med at kaste noget Vaskevand, Fredstrup kom løbende med fra Paaklædningshummeret, over den daanende Diva. Han slap ikke uden en ødelagt hvid Vest og nogle Vabler paa Hænderne, men han fik sin rigelige og velfortjente Part af Bifaldet, som ogsaa bruste imod Jfr. Abildgaard, da hun kort efter atter viste sig for at fortsætte Spillet, dog iført en anden Kjole.

Svært med Nattelogi

Undervejs til Maribo fik Selskabet en anden ubehagelig, omend mindre livsfarlig Oplevelse. Da Sakskebøbing var naaet, meddelte Postkarlen, at nu kørte han ikke længere, og saa læssede han Bagagen af, og Selskabet maatte ogsaa ud på Gaden trods den sildige Nattetime. Et Gæstgiveri fandtes ikke i den lille By, og saa sad de da dér paa Gaden paa deres Kufferter i en mild og natlig Sommerregn, til én af dem endelig opdagede en Vægter, som fik skaffet en anden Postvogn frem. Den fragtede dem saa det sidste stykke Vej til Maribo, hvortil man ankom Klokken fire om Morgenen. Og saa var det ligesaa galt, heller ikke Maribo besad et Gæstgiveri! Ingen Mennesker var paa Gaden, ingen heller kom til Vinduerne for at se efter Vognen, der dog ellers skramlede over den toppede Stenbro, saa Genlyden klang mellem de lave Huse, og ikke engang en Vægter var at finde. Da imidlertid Postkusken hævdede, at en saadan skulde være der, blev de enige om at lave saa megen Spektakel som muligt for at faa ham frem, og det lykkedes. Han dukkede ud af en Gyde, svingede rasende med sin Stav, svor og bandede og endte med at true dem med Tiltale for natlig Gadeorden. Et Par Mark i en fremstrakt Haand ændrede dog totalt hans Sindsstemning, men finde paa Udvej kunde han ikke. Derimod tilbød han at hente Byfogdens Fuldmægtig, og det viste sig at være en god Idé. Der var ikke gaaet mange Femminutter, før Fuldmægtigen viste sig, præsenterede sig med Navnet Vind og bad Selskabet tusind Gange undskyldte, at han ikke havde faaet gjort fuldstændigt Toilette, fordi han havde skyndt sig saa meget. Men han haabede at kunne være saa lykkelig at skaffe hele Selskabet Kost og Logi hos Købmand Knudsen, og det gjorde han. Knudsen var ikke privilegeret Gæstgiver, men da han havde Billard, lod han

På Maribos gamle rådhus – motivet er fra omkring 1890 – blev der spillet teater i et lokale, som fandtes på 1. sal. Der var intet omklædningslokale, og skuespillerne i deres kostumer kom derfor ude fra byen og kravlede op ad en stige.

Bekendte komme sammen hos sig til et Glas Vin og »placerede saavidt Localiteterne strakte til en og anden Reisende«. Selskabet fik Grund til at være godt tilfreds med denne Placering, og det fik iøvrigt Knudsen ogsaa, for netop dette Tilfælde beviste jo Nødvendigheden af et Gæstgiveri i Maribo, og et Par Maaneder efter fik han Privilegium til at drive et saadant.

Teatermedhjælperen skulde i Slaveriet

Forestillingerne fandt, som sagt, Sted i Raadhussalen, og Arrestforvareren havde

Ordre til at aabne den for Skuespillerne, saa ofte de ønskede det. Ham saae de nu aldrig noget til, men Konen havde alle Nøglerne, og naar hun Middag og Aften var ude at malke, overlod hun dem til en pæn, yngre Karl, der ogsaa passede hendes Børn og i det hele taget gik frit omkring til Nytte i hele Huset. Det virkede derfor noget overraskende, da Konen fortalte, at Karlen var Arrestant og »sad i Hullet om Aftenen, naar der holdtes Komedie«. Og da Overskou Dagen før Selskabets Afrejse bad Konen, om Arrestanten maatte tage Teatret ned, svarede hun, at det kunde han ikke. Han var samme Morgen sendt til Køben-

havn for at gaa i Slaveriet, altsaa i Fæstningsarrest, i fem Aar!

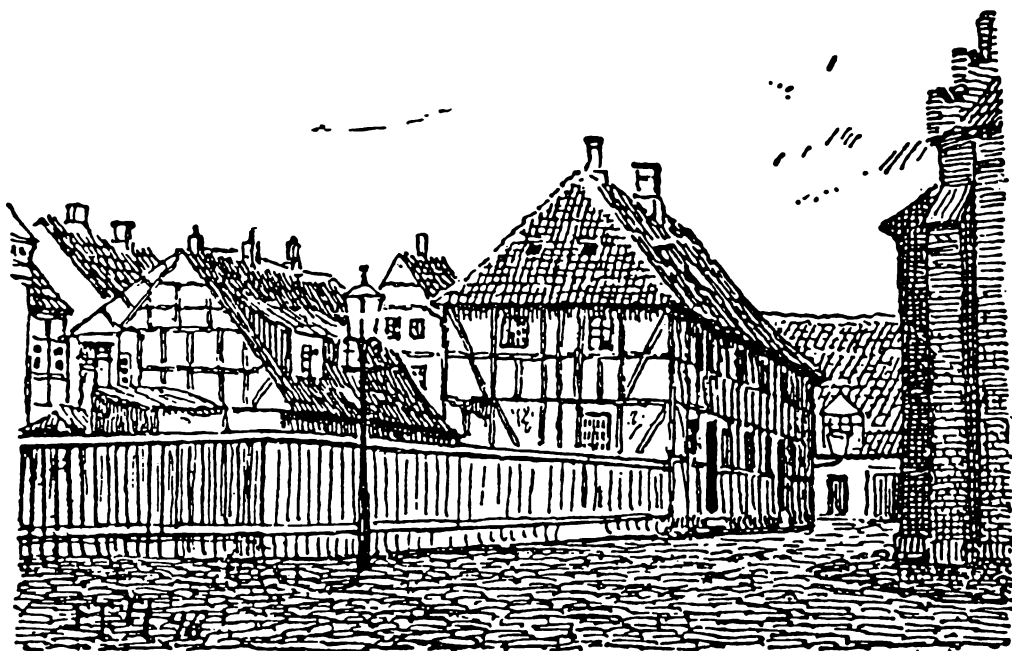
Opholdet i Maribo skildrer Overskou som meget behageligt, selvom de ikke blev inviteret saa ofte ud dér, som i Præstø og Nykøbing. Nogen Finansoperation havde Kunstreisen imidlertid ikke været, skønt Besøget overalt var godt. Den langsomme og bekostelige Befordring med Postvogn, Omkostninger ved Orkester og til Haandværkere ved Teatrets Indretning, og endelig Gæstgiverierne tog Størsteparten af de Indtægter, der lod sig opnaa i de smaa Lokaler. Da man atter kørte gennem Vesterport, blev Regnskabet gjort op. Der blev 34 Rigsdaler i Overskud til hver af Deltagerne.

Men den fattige Thomas var godt tilfreds. Han havde haft Lejlighed til at beundre Sydsjællands Naturskønheder, gøre Udflugter i Maribos dejlige Omegn, nyde en ham aldeles ukendt behagelig Omgang iblandt Fremmede, hos hvem han var bleven trakteret med Retter og Vine, han forud næppe havde kendt af Navn. Han havde i det daglige, paa Gæstgiverierne, levet paa en Fod, hans Vilkaar hjemme aldrig havde tilladt. Og dertil havde han rent netto tjent fireogtredive Rigsdaler – og ovenikøbet moret sig ganske fortræffeligt!

Georg Wiingaard, Bandholm, død i 1960, polsk konsul, bankmand, forfatter af tre bind: »Dem fra Lolland«, »Tulipankanden« og »Polske Dage«.

Lolland-Falster i bogverdenen

Af Verner Hansen

H. N. Andersens fattige barndomshjem var i en gammel, nedlagt latinskole i Nakskov.

Den hvide Elefant – fra Nakskov

Ole Langes bog, »Den hvide Elefant«, er blevet meget omtalt. Ved hjælp af et omfattende materiale tegner forfatteren et billede af den fattige dreng fra Nakskov, der blev Ridder af Elefanten og fik omgang med kongelige, samtidig med at han bag kulisserne prøvede på at øve politisk indflydelse.

Ole Brage ser ikke bort fra, at H. N. Andersen havde format, men ikke helt fortjente den nationale glorie, som visse kredse har villet give ham, da han også kunne gå ud i tvivlsomme spekulationer.

Bogen indeholder meget lidt om H. N. Andersens barndom og ungdom i Nakskov, hvor han var født den 10. september 1852. Fødestedet var i en gammel latinskolebygning, der blev nedrevet i 1898.

Faderen, Ivar Andersen, var arbejdsmand og dag-lejer og hyppig gæst i værtshuse. Moderen, Elisabeth Hans-datter, havde været gift før og med børn fra første ægteskab. Det var hende, som holdt sammen på hjem og børneflokk. Hun blev kaldt »Skidt-Lise«, fordi hun i sit arbejde i borgerskabshjemmene måtte tage sig af groft arbejde, som andre ikke ville. H. N. Andersen blev nært knyttet til sin moder. Efter mandens død i 1865 havde hun svært ved at klare børneflokkene. Hun døde i 1891 i en alder af 81 år.

Ved at færdes på havnen i Nakskov fik H. N. Andersen lyst til at sejle og komme ud i verden. Efter at have gået på den betalingsfri skole og konfirmeret kom han i lære som skibsbygger på Riddersborgs værft i Nakskov og var her med til at bygge briggen

»Mars«, som blev søsat i 1868. Da skibet skulle på langfart, blev den knapt 20-årige nyudlærte skibsbygger engageret som sejlede tømmersmand. Han sejlede en del år, men besluttede så at gå i land for at drive handel, og det blev i Bangkok. Hans firma blev senere grundlaget for ØK, som H. N. Andersen kom til at stå i spidsen for. Det var ud fra hans sentimentale følelser for sin barndomsby, at H. N. Andersen her placerede et skibsværft, som ØK svigtede, da etatsrådets ånd ikke mere svævede over selskabet.

Katalog over fin kunstsamling

En kontorchef, Erik C. Mengel, havde testamenteret en meget stor og sjældent kunstsamling til Lolland-Falsters Kunstmuseum i Maribo.

Samlingen består af 165 kunstværker og gav anledning til, at Kunstmuseet, hvis pladsmangel blev stærkt forøget, udsendte et fint katalog på 48 sider og med mange illustrationer fra samlingen. Kataloget indeholder også Erik C. Mengels betragtninger »Om forståelse af moderne kunst«.

SID-afdelings 80 års jubilæum

Det er heldigvis efterhånden blevet således, at fagforeninger ved runde dage udsender jubilæumsskrifter. Dette skete også, da SID, Saksøbing afdeling, blev 80 år.

Jubilæumsskriftet, som fik et smukt udstyr, giver et interessant overblik med hensyn til afdelingens historie og arbejde. Der er også billeder af kontorforhold og arbejdet i det daglige, ligesom også forskellige hilsener og lykønskninger med det arbejde, som er udført.

Livet på Næsgaard

Næsgaard-bogen udgives af Foreningen Gamle Næsgaardianere, som har godt 1200 medlemmer. Hensigten med bogen er naturligvis at holde en kontakt mellem alle dem, som har besøgt den kendte landbrugsskole.

I årbogen for 1986 fortælles om en række enkeltheder vedrørende skolens drift, som i høj grad moderniseres efter tidens krav. På skolen er der både årskursus, to-årige agrarøkonomkursus, efteruddannelseskurser og grundskolekurser.

Af udvalgte er den gamle svine/hestestald for et par millioner blevet omdannet til seks elevværelser med bad og toilet, klasseværelse og opholdsrum. Det nævnes, at kostskolemiljøet præges af, at mange elever forlader skolen fredag eftermiddag og først kommer igen mandag morgen. Der er indlagt stik på værelserne, idet et stigende antal elever gerne vil have telefon.

Årbogen beretter i øvrigt om Næsgaards landbrug, om studierejser og landbrugsfaglige forhold.

Ungdomsskolens gode indsats

Nørre Ørlev Ungdomsskoles årsskrift for 1986 indeholder en række udmærkede artikler, blandt andet af tidligere lærere og elever. Der bemærkes en artikel af etnolog Margreta Balle-Petersen, som på forskellige måder har forbindelse med Lolland-Falster. Hun skriver om »Grundtvigske Kulturmiljøer« og giver emnet en udmærket belysning.

Årsskriftet beretter på en række områder om den udmærkede indsats, som gøres for de mange unge, som besøger skolen. Forstanderparret Kirsten og Knud Holm Pedersen skildrer »Årets Gang«. De er ved at fratræde efter 30 års indsats, og bag denne ligger et stort og dygtigt arbejde, præget af kærlighed til skolen og de unge. Forstanderparret har også uadtill skabt stor respekt for den måde, hvorpå de har forvaltet deres job.

Årsskriftet fortæller om generalforsamling, forældredag og elevdag, lærere, bestyrelse, billeder af jubilare og oplysninger om tidligere elever.

Brugshistorie i årsskrift

Krumsøarkivets årsskrifter bærer præg af en omhyggelig redaktion og bestræbelser for at finde interessant lokalhistorisk stof frem.

I årsskriftet 1987 er der således en god skildring af Vester Ulslev Brugsforenings historie, og der er til den fundet en del billeder, som på en udmærket måde illustrerer og fortæller om den lokale brugshistorie, der har indtaget en stor plads i det daglige liv på egnen.

I årsskriftet fortælles en sjov historie om en lokal »Münchhausen«, der huskes for de helt fantastiske historier, han kunne fortælle.

Arkivlederen, Hans Andersen, belyser en tragedie i 1856, hvor tre mænd druknede under udsejlingen af kreaturer til en lille ø.

Årsskriftet har ved Bendix Bech-Thostrup en »Krumsøkronike«, og en sådan skildring af de lokale begivenheder er med til at give årsskriftet værdi.

Pænt omslag med lokalhistorie

Lollands Bank har til beretning og regnskab et fint omslag, der giver træk af lokalhistoriske forhold. Direktør Benny West Pedersen har til årgang 1986 en god og meget rammende skildring af sin barndomsby, Maribo. På baggrund af historien går skildringen over til at fortælle om by og forhold i dag. Der er nogle tilhørende, meget smukke farvebilleder.

Indholdsrig musikvejviser

Storstrømsamtets musikudvalg har udsendt den 3. udgave af Musik-Vejviseren, og det er for 1987.

Vejviseren giver en masse nyttige oplysninger om lovgivning, musikskoler, uniformerede musikkorps, kor, orkestre, musikgrupper, organister, musiklærere med mere. I det hele mange nyttige oplysninger for folk, som har brug for dem på dette specielle område.

Blæsenborgskolen – 10 vellykkede år

Blæsenborgskolen ved Maribo er noget specielt. Det er ikke alene en folkeskole, men har også centerklasser for børn fra hele Lolland-Falster. Disse børn, som kan have tale-, høre- og bevægelseshandicap eller andre vanskeligheder, bliver hver dag kørt fra deres hjem til skolen, hvor de kan være og ikke skal på en institution.

Skolen har haft 10 års jubilæum, og det har givet anledning til en lille jubilæumsudgivelse, som tydeligt fortæller om, at de to former på en udmærket måde har kunnet fungere sammen. Det er der forskellige, som skriver om, således at Blæsenborgskolens virke bliver belyst på en udmærket måde.

Nydeligt hæfte om Storstrømsamtet

Kjeld Lise, Nykøbing, har tidligere i samarbejde med Storstrøms Amtskommune udsendt et hæfte: »Billeder fra Storstrøms Amt«. Dette hæfte fra 1977 er nu blevet afløst af en ny udgave.

I mange og smukke farvebilleder kommer man rundt til både kendte og ukendte steder på Lolland-Falster og Sydsjælland. Hæftet er således en vældig god orientering, og mange vil være glade for, at det kan fås igen. Teksten er både på dansk, tysk og engelsk.

Stubbekøbings gamle huse

Stubbekøbing har ligesom andre byer også fået sin registrant over gamle huse. Det er Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen og Stubbekøbing Kommune, der har stået for udgivelsen af den 260 sider store bog, som har fået et pænt udstyr.

Bogen har udover registranten nogle almene oversigter, som letter udbyttet af studiet af de gamle huse.

Værdifuld litteraturliste

Stavnsbåndsjubilæet har fremkaldt forskellige initiativer, og et af de værdifulde og vedvarende var udsendelsen af en liste med litteratur om landboforhold på Lolland-Falster.

Centralbiblioteket i Nykøbing stod for opgavens løsning, og listen blev udarbejdet af bibliotekar N.

Chr. Rasmussen, som er meget sagkyndig med hensyn til litteratur om landsdelen.

Det er første gang, at en sådan litteraturliste er udsendt, og den har en række hovedemner: C. D. Reventlow, Vesterborg Seminarium, landbrugshistorie, driftsforhold, enkelte lollandske og falsterske landsbyer, landboforeningerne og husmandssagen, sukkerfremstilling, roearbejde, polakkerne, stormfloden og dagliglivet.

Sangkors lange historie

Det gamle ærværdige sangkor Brage i Nykøbing nåede op på at kunne fejre et 125 års jubilæum. Det gav anledning til, at der blev udsendt en bog på 112 sider og med mange og gode billeder.

Redaktør Palle Mørch har skrevet bogen og gjort det på sin sædvanlige dygtige måde, så den er blevet meget læseværdig. Det er ikke alene en skildring af selve sangkorets historie, men der gives også et underholdende billede af det byliv, som Brage virkede i på en så god måde, som tilfældet var.

Information om Falsters digekyst

Falsters østkyst er et stort og sammenhængende naturområde, som besøges af mange mennesker. Det er derfor en vældig god opgave, som er løst, ved at der er udgivet en lille håndbog, som fortæller om det meget, som der er at opleve på Falsters digekyst.

Bag udarbejdelsen står naturformidler Sven Thorsen og andre medarbejdere fra Storstrømsamtets landskabskontor.

Hæftet, som er på 24 sider, fortæller i et populært og let læseligt sprog om alt det, der er at opleve med hensyn til planter, græshopper, sommerfugle, strandsten, fugle og meget andet.

Det er en virkelig god information, som mange kan have glæde af.

Håndboldhistorie i to hæfter

Lolland-Falsters Håndbold Forbund benyttede et 50 års jubilæum til at udsende to hæfter.

Det ene kom på forhånd og gav en kavalkade over de mest markante begivenheder i forbundets historie. I korte artikler med billeder blev der både fortalt om forbundet, men også om arbejdet ude i de enkelte områder og om personer, som gjorde en indsats.

Det andet hæfte kom efter jubilæets fejring og skildrede de aktiviteter, som prægede dette.

De to hæfter var samlet en god håndboldhistorie.

Landsbyskolen på Lolland-Falster

Der er ikke skrevet så forfærdelig meget om den interessante historie, som der er med hensyn til skolevæsenet på Lolland-Falster. Derfor er det udmær-

ket, at Museum Maribo har udsendt en ny udgave af en tidligere om landsbyskolen på Lolland.

Hæftet på 24 sider har en kort og rammende skildring og med adskillige billeder. Museumsformidler Ove H. Nielsen har stået for udgivelsen, og med sin sædvanlige dygtighed og sans for, at indhold og udseende virker godt sammen, har han fået skabt et rosværdigt arbejde.

Endnu et herregårdsværk

Der manger egentlig ikke bøger om slotte og herregårde, for der kommer stadig nye.

Noget af det sidste er, at Lademanns Forlag har udsendt »Danske slotte og herregårde set fra luften«. Lolland-Falster er repræsenteret med Knuthenborg, Corselitze, Aalholm, Krenkerup, Pederstrup og Halsted Kloster.

På grund af det flotte udstyr bliver sådanne bøger dyre, og denne på 168 sider koster 248 kr.

Historien om et gymnasium

I tidligere tid var der kun et sted på Lolland-Falster, hvor der kunne tages studentereksamen, og det var på Katedralskolen i Nykøbing. Senere kom der gymnasier til i Maribo og Nakskov, således at landsdelen blev godt dækket.

Maribo Gymnasium har fejret 50 års jubilæum, og det gav anledning til et hæfte, hvor lærere samt tidligere og nuværende elever fortæller. Gymnasiets energiske rektor, Alice Pedersen, belyser også de muligheder, som gymnasiet har.

Der er mange og gode billeder i jubilæumsskriftet, men desværre har gymnasiet valgt at lade dem være i blå, hvor de ligesom ikke rigtig gør sig.

Der fortæles bryggerihistorie

Der er tidsskrifter om mange forskellige emner, og der er også et om bryggerihistorie. Det hedder »Samleringen«, og i nummeret for april fortæller der om Holeby Bryggeri, og den lokalhistorisk interesserede Helge Clausen, Errindlev, har været med til at samle skildringen.

I tidsskriftet er der også lidt med om Nysted Bryggeri.

God historiefortæller

Stubbekøbing har en virkelig god historiefortæller i Bende Øgendahl. I hendes sidste værk om »Håndværkerforeningen i Stubbekøbing. By og Borgerskab 1851-1986« viser Bende Øgendahl sine evner både med hensyn til at indsamle et omfattende stof, bear-

bejde det på en måde, så det virker både læseværdigt og interessant.

Det er blevet til en smuk bog på 120 sider, og foruden et godt billedudvalg har den lokale Poul Wang lavet tegninger.

Foruden skildringen af selve håndværkerforeningen er der også adskillige træk til belysningen af selve byhistorien i de pågældende 135 år.

En købmandsvirksomhed i Nakskov

På rigsantikvar Vagn Dybdahls 65-årsdag blev der udsendt et stort festskrift på ikke mindre end 480 sider, og det var Universitetsforlaget i Århus, som stod for udgivelsen.

Der er i festskriftet et bidrag af særlig lokal interesse. Det er, at antikvar, cand. mag. Henrik Vedel-Smith fortæller om »Købmandshuset Diderich Diderichsen i slutningen af 1700-tallet«. På en snes sider gives der brudstykker af et firmas historie, og der er heri interessante og ikke før kendte oplysninger stammende fra en hovedbog, som kunne belyse en købmandsvirksomheds dagligdag i 1700-tallet.

Fremragende bøger om huse

»Huse omkring –« har været temaet for fem bøger, som er blevet udgivet af Sparekassen SDS Falster-Østlolland, Kulturmindeforeningen i Nykøbing og Museet Falsters Minder.

Redaktør Palle Brandt har med en dygtig journalistisk hånd skabt disse fremragende værker, som på en levende måde belyser mange lokale forhold.

Den foreløbig sidste bog i serien var »Huse omkring en bro«, der helt aktuelt i anledning af 50-års jubilæet fortalte om Storstrømsbroen, Nordfalster, færgestederne i Orehoved, Gåbensø og Grønsund og også nogle af de store huse ved broer og havne.

Der vil forhåbentlig blive fundet en afløsning, så Palle Brandts lokalhistoriske skildringer kan fortsættes.

Observationer i et fuglereservat

Bøtø Nor er et af store fuglereservater på Lolland-Falster. Selve området er ikke tilgængeligt, men det er muligt at komme op i et nærliggende tårn og derfra iagttage det meget betydelige fugleliv.

Storstrøms Amtskommunes landskabskontor har udsendt et hæfte, der fortæller om observationer, der er foretaget, og heri kan man blive klar over, hvor mange fugle som det er, der kommer i reservatet, hvis historie også kort skildres.

Den helt ideelle turistbrochure

Der er naturligvis lokalhistoriske træk med i de fleste turistbrochurer, men det absolut bedste, som er præsenteret på det område, er »Ture på Sydfalster og andre steder på Lolland-Falster og Møn«.

Hæftet er i et meget flot udstyr udsendt af Folkeferies center i Marielyst. Der er mange fine farvebilleder på de 58 sider. Der fortælles om landskabets dannelse, om forhistorie og fortidsminder samt bebyggelse og landbrug. Desuden er der en orientering om 7 forskellige ture.

Johs. Bach Rasmussen, som har stået for tekst og grafisk tilrettelægning, har klaret opgaven på en vældig fin måde, og alle oplysningerne er meget korrekte.

Lokal kirkehistorie

Stiftsårbogen har altid bidrag af lokalhistorisk karakter. Bogen 1986 i det sædvanlige pæne udstyr og dygtig redaktion af Tove Meyer Hægstad, Fejø, har nogle mindre artikler fra forskellige sogne, således om den nyere Lindeskovkirke i Nykøbing, om et kirkeskib og en genfundne gravramme på Fejø samt en kirketagsrestauration i Utterslev.

Lokalhistorien på Nordfalster

Nørre Alslev lokalhistoriske Arkivs årsskrift for 1987 er rig på mange lokalhistoriske bidrag på de næsten 100 sider. Arkivet er så heldig at have mange, der både vil og kan skrive om lokalhistorie, så det kommer til at virke godt. Emnerne er meget alsidige, både hvad angår topografi, erindringer, personskildringer og forskelligt andet.

Ole Jacobsen har skabt en udmærket illustration til en del af artiklerne.

Årsskriftet har stor interesse for alle, som bor på Nordfalster, eller som på en eller anden måde er knyttede hertil.

Fortidsminderne i byerne

Der er værdifulde udgivelser, som desværre ikke når rigtigt ud og bliver kendt. Det er tilfældet for en udgivelse fra Fredningsstyrelsen, hvor Ingrid Nielsen skildrer »Jordfaste fortidsminder i byerne på Lolland og Falster«.

Hun har på en meget grundig måde bearbejdet alle de syv byer på Lolland-Falster og samlet en del oplysninger, der før var spredt forskellige steder. Der er for hver by en kort oversigt over historien fra middelalderen og resultatet af undersøgelsen af monumenter og det, som kaldes »fænomener«.

Livet på højskolen

Lollands Højskoles elevskrift 1986 præsenterer sig godt og nutidigt. De tidligere lange artikler er væk, og de mange korte giver årsskriftet et meget alsidigt og tiltalende præg, så man får lyst til at læse.

Forstander og lærere præsenterer sig og fortæller om, hvad de arbejder med. Der er dagbog om livet på højskolen, vedtægter, elever og den spændende nordiske linie, som er en god nyskabelse. Elevforeningen giver forskellige oplysninger om virksomheden, og i det hele taget fås der et meget tiltalende indtryk af, hvad der sker på højskolen.

75 års sygehushistorie

Naskov fik i 1912 et nyt sygehus, som var et stort fremskridt sammenlignet med et gammelt, som byen havde haft.

Sygehuset kunne markere et 75 års jubilæum, og det skete blandt andet med, at der udsendtes et 34 sider stort hæfte med en del illustrationer og en udmærket tekst. Bidragyderne til jubilæumshæftet er nemlig ikke faldet for fristelsen til en kedelig opremsnings, men fortæller med mange levende og interessante træk.

Ole Munksgaard beretter om tiden 1898-1940, Ruth Bergstrøm og Aage Astrup om besættelsestiden, og fhv. borgmester Carl Emil Hansen tager sig af efterkrigstiden.

Nogle landmandserindringer

Vilhelm Boesen, som havde landbrug forskellige steder på Lolland-Falster, skrev nogle erindringer om sit liv som landmand. Han overdrog skildringen til Dansk Røde Kors, fordi han gerne ville støtte denne bevægelses gode formål.

Udgivelsen blev til et hæfte på 30 sider, som kaldtes »Høsten Dengang« og betegnet som nogle landmandserindringer og med forskellige billeder.

Birgitte Skovgaard står for et efterskrift med nogle uddybende forklaringer.

Energisk indsats for gammel mølle

Et af de steder, hvor man med stor energi er gået til sagen med at bevare en gammel mølle, er i Majbølle. Det lokale møllelaug har virket flittigt for det rent praktiske med at få møllen sat i stand, så den kan være helt færdig og funktionsklar, til den nærliggende Guldborgsundtunnel skal indvies til næste år.

Møllelauget har også samlet en række historiske oplysninger om møllen, og de går helt tilbage til 1612. Et hæfte og forskellige tryksager fortæller om, hvordan en lokal opgave kan gribes an.

Meget om roebanerne

Roebanerne, som tidligere eksisterede ved sukkerfabrikkerne, er i høj grad lokal trafikhistorie. Der har i årenes løb været skrevet og talt meget om roebanerne, men nu foreligger der en udmærket samlet oversigt i en bog, som er udgivet af forlaget »Banebøger« til en pris af 129 kr.

»Roebanerne. De danske roebaner i billeder og tekst« på 72 sider udmærker sig ikke mindst ved at indeholde et meget stort antal billeder, ialt ca. 120 .

Det er Tom Lauritzen, Maribo, og John Poulsen, som i særlig grad står for tilrettelæggelsen, men en del andre har medvirket.

Den pæne bog har afsnit om sukkerproduktion og roebaner, banesystemerne ved de enkelte fabrikker og materiellet.

Et Beginerhus i Maribo

Lolland-Falsters Stiftsmuseums årsskrift 1987 markerer en ændring. Lolland-Falsters Kunstmuseum, der lever under samme tag, har hidtil været med i årsskriftet, men dette vil fremefter udsende sit eget årsskrift.

Udover beretning, regnskab og andet administrativt indeholder Stiftsmuseets årsskrift en kort artikel, hvori Eskil Arentoft fortæller om undersøgelserne i Maribo vedrørende et »Beginernes Hus«.

»Beginerne« var lægsøstre, og de arbejdede i tilknytning til klosteret med forskellige kvindesysler som tekstilforarbejdning, vask og omsorgsarbejde for fattige og syge. Da beginerne forsvandt, blev huset til et almindeligt »hospital« med bolig for ældre og svagelige – således som det kendtes mange steder i landet.

Restaurationslivet i det sydlige

Rødby lokalhistoriske Arkivs årsskrift for 1987 præges som sædvanligt af et arbejde for at skaffe et udmærket læsestof om lokalhistoriske emner.

Nogle af artiklerne giver i særlig grad en udførlig og interessant skildring af tidligere tiders hotel- og restaurationsliv i Rødbyhavn. Ikke mindst har Anne Marie Hellgren Larsen en større, som giver en god og udførlig skildring. Musikdirektør Hans Nielsen har nogle erindringer fra steder, hvor han spillede. Nordal Rasmussen fører an på en rundtur gennem Vejleby, og Chr. Løye beretter om, hvorledes det tyske skoleskib sank i Femern Bælt, så 69 mennesker omkom.

Arkivet har i øvrigt udsendt Kuno Niensens bog om den lokale litteratur i en 2. udgave.

Fund i Smålandshavet

Det ligger en del år tilbage, at der blev fundet en stenalderboplads på »Argusgrunden« nord for Guldborg. Årbogen havde også for en snes år siden en artikel herom, og den var skrevet af amatørarkæologen Kaj Axel.

Fundet gled ligesom i baggrunden, men nu er det blevet behandlet igen af Anders Fischer fra Skov- og Naturstyrelsen under Miljøministeriet.

Et hæfte herom, »Stenalderbopladsen på bunden af Smålandshavet«, er på 96 sider og koster 35 kr. Fundet, der ligger på 4-6 meters dybde, bliver skildret og meget interessant belyst, blandt andet med hensyn til de mange ting, som fandtes.

Krybskytter på Lolland-Falster

»Krybskytteri i Danmark« er emnet for en bog, hvori beretningerne er blevet samlet af Jesper Laurisen. Bogen er udsendt på forlaget »Skippershoved«, og af de godt 200 sider er de 35 om krybskytter på Lolland-Falster og deres bedrifter.

Krybskytterne havde navne som »Spidshjorten«, Peder Okse, Harald Petersen og Christian »Fasan«. Den mest kendte blev Vilhelm »Ben«, fordi han i juni 1916 skød og dræbte skytten på Engestofte. Dette står der en mindsten om på stedet, nær Maribo-søerne. Vilhelm »Ben« fik 12 års tugthus, og efter afsoningen levede han resten af sit liv i Maribo.

Stort katalog om motorcykler og radioer

Udvalget for kulturelle anliggender i Stubbekøbing har udsendt et omfangsrigt katalog om byens udmærkede radio- og motorcykelmuseum. For teksten står Erik Nielsen, Benny Ahlburg og Sv. A. Refsgaard.

Motorcykelmuseet er en halv snes år gammelt og har stadig fået forøget sine samlinger. For fem år siden kom dertil mange sjældne, gamle radioer, højttalere, grammofooner med mere.

Kataloget på 128 sider har mange billeder og en del i farver – og fremtræder i det hele taget i et smukt udstyr.

Mere folkesagn

Grete Bull Sarning har været flittig til at samle folkesagn fra Lollands Nørre Herred. Det fjerde bind er udsendt med hendes fortællinger og pudsigheder.

I det lille hæfte er der sjove tegninger af Grete Bull Sarning. Hun bor ikke selv mere på Lolland, men det er stadig forlaget »I Stalden«, Nybølle Strand, Horslunde, som står for udgivelsen.

Stubbekøbing og omegn i lokalhistorien

Årsskriftet fra Stubbekøbing lokalhistoriske Arkiv præges af et omhyggeligt redaktionsarbejde med at samle godt og interessant stof.

Der fortælles i en halv snes artikler både om forhold i byen og på landet, og blandt andet får den gamle stationsby Horbelev en god skildring. Den gamle Moseby Præstegård er der også megen historie i. Slotte og herregårde i kommunen er også behandlet, og fra Stubbekøbing er der blandt andet beretninger om A. C. Rasmussens Maskinfabrik, Bronnæs Købmandsgaard og dyrskuet, som tidligere fandt sted, skiftevis med Nykøbing. En lærer, H. P. Hansen, har fortalt om sin tid i Vejringe Skole.

Megen kunst i Nakskov

Nakskov Kommunes udvalg for kultur har udsendt et 92 sider hæfte i stort format.

Maleren Henning Visholm har lagt et stort arbejde i at tilvejebringe den store fortegnelse over kunst, som er placeret offentligt tilgængeligt i forskellige institutioner, og man er imponeret over, hvor meget det egentlig drejer sig om, nemlig et par tusinde værker.

Ud over hæftet er der også lavet kartotekskort med tilhørende lysbilleder.

Ideen med en sådan indsats er absolut god og kunne godt være et eksempel for andre kommuner.

75 års sejlsport i Nysted

Nysted har en så dejlig beliggenhed ved vandet, at det ikke er mærkeligt, at der langt tilbage i tiden opstod en sejlkлуб. Men sine overståede 75 år er det også byens ældste idrætsklub.

En af de måder, hvorpå jubilæet blev fejret, var, at der udsendtes et lille hæfte med træk fra de 75 år.

Svend Malmstedt har stået for jubilæumsskriftet, og der er kommet et godt resultat ud af det.

Små erindringsbidrag fra Nakskov

Det store og interessante projekt, som Lolland-Falsters Stiftsmuseum arbejder med, har foruden interessante udstillinger også medført, at der udsendes nogle små erindringsblade.

Det er folk, der er født på Nakskov-egnen, som fortæller, og det første gode bidrag var, at Peter Walbum, Aldersly, Brandstrup, fortæller om sin tilværelse som bydreng, mælkedreng og skoledreng.

Der er flere erindringsbidrag på vej, og de ligger på udstillingen til gratis afhentning.

50 års fagforeningsarbejde i Nakskov

Fagforeninger har ofte ved jubilæer forsømt at samle bidrag om deres historie og få disse samlet i hæfter eller bøger, som senere generationer kan få glæde af. Det ser dog ud til, at der er flere fagforeninger, som efterhånden bliver klar over denne vigtige opgave.

Dansk Kommunalarbejder Forbunds afdeling i Nakskov tog sagen op ved et 50 års jubilæum. Det pæne jubilæumshæfte fortæller om dem, som nu og før har arbejdet i afdelingens tjeneste og gjort en god indsats. Der fortælles også om brancheklubber og begivenheder i afdelingens historie.

Vandværkshistorie i 50 år

De mange private vandværker, som findes rundt i landsdelen, er udmærkede eksempler på initiativer i lokalområderne. De er rejst som andelselskaber og således udsprunget af et lokalt fællesskab, hvorigennem der løstes et vigtigt forsyningsanliggende.

De private vandværkers historie bør skrives, når der er en anledning til det, og det har Jens Mosegaard gjort, da Guldborg-Soesmarke Vandværk havde 50 års jubilæum. I et lille hæfte fortælles der interessant om vandværkets oprettelse og drift gennem årene.

Lolland-Falsters museer

Lolland-Falsters Stiftsmuseum

UNDERSØGELSE OG REGISTRERING

Større udgravninger og undersøgelser

Rosengården, Sakskøbing. På lokalplanområde i byens nordligste udkant foretoges rekognoscering og med støtte fra kommunen prøvegravning. Søgegrøfter blev trukket over området; bopladsgruber undersøgtes: tidlig middelalder. Efter terrænet at dømme ligger hovedbosættelsen på højdedraget lige nord for undersøgelsesområdet.

Bakkegården, Listrup, Nr. Ørslev Sogn, Stubbe-købing Kommune. 23. og 24. juli påbegyndtes på Nationalmuseets bevaringssektion for jordfund røntgenfoto af de urner fra jernaldergravpladsen, som er optaget i præparat. Hentet hjem 6. november. Udgravning af urnerne påbegyndt i december.

I eftersommeren og efteråret blev der foretaget prøvegravninger i *Brødregade*, Maribo, på det tidligere asyls grund. Formålet var at finde Birgittinerklosterets beginehus.

Havmosegård, Musse, Nysted Kommune. 15. september til 4. oktober. Detaljeret prøvegravning på jernalderboplads (ældre romersk jernalder). Levn af flere stolpebyggede huse, et ildsted samt bopladsgruber med en del keramik undersøgtes. Derudover af-dækkedes levn af en stolpebygget konstruktion, hvis datering er uvis. Vagn Mejdahl, forsøgsstationen Risø, foretog måling af baggrundsstrålingen med henblik på termoluminiscens-datering som kontrol af oldsagsdateringen for at vurdere, om stedet har været beboet i så afgrænset et tidsrum, som oldsagerne viser.

For afviklingen af de uendørs udgravninger har Museumsprojektets deltagere ydet en væsentlig indsats.

Besigtigelse, mindre udgravninger

Efter fundanmeldelse fra Lokalhistorisk Arkiv i Rødby undersøgtes og registreredes de levn af en plankebygget brønd ved torvet i Rødby, som kom til syne ved bygning af beskyttelsesrum under nybyggeri. Fundene i brønden daterer sig til tidsrummet sen 16-, 17- og ind i 1800-årene.

Ved *Klintehøj*, Ravnsby Bakker i Ravnsborg Kommune, er undersøgt en kogestensgrube, som var ved at blive ødelagt af husdyr.

I forbindelse med dræning af den østlige del af *Havmosegårds* jordlod foretoges registrering og udgravning af bopladsgruber (Havmosegård II). Den keramik, som fandtes, er fra tidlig middelalder (Østersø-keramik).

Flere af de bopladsr fra jægerstenalderen, der er i *Godsted Mose*, Nysted Kommune, er besigtiget og deres tilstand beskrevet.

Som følge af avisomtale af urokseknoglen på jernalderbopladsen *Stødstrup Mark*, Nørre Alslev Kommune, er indløbet fundanmeldelse om et ur-oksehorn opfisket for en del år siden i havet syd for Langeland. Det besigtigedes og registreredes hos ejeren i Næstved i samarbejde med Næstved Museums fotograf den 2. juni. Sagen sendes nu videre til Zoologisk Museum, København, og Næstved Museum.

Danfæ

3 mønter er indsendt til vurdering/registrering på Nationalmuseet. De er fundet med metaldektektor på lokalplanområde 19, Sakskøbing Kommune, af en af museets meddelere.

Et ravstykke fra jægerstenalderen, fundet for ca. 45 år siden i *Fælleseje tørvemose*, Slemminge Sogn, Sakskøbing Kommune, er registreret.

I *Sakskøbing bykærne* fandtes 2 mønter.

En mønt, Fr. II, fundet i *Hillested*, Maribo Kommune, og en pavebulle af bly fundet i *Søllested*, Højreby Kommune, Pave Gregor XII, begyndelsen af 1400-tallet.

Tre stykker danefæ er uddeponeret fra Nationalmuseet i Stiftsmuseets udstilling: spændet fra *Bannerup*, Nørre Alslev Kommune; glasperlen fra *Hunseby*, Maribo Kommune; fuglefiblen fra *Norre*, Rødby Kommune.

Undersøgelser. Nyere tid

Nakskov 1900-1940.

Undersøgelsen, der blev indledt i 1985, er blevet fortsat. I beretningsåret er følgende bragt til afslutning: Der er udarbejdet en registrant over Lolland-Falsters Socialdemokrat fra starten i 1901 til 1940; den omfatter ialt 1500 sider.

Registranten er tilrettelagt af bibliotekar Bente Kaspersen, der ligeledes har stået for udarbejdelsen af en Nakskov-bibliografi og - vigtigst af alt - har tilrettelagt projektets dokumentationsdel.

NAKSKOV 1900-40

Foto: V. PAULLI, Nakskov

Udstilling i Jernbanegade 8 Nakskov
ALLE DAGE KL. 14-17

Nakskov Kommune · Lolland-Falsters Stiftsmuseum

Landskabsarkitekt Kirsten Jensen har kortlagt byens fysiske udvikling i perioden, sammenholdt eksisterende forhold med kortmateriale og skriftlige kilder og udarbejdet tværsnit igennem byen i årene 1900, 1913, 1921 og 1935. Der er udarbejdet ringbind, hvor der redegøres for boliger, offentlige erhvervelser (jordkøb bl. a.), erhverv, offentlige bygninger, havnen, gader og veje, trafik og grønne områder. Dette ringbind er sammen med avisregistranten og bibliografien tilgængelig i udstillingen i Jernbanegade 8 i Nakskov, på biblioteket og lokalhistorisk arkiv i Nakskov og på Stiftsmuseet – og avisregistrant og bibliografi tillige på Centralbiblioteket i Nykøbing F.

Else-Marie Boyhus har arbejdet med den politiske historie, med beslutningsprocesserne og med en række konkrete enkeltsager og har sammen med Ove H. Nielsen og de øvrige projektmedarbejdere udarbejdet drejebog til den udstilling, der åbnede i Nakskov den 5. september.

Museet bliver året igennem bedt om at se på og bestemme mange forskellige ting, og i ikke så få tilfælde bliver de tilbudt museet som gave. Det er en del af museets virksomhed, som der anvendes ikke så få ressourcer på, men som for tiden ikke medfører forøgelse af museets samlinger, idet museet på grund af de fortvivlede pladsforhold må sige nej tak.

FYSISK PLANLÆGNING

Forhistorisk tid

Museet gennemgår sektorplaner (råstofplaner, jordbrugsplaner, fredningsplaner) og konkrete planer vedr. råstofudvinding samt lokal- og kommuneplaner. I perioden er der indsendt kommentarer til amtskommunens råstof-, jordbrugs- og fredningsplaner. Der er fremsendt kommentarer til lokalplaner i Nysted og Rudbjerg kommuner.

I januar og igen i maj foretoges besigtigelse af en lokalitet ved Maribo Nørresø inden for lokalplanområde 29 og 24, Maribo Kommune, hvor bearbejdet flint tidligere er iagttaget. Der var ikke grund til yderligere undersøgelse.

12. maj besigtigedes kysten ved Bandholm Strandpark og havnens vestbred i anledning af lokalplanforslag 33, Maribo Kommune.

14. maj to fundsteder, registreret i museets arkiv, besigtigedes i marken som følge af SEAS' projekterede ledning Bønnet-Købelev i Ravnsborg Kommune.

Der er foretaget besigtigelse på tre lokaliteter i Musse, Nysted Kommune, i anledning af, at amtets miljøkontor arbejder med tilladelse til råstofudvinding.

Vedr. planerne om at etablere et flyveaskedepot ved Magleholm, Rudbjerg Kommune, er der rettet

henvendelse til amtets miljøkontor. Befolkningen i bondestenalder, jernalder og tidlig middelalder var tiltrukket af de fugtige sydlolandske arealer, viser fundudbredelsen. Inden planerne om flyveaskedepot evt. realiseres, bliver der derfor brug for arkæologiske undersøgelser.

Siden september, hvor museet Falsters Minder har ansat en arkæolog, er sager vedr. Falster oversendt dertil.

Nyere tid

Til Hans Schultz i Hamborg, der i 1945-46 var tysk flygtning på Lolland-Falster, er der formidlet et materiale om generelle forhold vedrørende flygtninge på Lolland-Falster i efterkrigsårene. Samtidig er der tilgået museet oplysninger om emnet, der supplerer den viden, som allerede er indsamlet.

Indsamlingen er afsluttet af beretninger, fotos m. v. om Bangs Have-anlægget og pavillonen samt om Maribo bys historie mere generelt i det 20. århundrede.

Indsamlingen er sket med henblik på udarbejdelsen af 75-års jubilæumsskriftet.

I forbindelse med en testamentarisk gave fra Egon Larsen, omfattende genstande fra skipper- og lods-hjem i Bandholm, er der foretaget undersøgelse og registrering af forhold vedr. familien samt af tingenes kulturhistoriske baggrund og det miljø, de repræsenterer.

Erhvervsudvikling

Else-Marie Boyhus er indtrådt i Planstyrelsens arbejdsgruppe »Projekt Lolland« og har deltaget i en række møder med forskere fra RUC, Odense Universitet og Handelshøjskolen.

Projekt »Nakskov 1900-1940« fik i november og december tilknyttet to deltidskonsulenter (Inge Heddal og Torben Hansen), og projektet indgår i mobiliseringsstrategien.

På amtskommunens og kommuneforeningens erhvervskonference 24. november holdt Else-Marie Boyhus indlæg om holdningers og traditioners betydning for erhvervsudviklingen.

Else-Marie Boyhus er indvalgt som medlem i den arbejdsgruppe, der har udarbejdet forslag til programmerklæring for et TV2 samt vedtægter for repræsentantskab og støtteforening.

Konsulenthjælp

Else-Marie Boyhus: Fungeret som rådgiver for Nysted Kommunes tekniske udvalg i forbindelse med forslag om at ændre et vejnavn i Vester Ulslev.

Udarbejdet idéoplæg til videofilm om kultursektoren sammen med amtskommunens u&k-forvaltning.

Medtilrettelægger af foredragsrække om velfærdsstatens vugge i Vestlollands Folkeuniversitet.

Medlem af censorkomité for billedkunstudstillingen »landet i dag«, udpeget af Landbrugets Kulturfond.

Sammen med Ove H. Nielsen rådgivet Nakskov Kommune vedr. smedje.

Karen Løkkegaard Poulsen: Ydet bistand ved udarbejdelse af en lokalhistorisk artikel om det middelalderlige sildemarked på Albuen i Nakskov Fjord.

Til førstebibliotekar (Det kgl. Bibliotek) Svend Gissel vedr. skæppemål i forbindelse med hans udarbejdelse af indlæg som opponert ved disputats i Odense om emnet.

Til Frank Nielsen, Nørre Alslev Kommune, ved udarbejdelse af turvejleder til arkæologiske og historiske levn i kommunen.

Ove H. Nielsen: Medvirket og rådgivet ved udarbejdelse af udstilling om polakkasernen i Tågerup.

Medlem af Undervisningsministeriets udvalg vedr. skolehistorisk samling.

Lån

Oldsagsmaterialet fra stenalderbopladsen på Argusgrunden, som har været til undersøgelse i Fortidsmindekontoret i Fredningsstyrelsens hos de arkæologer, der har foretaget undervandsarkæologisk undersøgelse på stedet i de senere år, er kommet retur.

BEVARING

Konservering ved rekvireret arbejdskraft

Keramikken fra flere af de senere års udgravninger er stabiliseret og sammensat, én af de største portioner var urnerne fra jernaldergravpladsen *Saxhøj I*. De blev tømt for brændte ben m.v. og konserveret, i nogle tilfælde er præparaterne konserveret udgravet med henblik på senere udstilling. Karen Urth, Næstved Museum, har fortsat arbejdet med konservering af de gamle fund af jernoldsager fra våbengrave i landsdelen.

Projektet

Projektet har forestået bygningsvedligeholdelser på Skovridergården, Maltkølle, Kapellanboligen, Lokhuset, og især har Skolen krævet mange arbejdstimer p. gr. a. omfattende reparationer med lerklining. Projektet har derudover stået for nødkonservering af nogle museumsgenstande.

Der er ydet hjælp ved de flytninger, der i årets løb har fundet sted ved museet, hjælp ved magasinindretning i Laden, arbejdet i det gamle mejeri med forberedelserne til istandsættelse samt hjælp ved arkæologiske udgravninger, bl.a. Havmosegård i Musse, Rosengården i Saksjøbing og Brødregade i Maribo.

Frilandsmuseet

Samlingen af gravsten er bragt under tag med henblik på istandsættelse.

FORMIDLING

Nakskov 1900-1940.

5. september åbnede udstillingen Nakskov 1900-1940 i bladhuset, Jernbanegade 8 i Nakskov. Udstillingen omfatter billeder, plancher, kort, enkelte genstande og et dias-show med reklamer fra 1930'erne. Hele byen er på sæt og vis udstillingen, og der er i lokalene fremlagt foldere med turforslag ud i byen. I udstillingen er endvidere fremlagt det store baggrundsmateriale: avisregistranten, bibliografi, ringbind med gennemgang af den fysiske udvikling. Der er udarbejdet folder, der opfordrer publikum til aktivt at være med i den videre udforskning, og til brug for enkeltpersoner, studiekredse, skoler m. m. er udarbejdet hæftet »en håndsrækning«. – I november-december var ansat to konsulenter, der indledte et opøgende arbejde. Således var projektet til stede ved de dage, der på U-centret blev arrangeret for de fyrede værftsarbejdere.

Der er fremstillet video-udgaver af Lehms Nakskov-film og af TV-spillet »Rejs dig, Emil Koch«. Der er kopieret lydband om »oprører 1931«, og diasserier om hele perioden er under udarbejdelse. Der har været afholdt møder med skolerne på Vestlolland. Der er indledt et samarbejde med gruppen Aktive Seniorborgere.

Udstilling og forevisning på museet

I april udstilledes de tre uddeponerede stykker danefæ i jordfundsudstillingen (se ovenfor under »Danefæ«).

I juni åbnede på hovedmuseet en udstilling af skibsbilleder og -møbler – en netop modtagen testamentarisk gave fra Egon Larsen, direktør i Københavns Grundejerforening.

I efterårsferien vistes i forhallen Fredningsstyrelsens udstilling om bevaring af ruiner i Danmark og Stiftsmuseets publikationer om ture til oldtidsminder.

10. december opstilledes vandreudstillingen om kirker på Lolland-Falster, udarbejdet af Næstved Museum med tilskud fra amtsmuseumsrådet.

Frilandsmuseet

15. juni holdt Lolland-Falsters Væveforening demonstration på Frilandsmuseet.

6. og 13. juli demonstrerede træskærer Ole Nielsen, Præstø, fremstilling af brugsting efter gamle træskærerteknikker.

I august har der været opvisning af folkedans, de lolland-falsterske folkedanserforeninger medvirkede på skift.

Udstillinger uden for museet

16.-26. maj: Skoleudstilling på Halsted Skole.

Med arkæologen Jens Bech som medarbejder er udarbejdet drejebog til en ny særudstilling i Halskov Vænge. Den blev den 5. februar fremlagt og afleveret på amtskommunens landskabskontor.

Udlån

Legetøj har været udlånt til et projekt på Brandstrup Skole i august.

Konsulenthjælp

I årets løb har der som sædvanligt været mange personlige og telefoniske henvendelser fra undervisere vedr. brug af museets samlinger og materialer, og der er ydet vejledning til ekskursioner.

Skolemateriale

Med udgangspunkt i det eksisterende skriftlige idéoplæg til skoleklasser om stenalder på Lolland-Falster er der udarbejdet en detaljeret råkladde til lærervejledning og elevhæfte, som skal følge klasserne. Stenalder-lærkar er kopieret af keramikeren Kirsten Vest Hansen, benharpun af Søren Moses og lyster af Kurt Nielsen.

Besøg

24. marts holdt amtsrådets undervisnings- og kulturudvalg møde på museet. Else-Marie Boyhus orienterede om Stiftsmuseet.

16. april: Lindeskovskolens 8.-10. klasse. »Om museets arbejde«.

1. maj: Børn på Lindersvold.

15. maj: En studerende fra Vest-Berlin vedr. museumsformidling.

5. maj-4. juni: Stud. mag. Kirsten Jørgensen, Københavns Universitets forhistorisk arkæologisk Institut, har gennemgået museets samling af keramik fra jernalderen i forbindelse med specialarbejde til magisterkonferens. Prøver af keramikken er udtaget til undersøgelse i elektromikroskop.

23. september: Et hold studerende fra Bonns Universitet.

Oktober: Det forenede polske Bondeparti.

3. december: Et hold geografi-studerende fra Københavns Universitet.

12. december: Den københavnske skoletjenestes repræsentantskab.

Besøg på udgravninger

På efterårets udgravninger har en del skoleklasser aflagt besøg som led i undervisningen. Flere har fået omvisning, andre har kigget på egen hånd under lærerens vejledning.

Publikationer

Museets egne: Museets årsskrift 1986 udkom i oktober. Indhold: Lise Bender Jørgensen: Oldtidens me-

tervarer (udgivet med støtte fra Carl Julius Petersens Hjælpesfond). Claus Olsen: Olaf Rude og kubismen. Årsberetninger og regnskaber for Stiftsmuseet og Kunstmuseet.

En række publikationer til Nakskov 1900-1940, se afsnittet »Udstillinger«.

Manuskript og billedmateriale er modtaget af universitetslektor Klaus Ebbesen til handskerumbog: Oldtidsminder på Pederstrup.

2. maj foretoges fotografering i marken for at skaffe supplerende billeder. Nu forestår redigering, lay out m.v. Til trykning ydes et tilskud fra NyCarlsbergfondet.

Genoptryk: Nyt oplag af den danske vejledning til Frilandsmuseet og en ny tysk udgave, for første gang i samme udstyr som den danske.

Museet har opkøbt en del af restoplaget af Livet i Klokkergården.

Museet har i årets løb solgt publikationer i et antal af 6.366.

22.668 har besøgt museerne, heraf 13.292 Frilandsmuseet og 1.468 Nakskov-udstillingen (4 måneder).

Af det samlede besøgstal har 52 skoler og børneinstitutioner (844 børn) besøgt hovedmuseet og 86 skoler og børneinstitutioner (1.591 børn) Frilandsmuseet. Der er ikke tal på, hvor mange der har set vandredstillingerne. I foredragsarrangementer har deltaget 1.988.

Andre publikationer

Else-Marie Boyhus: Kultur og mangel på erhvervsliv, artikel i Politiken 18. maj. Lolland-Falster og TV2, artikel i Lolland-Falsters Folketidende og Ny Dag 6. juni. Anmeldelser i tidsskriftet Folk og Kultur af Karen Stougaard Hossy: Det københavnske Asylselskabs første år og af Bente Dahl Hansen: Betler eller almisselem. Studier i offentlig fattigforsorg 1708-1802. - Thailand Revisited. Artikler til Thailands UNESCO-bulletin. Erindringsnødvendighed, Folkevirke nr. 4, november 1986. Socialdemokraternes vej til flertallet i Nakskov, Lolland-Falsters historiske Samfundes årbog 1986.

Karen Løkkegaard Poulsen: Artikler i Archaeological News om det 17. Nordiske Arkæologmøde i Finland, sommeren 1985; biografi af arkæologerne P. V. Glob og C. J. Becker; om nødudgravningerne i Skandinavien og hvordan de organiseres i Danmark. Artikler om Stiftsmuseets arkæologiske udgravninger i 1985 til publikationen »Arkæologiske udgravninger i 1985«. ADVARSEL! - vedr. brandimprægnering af stråtage, Museumsmagasinet, juni 1986. Anmeldelse af Klaus Ebbesens bog: Døden i Mosen, Højskolebladet, december 1986.

Ove H. Nielsen: Bangs Have jubilæumsskrift. Forfattet, grafisk tilrettelæggelse, lay out. Præsenteret for offentligheden den 12. juni i forbindelse med

Bangs Have Selskabets 75 års jubilæum. Udført lay out og montage af de fire hæfter: »De byggede...«, landsbykirker på Vest-, Midt-, Østlolland og Falster. Hæfterne skal indgå i en vandrestilling om landsbykirker, produceret af Næstved Museum.

Radio/TV

Else Marie-Boyhus: 20. juli, medvirken i TV-udsendelsen »Sommerland«, indslag om Lolland-Falster som grænseegn og udkantområde. 19. november, indslag i Radio Dagny om det gamle mejeri.

Karen Løkkegaard Poulsen: December, indslag i Radio Dagny om udgravningerne i Brødregade i Maribo.

Ove H. Nielsen: Medvirken i radio-udsendelsen »det hvide guld«, produceret af Niels Jacob Andersen, Næstved. Udsendt 21. oktober.

FOREDRAG OG KURSUSVIRKSOMHED

Else-Marie Boyhus: 25. januar i Sorø, 7. februar i Holstebro og 8. februar på Boris Landbrugsskole: tre heldagsudflugter om landbrug og etik, for Landbrugets Konference- og Oplysningsvirksomhed (LOK). – 6. februar, Bygholm Landbrugsskole: Landbrugskultur. – 18. februar, Nordens folkelige Akademi i Kungälv: foredrag om »den indre bonde«. – 24. maj: Byvandring i Maribo for Lolland-Falsters Ingeniørforening. – 31. maj: Nordisk ICOM. Redegørelse for UNESCO og organisationsprogrammer om den kulturelle arv. – 22.-23. maj: Statens Museumsnævns halvårsmøde. Indleder i drøftelse af museumsetik (forholdet til meddelere og givere) og ordstyrer i næste dags drøftelse af museumsloven. – 18. juni: Lollands Højskole. Om arbejdets nødvendighed og behovet for et nyt arbejdsbegreb. – 25. august: Tune Landboskole, efteruddannelse af gymnasielærere m.fl.: Landbrug og Kultur. – 17. oktober: LOK, Kollekolle, kursus for lærere ved landbrugsskoler og højskoler: den kulturelle dimension i landbrugserhvervet. – 28. oktober: Pedersborg Forsamlingshus, Vestsjællandskredsens Husholdningsforening: Erindringernes Nødvendighed. – 1. november: Gundslevholm Efterskole, Falsterske Husholdningsforeninger: Flygtninge på Lolland-Falster i 1945. – 24. november: Amtskommunens og kommuneforeningens konference om erhvervsudviklingen i Storstrøms Amt, indlæg om traditioners og holdningers betydning. – 28. november: Centralbibliotekets markering af den nye bygnings 10-år: Tale om 10 år og fremtiden. – 11. december: Amtskommunens beskæftigelsessekretariats medarbejderkursus på Nysted Feriehjem. Foredrag og oplæg til debat om begrebet arbejde i fortid og fremtid. To foredrag i Vestlollands Folkeuniversitetets foredragsrække. – 4. november: Nakskovs politiske historie 1900-1940. – 2. december: Sofus Bresemann.

Karen Løkkegaard Poulsen: 15. januar, Nykøbing F. Folkeuniversitet: Oldtidens Falster. – 29. januar, Pederstrup Efterskole: Oldtidsminder på Pederstrup-egnen. – 6. februar: Sogneaften i Rubbelykke Præstegård i Brandstrup: Vikingetid/tidlig middelalder ved Rødby Fjord. – 12. marts: Kraghave Beboerforening: Stenalderen i egnen ved Kraghave. – 2. april: Rudbjerg Kommunes lokalhistoriske Arkiv. Generalforsamlingsmøde: Oldtid og tidlig middelalder i kommunen. – 9. april: På latinlærernes efteruddannelseskursus: Storstrøms Amt om fortidslevn, der kan støtte undervisning, bygget op over lokale latinske krønikker. – 4. maj: Danmarks Naturfredningsforenings udflugt. Turleder, fremvist oldtidsminder i Ugleholt Skov. – 24. maj: Vestlollands Folkeuniversitet. Turleder til Slotø og Albuen i Nakskov Fjord. Forevisning af fortidslevn. – 27. maj: Maribo Højskole. Om Danmarks Naturfredningsforenings arbejde lokalt og nationalt. – 14. juni: Det kongelige nordiske Oldskriftsselskabs sommerudflugt. Omvisning ved Falsters Virke, Tilflugtsborg i Hannenov Skov, Nykøbing F. Kommune. – 25. oktober: Udflugt til Eriksvolde – et voldsted fra middelalderen. Efter en kort indledning på museet m/ lysbilleder om voldstedet og udgravningen af det kørttes ud til Skåningshave for at bese det i virkeligheden. (Sammenhæng med »ture i oldtiden« og »ruinkampagnen«, se udstilling på hovedmuseet, s. 7). – 28. oktober: Arkæologiske fund på Albuen og i Nakskovområdet i Sct. Nicolais menighedshus.

Ove H. Nielsen: 21. januar: Signe Stubbs Sognegård, Birket: Landarbejdere i sukkerroemarkerne. – 29. januar: Beboerforeningen i Nr. Ørslev: De polske sæsonarbejdere. – 10. februar: Lærerkollegiet på Havneskolen, Rødby: Om 1950'erne og om arbejdsmetode til indsamling og bearbejdning af viden. I forbindelse med temaug. – 11. februar: LOF Næstved: Midtjylland og de stærke kvinder. – 7. marts: Social- og sundhedssektoren i Storstrøms Amt. Kursus om ungdomskultur i Vordingborg. Foredrag om »Unge forhold i 1800-1900-tallet«. – 24. marts: Amtets undervisnings- og kulturudvalg aflagde besøg på museet. Formidlingsmateriale præsenteret. – 9. april: Pederstrup Efterskole: Lolland-Falster i nyere tid. – 16. april: Amtets beskæftigelsesudvalg på besøg. Fortalt om beskæftigelsesprojektet og viste om på Frilandsmuseet og i magasinerne. – 19. august: Foredrag på Holeyby Skole: Kommunens historie, 8.-10. – 13. september: Arrangeret udflugt for Lokalhistorisk Arkiv i Holeyby: Rundt i Holeyby Kommune. – 15. september: Møde på Frihedsmuseet. Foredrag om vores projekt: Hverdagen under besættelsen. – 19.-21. september: Kursus for SLA i udstillingsteknik, Esbjerg. – 7. oktober: Foredrag i Tårs Præstegård: Landarbejdere. – 16. oktober: Debatmøde på Maribo Bibliotek omkring filmen: Fragmenter af Maribo; indlæg om Lollands fremtid. – 6.

november: Foredrag, Halstedhus Efterskole: Røedyrkning. – 11. november: Foredrag, Nicolaihuset i Nakskov: Landarbejdere i roemarkerne. – 18. november: Foredrag, Majbølle Forsamlingshus: Svenske piger. Majbølle Pensionistforening. – 19. november: Foredrag i Maribo, Bangs Have Selskabet: Om 75-års jubilæet. – 27. november: Foredrag, Hillested Pensionistforening: Landarbejdere. – 2. december: Arrangeret ekskursion for elever på Københavns Aftenseminarium. Om sukkerroer og Lolland. – 10. december: Foredrag, Holeby Skole: Hverdagen under besættelsen. 9. kl.

MØDER OG REJSER

På lokalt plan

Else-Marie Boyhus: Mødevirksomhed i forbindelse med »Projekt Lolland« og TV2 (se erhvervsudvikling, s. 4).

Karen Løkkegaard Poulsen: Diverse møder i Amtsmuseumsrådet og sammes fagudvalg. – 10. oktober: SMN-møde i Næstved vedr. det nye konteringsystem, sammen med Jytte Varst og revisor.

Ove H. Nielsen: 12. april har deltaget i kursus om lyslægning til fotografering.

Jytte Varst: 30. juni til 8. juli deltaget på DKMs sommerkursus på Ry Højskole, hold: EDB i museumssammenhæng. – 10. oktober: SMN-møde i Næstved vedr. det nye konteringsystem, sammen med Karen Løkkegaard Poulsen og revisor.

Erik Petersen: 30. april studietur til Frilandsmuseet i Sorgenfri. – 26. maj deltaget i sikkerhedskursus på Nationalmuseet. – 19.-26. september kursus på Vestjyllands Højskole: brug og bevaring af museumsgenstande.

På landsplan

Else-Marie Boyhus: Møder i Landbrugsrådets »Stavnslåndsudvalg«. – 22. august: Undervisningsminister Bertel Haarders møde i Sorø om faget formning. – 19.-20. september: Konference på »Rølighed« i Skodsborg om fremtidens kulturpolitik.

Karen Løkkegaard Poulsen: Tillidsmandsmøde i Dansk Magisterforenings afdeling for forskningsinstitutionerne (FIA). – Den 26. april: Danmarks Naturfredningsforenings repræsentantskabsmøde og den 27. april Forenings-jubilæumsfest, begge på Christiansborg. – 18.-19. november: Deltog i den konserveringsfaglige referencegruppes møde om »Arkæologisk jern«. – 19. november: DKMs årsmøde. – 19.-20. november: DKMs faglige orienteringsmøde i den forhistorisk/arkæologiske gruppe og med indlæg i middelaldergruppen om den særprægede stolpekonstruktion på jernalderbopladsen Havmosegård. – 21. november: Det arkæologiske Nævns årsmøde. – De 4 sidstnævnte møder afholdtes alle på Fuglsø. – 1. december: Møde i Foreningen

af yngre Forhistorikere vedr. domspraksis ved ødelæggelse/fjernelse af fortidsminder.

Ove H. Nielsen: 24. januar: Bestyrelsesmøde i Foreningen af Danske Museumsformidlere, afholdt i Århus. – 12.-14. marts: DKMs formidlermøde på Fuglsø, om sponsoring. – 19. september: Møde i Dansk Historielærerforening, indvalgt i bestyrelsen. – 29. september: Møde i Foreningen af Danske Museumsformidlere, Haderslev.

Jan Hedal: 14. maj: Landbrugspuljemøde i Odense. – 26. maj: Møde i Dansk Konservatorforbund med emnet: opløsningsmidler, på Nationalmuseet.

På internationalt plan

Else-Marie Boyhus: Deltog fra 1.-2. april i et møde i Helsingfors om FN's forestående kulturdekade. – Fra 9.-15. juni i de nordiske UNESCO nationalkommissioners møde i Island. – Fra 23.-28. juni i internationalt seminar i Jokkmokk om øko-museer. – 24. september til 10. oktober i Thailand for UNESCO.

BYGNINGER, MAGASINER, MUSEUMS-ORDNING

Museets hovedbygning

Taget på museets hovedbygning har længe været udskiftningsmodent, og i beretningsåret 1986 blev der taget fat på en planlægning af bygningsarbejderne, der foruden nyt tag skulle omfatte indskudt etage imellem første og anden sal i den tidligere ovenlyssal samt etablering af samlingsrum, studierum, garderobe og toiletter i stueetagen. Detailprojekteringen, der er forestået af arkitekt m.a.a. H. H. Holme Hansen, blev påbegyndt i december 1986, og bygningsarbejderne gennemførtes i 1987.

Værksted, magasiner

Museet har i mange år haft værksted i Lunddahls Vænge 11. Lejemålet blev imidlertid opsagt pr. 1. oktober 1986, og værkstedet blev derefter fraflyttet. Der er flyttet til midlertidige lokaler, lånt af Maribo Kommune, og der arbejdes på at få indrettet et værksted i bygningen »det gamle mejeri« ved Frilandsmuseet. Denne bygning skal istandsættes, og med henblik herpå er den midlertidigt rømmet til lokaler på Frilandsmuseet. Indretning af magasin i laden ved Frilandsmuseet er blevet fortsat, der er opbygget rooler og installeret hejs med elektrotalje.

Pavillon ved Laden er færdigindrettet, hvad angår mørkekammeret. Nu forestår genindretning af elektrolyseafdelingen.

I kontorbygningen i Museumsgade 1 er køkkenet blevet malet og gulvet fornyet.

Året har været præget af mange midlertidige »løsninger«, og det har været tidrøvende og dyrt. Museets lokaleforhold er utidssvarende, og der må i de kommende år sættes ind på en gennemgribende forbedring.

BOGSAMLINGEN

I forlængelse af studierejserne i Østtyskland i efteråret 1985 er oprettet nye bytteforbindelser. I 1986 er indgået 293 bøger til museets bibliotek.

NYANSKAFFELSER

Et toiletskur er anskaffet til bl. a. udgravninger; det er sammenklappeligt, og Træværkstedet i Maribo har stået for fabrikationen.

ADMINISTRATION / ØKONOMI

Til udstillingen i Naskov er fra Amtsmuseumsrådets rådighedssum modtaget 85.000 kr.

Fra Sparekassen SDS er modtaget en gavecheck på 5.000 kr. i anledning af åbning af filial i Maribo.

Fra Rigsarkivets konto til arkæologiske nødudgravninger er modtaget 5.000 kr. til tømning af urnerne fra Bakkegården, Listrup, Stubbekøbing Kommune, og 10.000 kr. til udgravning af jernalderbopladsen Havmosegård, Nysted Kommune.

PERSONALE

Naskov-projektet: Evald Kristensen fratrådt 31. januar 1986. Bente Andersen fratrådt 31. marts 1986. Inga Christensen fratrådt 30. maj 1986. Bente Kaspersen fratrådt 30. juni 1986. Kirsten Jensen fratrådt 30. juni 1986. Niels Jokumsen tiltrådt 1. september 1986. Maria Christensen tiltrådt 1. september 1986. De to sidstnævnte varetager vagtfunktionen.

Finansieret af Planstyrelsen har Inge Hedal og Torben Hansen arbejdet som konsulenter på Naskov-projektet i november og december.

Gorm Nicolaisen har siden 17. marts været ansat i perioder.

Jens Jørgensen: 2. april til 1. november. Arbejdsområde: grønne områder på Frilandsmuseet, udgravning m.v.

Berrit Nielsen: 1. april til 31. oktober. Arbejdsområde: kontor, udgravning m.v.

Susanne Kristensen ansat 28. oktober. Arbejdsområde: jordfundskonservering, udgravning.

Else-Marie Boyhus er genbeskikket som medlem af den danske UNESCO nationalkommission, og hun er optaget som medlem af Landbohistorisk Selskab. Hun havde i oktober en måneds orlov uden løn.

Karen Løkkegaard Poulsen er valgt som næstformand i Danmarks Naturfredningsforenings Samråd for Storstrøms Amt, som medlem af forretningsudvalget under Amtsmuseumsrådet og tillidsrepræsentant i Dansk Magisterforening.

Ove H. Nielsen er indvalgt i Dansk Historielærerforenings bestyrelse.

AMTSMUSEUMSRÅDET

De dele af rådets arkiv, der vedrører perioden fra rådets start til 1984, hvor sekretariatsfunktionen varetoges på Stiftsmuseet, er overført til forvaltningen på Amtsrådhuset.

Else-Marie Boyhus.

/ Karen Løkkegaard Poulsen.

Det lokalhistoriske museum og arkiv Falsters Minder

ARKÆOLOGI

I 1986 skete der noget nyt på Museet Falsters Minder. Museet havde indtil dette tidspunkt udelukkende indsamlet genstande og viden fra historisk tid, men med oprettelsen af en museumsinspektørstilling inden for fagområdet arkæologi blev der nu pludselig hægtet mere end 10.000 års danmarkshistorie til museets emneområde.

At starte en ny afdeling på et kulturhistorisk museum medfører store forandringer både indadtil på museet, men også udadtil. Arbejdsbyrden for museets medarbejdere bliver i den første tid bestemt ikke mindre, idet alle museets mange aktiviteter skal afstemmes og fungere sammen med det nye. Også udadtil sker der ændringer. Indtil 1986 var det nemlig Stiftsmuseet i Maribo, der klarede alle de arkæologiske opgaver på Falster. Med ansættelsen af en arkæolog påtog Museet Falsters Minder sig det arkæologiske ansvar for de fire Falster-kommuner, inklusive den del af Nykøbing Kommune, som ligger på Lolland – nemlig Toreby Sogn. Museet Falsters Minder har således i dag status som kulturhistorisk-arkæologisk museum.

Samtidig med delingen af ansvarsområder overførtes kopier af mere end 100 års arkæologiske arkivalier fra Stiftsmuseet i Maribo og Nationalmuseet. Disse indberetninger om fund og undersøgelser på Falster gennem tiderne blev ordnet i et arkiv på Museet Falsters Minder, og dette arkiv tjener i dag som et vigtigt redskab i det arkæologiske arbejde.

Udover opbygningen af et arkæologisk arkiv samt indretning og tilpasning af de servicefunktioner på museet, der skal tage sig af behandlingen af indkomne fund, er der også en mere praktisk side af arkæologien, nemlig udgravninger. En overvejende del af museets arbejde i denne forbindelse er forebyggende. Når et fortidsminde trues af ødelæggelse, f. eks. ved bygge- eller anlægsarbejde, er dette via museumsloven automatisk sikret en undersøgelse, inden det fjernes. Det er museets opgave at foretage disse undersøgelser, helst i god tid, inden et evt. byggeri går i gang. Når man udgraver et sådant fortidsminde, fjerner man det for altid. Derfor skal dokumentationen være meget omfattende under udgravnings-

arbejdet. I realiteten skulle hele udgravningen kunne rekonstrueres hjemme på museet via foto, tegninger og opmålinger. For at kunne udføre dette kræves et stort og omfattende udgravningsudstyr. Dette er en stor engangsinvestering for et nystartet arkæologisk museum, og museet er taknemmelig for, at Carlsberg Mindelegat har givet et pænt tilskud til indkøb af bl. a. opmålingsudstyr.

Undersøgelser

På trods af at museet i 1986 kun havde godt 5 måneder til at etablere den arkæologiske afdeling, blev det næsten med det samme kastet ud i en række udgravninger. At disse kom i gang så hurtigt, skyldtes for størstedelens vedkommende den store lokale interesse, der vist arkæologien på museet. Folk udefra ringede ganske enkelt op, når de i by eller på land havde gjort arkæologiske iagttagelser. Museet besøgtede stedet, og i flere tilfælde resulterede dette i en egentlig undersøgelse.

Stenalder, ca. 10.000-ca. 4.000 f. Kristus. På byggegrund ved Pandbjergvej nord for Nykøbing F. fandtes boplads og gruber fra yngre stenalder. Museet foretog en mindre undersøgelse, hvorved det kunne fastslås, at byggeriet kun havde berørt den yderste del af bopladsområdet.

I forbindelse med Vikingskibshallens og Falsters Minders udgravninger ved Fribrødre Å af skibsværft fra vikingetiden blev der ved foden af en stor moræneknold, som strækker sig ud i Fribrødre ådalen, afdækket et ca. 10 × 5 m stort område, meget rigt på yngre stenalderfund.

Jernalder, ca. 500 f. Kristus-ca. 1050 e. Kristus. Under udgravning af vikingeskibsværftet ved Fribrødre Å fandtes i en søgegrøft en grube, der ud fra fundene kunne dateres til midten af jernalderen (ældre romertid).

Middelalder/nyere tid, ca. 1.050 e. Kristus. På en mark tæt ved Bregninge blev der registreret rige fundsteder for såkaldt »østersø-keramik«. I nærheden fandtes også en del slagter fra jernproduktion.

Foranlediget af en byggesag iværksattes på Kongnæs eller Kongens Næs ved Stubbekøbing en uge-lang undersøgelse efter et formodet middelalderligt borganlæg. Borgen eller befæstningen figurerer i topografiske værker fra 1700-tallets midte og fremefter, men desværre gav museets undersøgelser kun negativt resultat.

I forbindelse med beplantningsarbejde blev der i forsikringselskabet »Alm. Brand«s gårdhave i Nykøbing F. afdækket fundamenter fra et 16-1700-tals hus.

Ved nedrivningen af den gamle Kino-biograf i Østergade, Nykøbing F., blev der lejlighed til at undersøge kulturlag og brøllægning fra 17-1800-tallet.

Datering uvis. På byggegrund ved Stubbekøbingvej nord for Nykøbing F. registreredes 3 store gruber

indeholdende lidt flinteafslag og keramikmulder i overfladefylden. Gruberne kunne ikke undersøges nærmere, da byggeriet var for langt fremskredent.

Indsamlinger og erhvervelser

En særudstilling om Peter Freuchen blev den direkte anledning til en forøgelse af museets billedmateriale med direkte tilknytning til slægten, og dermed blev endnu et stykke Nykøbing-historie indsamlet.

Da vaskeriet »Rena« i Slotsgade i Nykøbing F. skulle ophøre, benyttede museet lejligheden til fotografisk at dokumentere, hvordan denne virksomhed har fungeret. Desuden fik tekstilafdelingen mulighed for at supplere samlingen med diverse typer arbejdskitler samt en dåbskjole, som vaskeriet tidligere havde udlejet.

Kulturmindeforeningens og Falsters Minders velbesøgte foredrag, »Tjenestepiger«, resulterede i mange fotos og flere selvpulevede beretninger om tjenestepigers forhold.

Til tekstilafdelingen blev indleveret museets første helt komplette Nordfalster-dragt, og som diametral modsætning markerede samme afdeling sig i dagspressen ved en aktuel samtidsdokumentation, idet den umiddelbart efter VM i fodbold sikrede sig et komplet sæt »roligan-udstyr«, inklusiv klaphat.

Langt den overvejende del af samlingen tilvækst skyldes imidlertid donationen fra Foreningen af Handelsrejsende og Repræsentanter i Lolland-Falsters Stift, nemlig den blandede landhandel fra Skottemarke, såvel inventar som en stor del af det ældre varelager, skønsmæssigt omkring 10.000 genstande.

Desuden skal nævnes erhvervelsen af to akvareller af Skeel Ankersen. Også det egshistoriske arkiv på museet er blevet betænkt med større afleveringer, bl. a. et arkiv fra Venstres vælgerforening.

Undersøgelser og forskning

Som en direkte opfølgning af det registreringsarbejde, samlingen fra besættelsestiden blev underkastet under forberedelserne til 40-års jubilæet for befrielsen, satte frivillig medhjælper Harry Andersen sig for at få identificeret billedmaterialet i videst muligt omfang – et arbejde, han stort set nåede at få afsluttet, inden han så brat gik bort. Ligeledes som konsekvens af dette arbejde blev museet sammen med andre museer indbudt til konference på Frihedsmuseet omkring erfaringerne fra 40-års jubilæet. Museet blev indvalgt i et kontaktudvalg, der skulle arbejde videre med denne udveksling af viden.

I samarbejde med Pensionisthøjskolen, Marielyst, blev de første skridt taget med henblik på at få iværksat en undersøgelse over lokale arbejderkvinders leve- og arbejdsvilkår i 1930'erne til 40'erne.

I løbet af året har Lore Belling indsamlet et værdifuldt materiale om skoler på Falster.

Endvidere har der været et nært samarbejde med Håndarbejdsseminariet i Nykøbing, der flittigt benytter museet.

Til foreningen »Danmarks folkelige Broderier«, Engelsholm Højskole, er der fra samlingen udlånt et stolpeklæde fra 1784 til undersøgelse og afbildning i en ny publikation.

Endelig har studenter fra RUC anvendt Socialdemokratiets og DSUs arkiv i forbindelse med specialeskrivning.

Konservering og bevaringsarbejde

Museets bevaringsarbejde udføres på flere niveauer. Den daglige vedligeholdelse, hvori indgår en basal konservering mod angreb af bl.a. rust og borebiller, varetages så godt som udelukkende af det amtskommunale beskæftigelsesprojekt, »Museumsværkstedet«, under ledelse af Holger Sørensen. Komplerede tilfælde, der kræver særlig ekspertise, sendes ud af huset til de respektive fagmænd. Opbevaringen af de færdigkonserverede genstande stiller store krav til omgivelser, bl.a. m. h. t. temperatur og fugt. Først i beretningsåret var det muligt systematisk at påbegynde indretningen af genstandsmagasinet i Frons kornmagasin i Frisegade efter færdiggørelsen af tagreparation. Dette arbejde udføres fortrinsvis af Museumsværkstedet.

I tilknytning til Peter Freuchen-udstillingen sendte museet en polardragt til opfriskning på Nationalmuseet.

De danefæl-fund, som fremkom ved udgravningen af de middelalderlige kulturlag under Kragssnapps Hus i Langgade, er blevet konserveret af Nationalmuseet og er returneret til Falsters Minder, hvor de vil indgå i den permanente udstilling.

Formidling

Ud over den daglige, uorganiserede form for formidling, såsom personlige, skriftlige og telefoniske forespørgsler, opdeler museet sin formidling i to kategorier: den af museet planlagte i form af udstillinger, undervisning og foredrag samt den af foreninger, undervisningsinstitutter m.v. ønskede formidling, fortrinsvis i form af foredrag, rundvisning o. s.v. Specielt i denne forbindelse er der et nært samarbejde med skolerne.

Udstillinger

Museet har indgået et samarbejde med Storstrøms Amts Landskabskontor om opsætning af en permanent arkæologisk udstilling i fortidsmindeskoven Halskov Vænge.

Den del af de permanente udstillinger, der har til huse i Kragssnapps Hus, er i takt med håndværkernes fremtrængen blevet lukket. Så snart disse har afsluttet deres arbejde, d.v.s. i 1987, vil nyopstillingen blive påbegyndt.

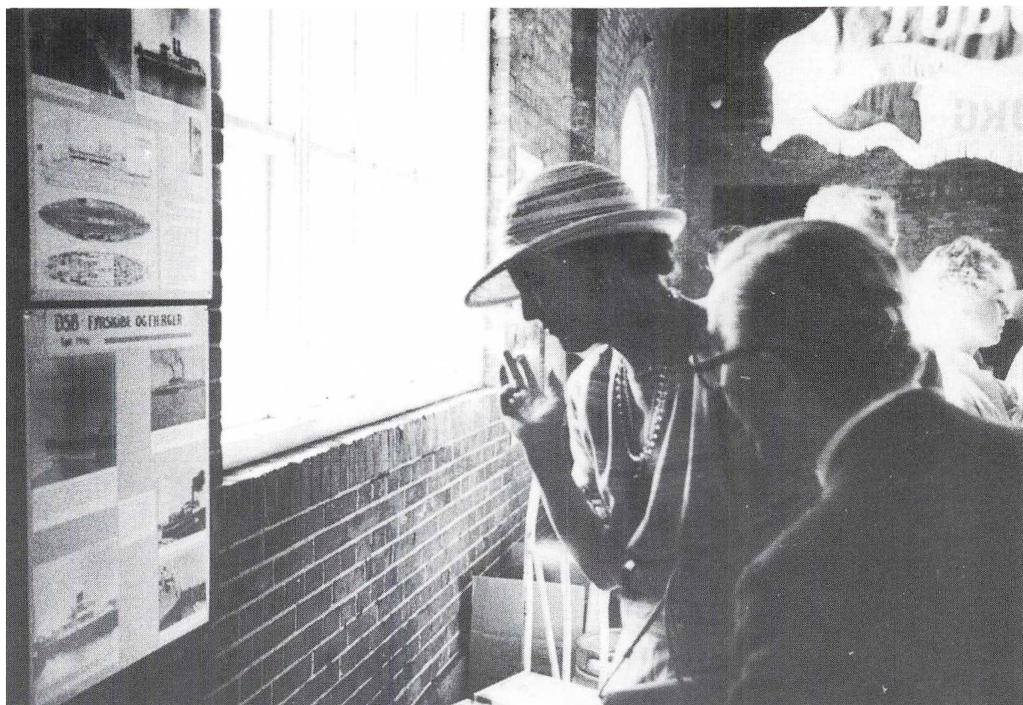
Årets første særudstilling i Staldgårdsporten, »Peter Freuchen 1886-1957«, var fremstillet i anledning af 100-året for denne verdensberømte nykøbingensers fødsel. Udstillingen åbnedes af hans datter, Pipaluk Freuchen, på selve fødselsdagen, den 20. februar. Der var telegram fra grønlandsministeren, og åbningen overværedes af repræsentanter for mange dansk-grønlandske institutioner m.v., bl.a. var Grønlands Radio til stede og optog hele åbningsceremonien. Om aftenen introducerede Pipaluk og Regitze Freuchen udstillingen i TV's »Landet Rundt«. Det var endvidere lykkedes for Falsters Minder at skaffe Peter Freuchens Hollywood-produktion, »Eskimo«, til Nykøbing. Eskimolog Flemming Christensen introducerede filmen og afrundede i øvrigt fødselsdagen.

Udstillingen bestod af 16 plancher fremstillet i samarbejde med etnograf Rolf Gilberg og Flemming Christensen; desuden havde familien med stor velvilje udlånt talrige effekter, og selvfølgelig indgik museets egne Peter Freuchen-genstande også i udstillingen. Udstillingen vistes i to perioder, 20.2.-27.4., genåbnet i sommerferien 24.6.-10.8. Sidenhen har Danmarks Biblioteksforening overtaget distributionen af den som vandredstilling, og den er nu på vej rundt til landets biblioteker for til slut at ende i Grønland.

Med henblik på at markere Gedsers 100-års jubilæum med en udstilling indledtes et tæt samarbejde med det lokalhistoriske arkiv i Gedser. Cand. mag. Allan Petersen fra museet var primus motor i dette arbejde. Det blev til en udstilling bestående af 11 dobbeltplancher, der først blev vist til receptionen på Gedser Banegård den 25. juni – interesseret besigtiget af Hendes Majestæt Dronning Margrethe – herefter officielt åbnet på jubilæumsdagen, den 27. juni af borgmester Otto Jensen på lokalhistorisk arkiv i Gedser og endelig overført til Falsters Minders skolestue fra 8. juli til 24. august.

Særudstillingen »Sy folkedragten selv« vistes i Staldgårdsporten 30.10.-2.11. Det var en vandredstilling, fremstillet af Danmarks Lærerhøjskole, som her blev suppleret med Falsters Minders egne originale dragtdele, syredskaber o. lign. Ved udstillingens åbning præsenteredes de netop udarbejdede tre dragthæfter, som blev overrakt til følgende repræsentanter: Ketty Rasmussen, Marrebæk (kvindedragt fra Sydfalster), Kirstine Asser Hansen, Åstrup (kvindedragt fra Nordfalster), og viceborgmester Niels Larsen, Vålse (mandsdragt).

Særudstillingen »Køb ikke deres liv« vistes i Skolestuen fra 2.12.-29.3. 1987. Særudstillingen – om ulovlig handel over grænserne med truede plante- og dyrearter – er fremstillet af Toldmuseet i samarbejde med Zoologisk Museum og Fredningsstyrelsen. Udstillingens udlån til Falsters Minder blev formidlet af

Hendes Majestæt Dronning Margrethe besigtiger museets udstilling ved Gedsers 100-års jubilæum.

det lokale distriktstoldkammer. Skolebesøget til denne udstilling var stort.

I Nationalmuseets plakatudstilling i august-september deltog Falsters Minder med to plakater: en af Kjeld Ib Lise samt plakaten fra Peter Freuchen-udstillingen.

Af museets planceudstillinger har følgende været udlånt: »Pibemagere i Stubbekøbing« til bibliotekerne i Næstved, Præstø og Saksøbing. »Helene Strange«-udstillingen til et sommerkursus på Lollands Højskole.

Som reklame for museets udstillinger og foredrag har der i årets løb været mindre udstillinger i Turistkontorets vinduer samt på Centralbiblioteket.

Til Væggerløse lokalhistoriske Arkivs udstilling i maj måned udlåntes et udvalg af Kristian Larsens dagbøger, og til Dansk Cyklistforbunds udstilling på Centralbiblioteket udlåntes et par cykler af ældre årgang.

Anden formidling

Falsters Minder får mange henvendelser fra foreninger om besøg med rundvisning på museet – som regel uden for den normale åbningstid. I beretningsåret er følgende foreninger blevet vist rundt:

Af H. Dyhrfjeld: 19.4. Danske arkitekters Landsforbund, Østifternes afd.s ægtefæller. 7.10. Idstrup Husholdningsforening.

Af Mogens Vedsø: 26.7. Nationalmuseets Venner.

Af Liselotte Mygh: 22.1. Gedesby Husholdningsforening. 21.3. Mesterforeningen øst for Storebælts damer. 14.6. KFUM og K-spejdere i Nykøbing. 14.6. Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskab, anført af rigsantikvar Olaf Olsen.

Desuden har Storstrøms Amts undervisnings- og kulturudvalg afholdt et ordinært møde på Falsters Minder den 13.10., hvor første punkt på dagsordenen var museet og dets arbejde.

Den 1.12. var Sydfalster Kommunes undervisnings- og kulturudvalg på besøg og fik en lignende orientering.

Besøgstallet på museet har igen i år været stort. Besøgstallene fordeler sig som følger: Voksne 4606. Børn 1518. Skoler 1283. Selskaber 633. Ialt 8040.

Uden for museets rammer har Falsters Minders medarbejdere holdt følgende foredrag:

Allan Petersen: 11.11. Stubbekøbings lokalhistoriske Forening: »Da Falster blev solgt«.

Liselotte Mygh: 8.1. Slægtshistorisk Forening: »På kryds og tværs over Guldborgsund«. 15.1. Plejehjemmet Solgården, Herritslev: »Tøm kommodeskuffen«. 28.1. Foreningen på Holger Brodthagensvej: »Det gamle Nykøbing F.« 6.2. Rebecca-logen, Nykøbing F.: »Dronninger på Nykøbing Slot«. 25.2. Næstved Folkeuniversitet: »Nykøbing F. i fortid og nutid«. 8.4. Sydfalsters Folkeuniversitet: »Nykøbing F.s historie«. 22.4. Åstrups beboerforening: »Rundt om Falster i fortid og nutid«. 31.5. Københavns Folkeuniversitet på Lollands Højskole: »Falstersk Bondeliv i 17-1800-tallet«. 28.7. Lollands Højskole: »Helene Strange«. 11.9. Slægtshistorisk Forening: »Nykøbing F. og Slottet«. 24.11. Plejehjemmet Sømarken: »Om Sømarkens historie« og »Tøm kommodeskuffen«. 2.12. Tårs og Vignæs sogne: »Kærestegaver og husflid i gamle dage«.

Historisk Samfunds udflygt den 27.5. gik til Sløt og Enehøje og var ledet af Liselotte Mygh.

Kulturmindeforeningen og museet har gennem mange år i fællesskab arrangeret en foredragsrække, sammensat af lokale og udefra kommende foredragsholdere. I 1986 overværede over 900 mennesker disse foredrag: 13.1. Museumsinspektør Edith Marie Rosenmeier, Møns Museum: »Fra tjenestepige til husjomfru«. 11.2. Dyrslæge Erik Haagensen, Hasselø: »Hasselø's Historie«. Sangforeningen Brage indledte med en halv times sang. 17.10. Forlagsredaktør G. Hartmann: »Fuglesang - et sent Guldaldermiljø«. 14.10. Driftsområdechef P. H. Nielsen: »Gedser - fra marker til overfartsby«. 10.11. Museumsdirektør B. Munthe af Morgenstjerne: »Skik og brug fra middelalder til vore dage«. 1.12. Biolog Birgit Sloth: »Køb ikke deres liv - handelen med truede dyr og planter«. Dette var et ekstraordinært arrangement i samarbejde med Nykøbing F. Distriktstoldkammer og Toldmuseet, affødt af udstillingen ved samme navn. 9.12. Julemøde, medlemmer af kulturmindeforeningens bestyrelse bestemte ting og sager, som publikum selv medbragte.

Publikationer

Et længe næret ønske om på en mere effektiv måde at kunne imødekomme de mange forespørgsler om egnsdraftsamlingsen lod sig opfylde i 1986. Foranlediget af vandrestillingen »Sy folkedragten selv« lykkedes det at samle et hold sagkyndige - på frivil-

lig basis - der hver især kastede sig over analysen af tre dragttypen: Den falsterske mandsdragt og kvindedragterne fra henholdsvis Nordfalster og Sydfalster. Arbejdet koordineredes af Ninna Engmark, Liselotte Mygh og Birgit Schytt og resulterede i tre dragthæfter med analyser, mønstre og vejledning i disse dragters fremstilling.

Atter i år har Falsters Minder sammen med Kulturmindeforeningen og Sparekassen SDS kunnet udsende en ny bog i serien »Huse omkring...«, denne gang en bro, i anledning af Storstrømsbroens 50 års jubilæum. Palle Brandt er forfatter.

Mogens Vedsø har med artiklen til Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog, »Kragssnapps hus - et tilbageglimt i Nykøbings historie«, redegjort for udgravningen under huset og de spændende fund.

Peter Vemming Hansen har til det svenske tidsskrift »Populær Arkeologi« skrevet om skudskader på forhistoriske knogler (årg. 5, nr. 2).

Endelig er der traditionen tro afgivet beretning om museets arbejde til nærværende årbog.

Andet kulturformidlende arbejde

For andet år i træk kunne Falsters Minder sende et sæt på 4 hyggelige julekort i handelen, atter tegnet af Anna-Lisa Reuter-Lorenden.

Falsters Minder blev gjort til genstand for en ny form for markedsføring, da konsul J. Jeppesen tilbød at lancere en vin, »Czar Peter«, med Czarens Hus på etiketten samt med kr. 1,50 pr. solgt flaske indtil juni 1989 til Falsters Minder.

Desuden er der etableret samarbejde med guldsmed Steen Andersen, Nykøbing, der har kopieret et begrænset udvalg af Falsters Minders dragtsmykker.

Endelig har Regionalradioen produceret et 20 minutters langt indslag fra udstillingen »Sy folkedragten selv«, der bragtes i »Hvor går turen hen?« lørdag den 11. oktober.

Bygninger

Atter i 1986 har det været nødvendigt at foretage en del reparationer og vedligeholdelse af Falsters Minders bygninger, og desuden er det også lykkedes at gennemføre visse forbedringer.

Kragssnapps Hus: Den indvendige reparation, fase 3, blev iværksat og næsten afsluttet i 1986. Under arbejdet blotlagdes, hvad der skulle vise sig at være 1.-salens oprindelige loftsbrædder med flere lag bemaling. Men desværre var det ikke muligt at genskabe den oprindelige dekoration.

Staldgårdsporten: Medens lokalerne under årets første udstilling måtte opvarmes med varmluft-blæsere, kunne de følgende arrangementer afvikles med behagelig fjernvarme. Anlægget installeredes i august måned.

Vognremisen: Bygningens gavl har længe truet med at styrte sammen. Størstedelen af bindingsvær-

ket udskiftedes, da det gamle var så godt som rådnet bort. De løse tavl sattes om, og facaden overkalkedes.

Froms Kornmagasin: Magasinindretning blev iværksat på 2. sal, efter at denne var blevet desinficeret mod insekter, murværket kalket og etagen ren gjort. Arbejdet blev udført af Beskæftigelsesprojektet, Museumsværkstedet.

Stranges Kornmagasin: Der har fra beskæftigelsessekretariatets side været planer om at udvide værkstedet med den resterende del af stueetagen. Tegninger er blevet udarbejdet i samarbejde med museet.

Personale

Igen i år er museets mangeartede aktiviteter udført som et samspil mellem museets fastansatte personale, henvist arbejdskraft samt de frivillige.

Falsters Minder har i 1986 haft den sorg at miste to medarbejdere: Elly Mortensen, der på grund af sygdom dog allerede var fratrukket fra årsskiftet, samt Harry Andersen, der som frivillig medarbejder var stærkt engageret i arbejdet med materiale fra besættelsen.

Årets største personalemæssige begivenhed var oprettelsen af en museumsinspektørstilling inden for fagområdet arkæologi. Denne blev i august besat med mag. art. Peter Vemming Hansen. Til særlige opgaver har cand. phil. Mogens Vedsø været tilknyttet Falsters Minder fra medio juli og cand. mag. Allan Petersen fra 27.10.

Af midlertidigt ansat personale udgør Museumsværkstedets gruppe af ungdomsarbejdsløse og langtidsledige langt den største gruppe, men også en stor del af Falsters Minders personale består af henviste (langtidsledige og én fra projekt »springbræt«).

Til løsning af pludselige, ressourcerkrævende opgaver, f. eks. transport af tunge genstande, har museet mødt megen velvilje og har modtaget megen assistance fra det kommunale beskæftigelsesprojekt i Strandgade.

Museet er også tak skyldig til den trofaste stab af frivillige medarbejdere, der troligt møder mindst én gang om ugen, gerne om tirsdagen. »Tirsdagsklubben« blev i årets begyndelse forøget med Lis og Verner Nielsen, der fortrinsvis beskæftiger sig med tekstilanalyser.

Møder og kurser

Birgit Schytt har i marts deltaget i et dragtpuljemøde, og Liselotte Mygh deltog sammen med Harry Andersen i en »besættelses«-konference på Frihedsmuseet 15.-16. september.

Der har i årets løb været afholdt 5 amtsmuseums-møder med deltagelse af P. Drachmann og Liselotte Mygh. Begge har deltaget i Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Fredericia 29.-31. august.

Liselotte Mygh deltog også i Nordisk Konservator Forbunds 25-års jubilæum med indvielse af Gl. Dok-Pakhuset på Christianshavn.

Dansk Kulturhistorisk Museumsforening holdt som sædvanlig orienteringsmøde på Fuglsø, kombineret med årsmøde, 19.-21. november. Fra museet deltog Peter Vemming Hansen, Mogens Vedsø (én dag) og Liselotte Mygh, der orienterede om egnsdragtanalyse-projektet.

De lokalhistoriske arkiver i Storstrøms Amt holdt årsmøde i Saksøbing den 10.3. Fra Falsters Minder deltog H. Dyhrfeldt og Poul Petersen.

Ved Falster-arkivernes årlige møde i Stubbekøbing repræsenterede Britta Svendsen det egnshistoriske arkiv på Falsters Minder.

Lolland-Falsters Traktormuseum holdt generalforsamling 11. marts, hvor P. Drachmann var dirigent, desuden har Liselotte Mygh deltaget i tre bestyrelsesmøder og fire møder i forretningsudvalget.

Kulturmindeforeningen holdt generalforsamling på Falsters Minder 24.3., foruden har der været afholdt fire ordinære bestyrelsesmøder. I styringsgruppen for Nykøbing F.s sanering har Liselotte Mygh deltaget i to møder som observatør for Kulturmindeforeningen.

Fonden til bevarelse af Nykøbing F. vandtårn, hvor Liselotte Mygh repræsenterer museet, har afholdt tre bestyrelsesmøder og et forretningsudvalgsmøde.

I Kulturelt Samråds forretningsudvalg er Falsters Minder repræsenteret ved Asger Bonde, efter Liselotte Mygh udtrådte den 12.6.

Som indledning til et samarbejde om bygning af en stenalderlandsby på Dansk Folke Ferie, Marielyst, foretog Peter Vemming Hansen sammen med repræsentanter for Dansk Folke Ferie en studietur til Skåne Dyrepark.

Asger Bonde og Holger Sørensen deltog i museernes uddannelsesudvalgs konserveringskursus i Ringkøbing 19.-26. september, og endelig har Liselotte Mygh deltaget i et kursus om undervandsarkæologi på Langeland 20.-22. august.

Tilskud

Mange af ovennævnte projekter har kun kunnet lade sig gøre via ekstraordinære tilskud til museet. Falsters Minder er derfor følgende megen tak skyldig: Fredningsstyrelsen, Statens Museumsnævns rådgighedsrum, Storstrøms Amtsmuseumsråd, Nykøbing F. Handelsstandsforening, Vilhelm Sidenius' legat, Carlsbergs Mindelegat, Nykøbing F. og Sydfalster kommuner, Sparekassen SDS i Nykøbing.

Peter Vemming Hansen.

Liselotte Mygh.

Motorcykel- og Radiomuseet i Stubbekøbing

Så gik Motorcykel- og Radiomuseet ind i sit 2. ti-år, idet museet havde 10-års fødselsdag den 4. juni. Der var dog ingen særlig festivitas i den anledning, men museet er dog vokset lidt i de forløbne år.

Ved starten bestod samlingen af ca. 80 motorcykler, hvortil senere kom en samling af knallerter fra Dansk Veteran Knallert Klub i København. I årenes løb er samlingen vokset til det dobbelte, hvoraf dog kun er udstillet 118 motorcykler foruden knallerterne og så radioudstillingen, som kom til i 1983. Der er absolut ikke plads til flere, førend vi får en hårdt tiltrængt udvidelse, men det sker formentlig først i 1991-92, hvor det er tanken at udnytte lofts-etagen.

Og som museet er vokset, er besøgstillene også steget. Fra 6.-7.000 de første år til 10.000 i fjor og i år. Der har været skrevet en del om mangel på turister i år. Det har museet ikke mærket meget til. Måske lidt flere danske, men fra udlandet kommer de uanset vejret.

En af perlerne i samlingen, nemlig Pierce Arrow, har været udlånt til Vesthimmerlands Museum i Års, hvor man i foråret havde en mindeudstilling om kunstneren Kristian Andersen, kaldet »Kunstsmeden«. Andersen var en meget alsidig kunstner, men interesserede sig særdeles meget for gamle motorcykler, og det var hos ham, Erik Nielsen fandt Pierce Arrow, som nu er et af klenodierne her på museet.

Endvidere har museet i sommer haft en vinduesudstilling hos Sparekassen SDS i Stubbekøbing, og endelig har Musikbiblioteket i Nykøbing F. haft 20 års jubilæum, hvortil man havde lånt et udvalg fra radioafdelingen for at illustrere udviklingen gennem årene.

Og så kom det nye katalog! Det blev til en helt pæn bog på tre sprog, engelsk, tysk og dansk, med

beskrivelser af 120 motorcykler, lidt knallerter og radioer. Billeder af ca. 60 maskiner i sort/hvid samt lidt farvefotos sidst i bogen. Forsiden forestiller førnævnte Pierce Arrow med Erik Nielsen i gammelt motordress ved siden. Prisen er 40 kr., og kataloget forhandles på museet i åbningstiden, som er: Skærtorsdag til 31.5.: alle helligdage og weekends. 1.6. til 31.8.: dagligt. September: weekends samt skolernes efterårsferie i oktober. Alle nævnte dage kl. 10-17.

Linda Løjmand.

Lolland-Falsters Traktormuseum

har haft et aktivt år med en pæn tilgang af interessante traktorer og motorer. Der kan nævnes tre prototyper af Bocle-traktoren fra midten af halvtredserne. Museet var så heldig, at A. P. Møllers Fond hertil gav et beløb på 55.000 kr., og det var en meget stor opmuntring.

Restaureringen af traktorerne er fortsat, såvel på værkstedet i Eskilstrup som hos Knud og Bent Nielsen i V. Kippinge.

I foråret aftaltes med Nørre Alslev Kommune at leje det gamle frøenseri, Nørregade 17 i Eskilstrup. Det er en magasinbygning i tre etager op på 600 m². Det er et smukt byggeri i røde sten fra århundredskiftet og med et dekorativt træværk.

Arkivet besluttede i foråret at åbne både værksted og bygning for publikum, da der forinden var flyttet ca. 50 traktorer og et antal motorer til det forhåbentlig fremtidige museum. På arkivet kan man glæde sig over, at der trods en kort åbningstid har været ca. 1.000 besøgende. Museets adresse er: Lolland-Falsters Traktormuseum, Nørregade 17, 4863 Eskilstrup, tlf. 03 83 65 85.

Mogens Sommer.

Lolland-Falsters lokalhistoriske arkiver

Den nu nedlagte Kraghave Mølle i sin glansperiode år 1900 med mølledynastiet Petersen. Tre sønner af manden til højre blev møllere og bagere. Otto Petersen fik Kraghave Mølle, Knud Petersen købte Øverup Bageri, og Lars Chr. Petersen fik Falkerslev Mølle (Tingsted sogns lokalhistoriske Arkiv).

Tingsted sogns lokalhistoriske Arkiv

Året på arkivet er gået på en god måde med flere indkomne arkivalier end året før, med bl. a. en hel del papirer fra Tåderup Præstegård.

Arkivering er fortsat om mandagen, og åbnings-tiden på arkivet er den anden mandag i måneden kl. 18.30 til 20.30.

Generalforsamlingen i marts forløb med 2 nyvalgte bestyrelsesmedlemmer, Birgitte Krag Hansen og Laurits Hansen – tak til de 2 afgangede bestyrelsesmedlemmer, Eva Hansen og Gustav Lose.

Efter generalforsamlingen holdt naturformidler Sven Thorsen et godt foredrag ledsaget med lysbilleder om gravskikke i oldtiden (dyssen, jættestuer og bronzealderhøje). I juni havde vi ligeledes Sven Thorsen med i Halskov Vænge, hvor han fortalte om de mange gravhøje og skovens oprindelse.

Lørdag den 26. september var arkivet på besøg på Orupgaard, hvor fru Højgaard fortalte om godsets historie.

Den 6. oktober havde vi en foredragsaften i Tårerup Præstegård om Helene Strange ved redaktør Verner Hansen, Maribo.

Den 7. oktober deltog vi i de fælsterke arkivers årsmøde på Gedser arkiv. I anledning af stavnsbåndets løsning 1788 har vi lavet en udstilling, som fortæller om en bondegård i sognet gennem 200 år.

I oktober begyndte vi igen på gotisk skrift og læsning ved Eva Pille.

Gøsta Jonasson.

Lokalhistorisk Arkiv i Nysted Kommune

For os var årets store begivenhed, at vi i juni måned kunne markere Danmarkspremiere på en 47 minuter lang videokopi af vore lokalhistoriske films.

Takket være en fremragende professionel indsats ved TV-reporteren Ole Koch Jensen i Saksøbing blev resultatet langt over forventning. Ole Koch Jensen har nemlig filmet Nysted i nutiden, og denne film indleder og afslutter filmen, der har fået titlen »Nysted – en søstad i krig og fred«. Filmens skaber har redigeret i det vældige lokalhistoriske filmmateriale, som afdøde bagermester Henrik Hansen overlod til arkivet, og den færdige film er forsynet med lyd og speakerkommentarer. Vi har allerede fået en del bestillinger på filmen – til skoler, biblioteker og fra andre arkiver.

Vi kan stærkt anbefale andre arkiver at gå i gang med opgaven, men en god løsning kræver professionel assistance, som vi lykkeligvis havde fra Ole Koch Jensen. I min omtale af dette projekt i Årbogen for 1986 nævnte jeg, at Direktoratet for Toldvæsenet ønskede at være »sleeping partner« i dette foretagende, idet man krævede moms – uanset at der for arkivet ikke er tale om nogen forretning. Vi appellerede sagen helt op til skatteministeren – uden resultat. Vi må altså slippe en betydelig del af de tilskud fra offentlige og private sponsorer, vi møjsommeligt havde samlet sammen over 2-3 år.

Vi har nu tilskrevet samtlige medlemmer af Folketinget i Storstrøms Amt i håb om, at en kommende revision af momslovgivningen tager højde for sådanne projekter, så de fritages for merværdiafgift. Ellers ender idealistiske medarbejdere i arkivet som arbejdsheste for statskassen.

Vor lille – men energiske arbejdsgruppe – fortsætter det store registreringsarbejde. Vi har i september deltaget i et fortræffeligt kursus arrangeret af LASA, Amtssammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver. Vi fik opfrisnet vor viden om registrering og fik nye impulser – plus en god snak med vore arkivkolleger i amtet. Vi har netop bestilt mandstals(folketællings)listerne fra Musse Herred og Nysted købstad i håb om, at vi kan finde sponsorer til projektet. Vore

kommunale tilskud er så beskedne, at de ikke rækker.

Endvidere har vi fået kopier af kirkebøgerne fra Kettinge og Bregninge sogne. Vi slog halv skade med menighedsrådene om udgifterne. Vi vil nu prøve at få råd til de manglende sognes kirkebogskopier.

Aage Poder.

Krumsøarkivet

Krumsøarkivet dækker den vestlige del af Nysted Kommune, nemlig Øster Ulslev, Vester Ulslev og Godsted sogne. Arkivet, der har til huse i en nedlagt lærerbolig, der nu benyttes af Krumsøskolen, har fortsat rækken af årsskrifter. I 1986 var hovedbidraget erindringer fra livet på Døjlergaard, fortalt af en gammel dyrlæge, der var født på gården i 1859, og som nedskrev erindringerne som 84-årig. Et andet væsentligt bidrag var Godsted Kirkes historie, fortalt af områdets tidligere sognepræst, Jeff Beck, på grundlag af et foredrag holdt i kirken i 1976.

Ved det godt besøgte årsmøde i marts 1986 gav Frejlev Folkedansere en lille opvisning i folkedans, og lederen, Warny Catling, fortalte om dansene og præsenterede dragterne – egnsdragter, som han foretrak at kalde dem fremfor folkedragter – for de fremmødte gæster. Bagefter blev disse inddraget aktivt i dansen, og aftenen fik dermed et både interessant og fornøjeligt forløb.

I forbindelse med folkedansen havde arkivet arrangeret en udstilling af folkedansergrupper fra Krumsøområdet, bestående af fotos i store, fine forstørrelser opsat på arkivets nye, faste plancher.

Fotoudstillingen blev senere på året afløst af en udstilling af en række gamle og nye kort over egnen.

Det lykkedes i løbet af 1986 at få indkøbt og etableret en effektiv belysning af de faste plancher, således at udstillinger her nu præsenterer sig betydelig bedre.

Vester Ulslev Brugsforening, der havde 100 års jubilæum i 1987, var emnet for hovedartiklen i Krumsøarkivets årsskrift 1987, og brugsforeningernes historie var også emnet for årsmødet i april 1987. Mødet samlede over 100 mennesker. De lyttede med stor interesse til arkivlederen, der kort gennemgik brugsforeningens historie – og ikke mindst til uddeleren fra Vester Ulslev Brugs, Arne Wrede, og fru Ingrid Rasmussen, enken efter den tidligere brugsuddeler i Øster Ulslev, der fortalte levende om livet i de to brugser for år tilbage.

Til årsmødet havde arkivet arrangeret en stor fotoudstilling med billeder af områdets endnu fungerende to brugser, såvel som af den allerede i 1923 nedlagte, »Arbejderforbrugsforeningen Fælleshaab«.

Arkivet har modtaget omkring 70 indleveringer i 1986. Lederen har deltaget i et eftermiddagskursus i Stokkekarne om formidling og i et weekendkursus i

Slagelse om kort - matrikelkort, topografiske kort m. m.

Arkivet har åbent 1. og 3. mandag i hver måned kl. 17-19.

Hans Andersen.

Lokalhistorisk Arkiv for Nørre Alslev Kommune

*Disse øer, store, små,
dette fastland, disse vige,
disse kyster, krumme, lige,
som dit øje hviler på, -
disse skove, bakker, heder,
de har været voksesteder
gennem vinter, gennem vår,
for vort folk i tusind år.*

Chr. Richardt.

Dette smukke, poetiske billede, som Chr. Richardt gennem disse verselinier har tegnet af vort lands natur, er stadig sammenfaldende med de synsindtryk, man danner, når man færdes i det danske kongerige; selv om mennesket har ændret mangt og meget på landets geografi, siden digtet, »Venner, ser på Danmarks kort«, blev formet og skrevet.

Falster hører til blandt de områder, hvor geografiske ændringer finder sted, og en af disse består i, at øen blev landfast med Sjælland, da Storstrømsbroen den 26. september 1937 var en realitet. Med forandringer følger også konsekvenser - men disse erkendes som regel først efter en del åremål. Man vidste selvfølgelig godt i 30'erne, at den nye færdselsåre ville komme til at øve økonomisk og erhvervsmæssig indflydelse, men i hvilket omfang og hvordan, kunne man selvsagt ikke forudsige, fordi mennesket er en del af naturen og derved indgår som en faktor i udviklingsforløbet. Og set fra den synsvinkel har man med spænding eller angst set frem til, hvordan kultur mønstret ville komme til at forme sig i fremtiden. Det må ikke glemmes, at en landsdel i en sådan situation altid frygter, at værdifulde normer skal blive nedbrudt samtidig med, at man glæder sig over de synlige og håndgribelige fordele, som de nye tider medfører.

I år kunne landsdelen sammen med Sydsjælland og Vordingborg fejre broens 50 års jubilæum med bevidstheden om, at broforbindelsen har været en god investering og samtidig for en kort stund se fremad og bagud.

Falsters Minder, Nykøbing F., museet i Vordingborg og Lokalhistorisk Arkiv for Nørre Alslev Kommune har i fællesskab udarbejdet en udstilling, der kan fortælle om Storstrømsbroens historie, og den blev tilgængelig på jubilæumsdagen.

Men en udstilling af den størrelsesorden kræver en økonomisk formåen, som ikke er indregnet i arkivets driftsbudget, hvorfor vi har måttet henvende

os til erhvervslivet for at bede om støtte. Dette har resulteret i, at A/S Mikael Sørensen Eftf., Finn Sørensen, SDS og Kreditforeningen Danmark har foræret os midler til formålet, og det er vi meget taknemmelige for, idet det har sat os i stand til at gennemføre projektet.

Men dagligdagen har også budt på mange glæder i det forløbne år, bl.a. at arkivet nu er i besiddelse af materiale om modstandsbevægelsens arbejde på Nordfalster, hvortil skal lægges, at Morten Skude har lovet arkivet en mundtlig beretning om de oplevelser, som han har haft under besættelsen.

»Sorrig og Glæde de vandre tilhaabe«, skriver Thomas Kingo, og sandheden i den erfaring har arkivet også måttet erkende, da vi modtog budskabet om redaktør Frederik Petersens død.

Redaktør Fr. Petersen har, lige siden arkivet startede, været en trofast støtte, der altid beredvilligt var klar til at holde et lokalhistorisk foredrag eller skrive en artikel til arkivets årsskriftudgivelse. Han evnede at tale og skrive, så man hele tiden fornemmede, at der stod en personlighed bag, og det medførte, at han tryllebånd både tilhørere og læser. En epoke i Nordfalsters lokalhistorie er med hans bortgang afsluttet, men vi må så glæde os over de værker, som han har efterladt.

Fr. Petersens billedsamling er overdraget til arkivet, og vi er glade for den tillid, der herigennem er vist os.

Statistisk set har flere besøgt arkivet i år end sidste år, så udviklingen ser ud til at gå i den rigtige retning. Vi kan blot beklage, at der ikke er arbejdskraft til rådighed til også at holde åbent i dagtimerne, for ivald vi havde, ville nok endnu flere finde vej til arkivet.

I min sidste årsberetning udsendte jeg et nødråb om, at arkivet manglede og ikke havde arbejdskraft til at fremstille lokalhistorisk undervisningsmateriale. Frank V. Nielsen og Ketty Lykke Jensen har fornemmet den fortvivelse, der lå bag, idet de begge i indeværende år har fremstillet et sådant. Frank V. Nielsen har i sit materiale, der hedder »Ture tilbage til fortiden i Nørre Alslev Kommune«, givet en række forslag til lokalhistoriske ekskursioner i vor kommune. Ketty Lykke Jensen har udarbejdet »Lokalhistorisk idé- og arbejds hæfte til undervisningsbrug på 8., 9. og 10. klassetrin«. Et hæfte, der giver arbejdsformer, som rækker ind i arkivets materiale. Begge fortjener ros og tak for et godt initiativ.

Frank V. Nielsen har derudover udgivet et hæfte om »Vejnavne i Nørre Alslev Kommune, hvor, hvornår og hvorfor?« Gode råd og vejledning er bl.a. givet af Chr. Lisse, der dagligt beskæftiger sig med stednavneforskning ved Københavns Universitet.

Men der er også udkommet en kulturhistorisk håndbog for Falster, bind 4: »Nørre Alslev Kommune« af Karl-Erik Frandsen, og dette værk tegner til

at blive et nyttigt og uundværligt opslagsværk, når man skal beskæftige sig med Nørre Alslev Kommunes lokalhistorie.

En rig boghøst om områdets lokalhistorie blev kendetegnet for året 1987.

Årsmødet blev afviklet på traditionel vis, men det nye kom til, at man enedes om at oprette en støtteforening, der får til opgave at levere arbejdskraft til årsskriftudgivelsen, udstillinger, fremskaffelse af midler til støtte for arkivarbejdet og foredragsholderé til arkivets foredragsrække. Al virksomhed i støtteforeningen skal ske i tæt samarbejde med arkivet. Foreningens bestyrelse kom til at bestå af følgende personer: Jens Larsen, Eva Rasmussen, Helga Truelsen, Bent Didriksen, Henning Poulsen, Erik Hansen og Børge Christiansen som bindeled mellem arkiv og støtteforening. Ved det senere konstituerende møde blev Børge Christiansen valgt som formand for den nystartede støtteforening.

Arkivets daglige virke har i år været indadvendt, idet registrering og besøgene har krævet hovedparten af den for hånden værende arbejdskraft.

Det var en fornøjelse at fremvise arkivet for medlemmer af Rotary og en opmuntning for mig at se, at der var interesse for sagen.

Arkivudflugten afvikledes også i år i lokalområdet. Denne gang gik turen til Farnæs Skov, og under Svend Olsens ledelse besø vi gravhøje fra stenalderen. Hen under aften tik turen til Torkilstrup Kirke, og det viste sig at være en spændende fremvisning af kirken, som pastor Huus havde tilrettelagt. Dagen blev god, selv om vejrguderne kun skænkede os regn – vejrforhold, som vi er blevet så fortrolige med i sommeren 1987.

Arkivet arbejder trøstigt videre og håber på, at den nye støtteforening kan øge vores arbejdsstyrke og arbejde for arkivets sag: lokalhistorien for Nordfalster.

Niels Frost.

Rødby lokalhistoriske Arkiv

Dette er arkivets 15. beretning, næsten en slags jubilæum, hvor der i hvert fald er nok at se tilbage på – i dobbelt forstand! For det første har arkivet høstet en del erfaring i bedømmelsen af arkivaliernes betydning. Arbejdspresset er forøget meget, især i de sidste 4 år. Erkendelsen af, at arkivet er et indsamlingssted for kommunens folkelige arkivalier, er nu til stede. For det andet har det været 15 år i strænge forhold. Med stor hensyntagen til hinanden kan der sidde 3 mennesker ad gangen i lokalet og arbejde rimeligt! Det har ikke skortet på gode forslag til at flytte arkivet andre steder hen. Alle muligheder er imidlertid fejlet af bordet p.g.r.a. kommunens sparekniv.

Arbejdet med at få arkivet til at fungere i ekspeditionsøjemed er blevet en del afklaret nu, da åbnings-

tiden er ændret fra mandag til tirsdag. Det betyder, at vi kan låne bibliotekslokalerne til brug for vore besøgende, så disse under rolige forhold dels kan blive vejledt og dels studere noget af det, vi har. Det har mange allerede benyttet sig af. Slægtsforskere har især haft glæde af denne ændring.

Fra 1. januar 1987 gik arkivet fra at være under biblioteket til at være selvstændigt direkte under undervisnings- og kulturudvalget. Det er en ordening, mange arkiver rundt om i landet har fået i de senere år.

En stor del af 1987 har arkivet haft lønnet arkivmedhjælper med et ugentligt timetal på 39. Arkivlederen har året rundt 12 timer ugentlig. Dertil kommer frivillige medarbejdere med ialt 17 timer ugentlig.

Projektarbejdet udføres af løserer tilknyttede medarbejdere. Også på det område bliver der arbejdet mange timer.

Arkivering og billedregistrering er meget tidkrævende. Her har man indrettet det sådan, at dette arbejde foretages af medarbejdere, som har et indgående personkendskab, der går helt tilbage til århundredskiftet.

Det udadvendte arbejde foregår hovedsageligt ved hjælp af arkivlederen. Her drejer det sig om indsamling af arkivalier, samtaler med mange forskellige mennesker, foredragsvirksomhed og egnsture.

Hvad er der så sket i 1987?

Der er nu kørt 65 fjordture, siden vi startede i 1977. Nye »sløjfer« er kommet med på turen, og ny viden om området er indsamlet. Arkivlederen har været ude til 8 lokalhistoriske foredrag, og der skal afvikles endnu et foredrag i dette år.

Det største og mest tidkrævende projekt i arkivets historie er i foråret blevet færdigt. Det var projekt Indre Missions historie.

Der har været arrangeret 3 udstillinger. Vi har haft 226 besøgende på arkivet som enkeltpersoner eller små grupper, desuden 3 bestyrelser og 2 mindre foreninger foruden en masse telefoniske henvendelser.

Årsmødet 1986 blev holdt på Eggerts Hotel og var velbesøgt. Her talte Bjørn Karbo, Askø, fra Øsamenslutningen om øernes problemer.

Stavnsbåndsjubilæet rykker nærmere. Stavnsbåndskomiteen for Rødby Kommune er nedsat. 10 arrangementer er i støbeskeen, meget afhænger af, hvordan økonomien vil komme til at slå til til disse store arrangementer. Lokalhistorisk Arkiv er naturligvis med i dette, dels repræsenteret i komiteen og dels også som leverandør af så meget materiale, der nu er til stede. Arkivet har i årets løb tilegnet sig en hel del matrikelkort fra Matrikelarkivet, og disse kort bliver naturligvis genstand for mange studier i de studiekredse, foredragsrækker o. lign., der går i gang i 1988.

Fjordture bliver også aktuelle i forbindelse med stavnsbåndsjubilæet, da det jo ikke bare er historien helt tilbage, vi skal tale om, men også den nyere landbrugshistorie. Der vil også blive arrangeret landsbyture, og det bliver en ny form for egnsture; vi er meget spændte på, hvordan tilslutningen bliver.

Hvert år, når arkivet gør status, befinder man sig i en uafklaret situation lokalemæssigt. Vi har også et brandsikringsproblem, og det skal naturligvis passes ind i den bygning, vi nu forhåbentlig snart skal flytte ind i. De kommunale myndigheder må gøre sig tanker om, hvad de vil med arkivet – ikke bare fysisk. Spørgsmålet er, om vi er en kulturfaktor, der er værd at regne med, om det lokalhistoriske arbejde betragtes som målrettet? På arkivet synes vi det naturligt. Vi er i stand til at bruge mere tid på at interessere endnu flere mennesker for arkivets arbejde og på at fortælle kommunens historie, simpelthen!

Hans Ivar Bentsen.

Lokalhistorisk Arkiv for Maribo Kommune

Som de fleste andre arkiver på Lolland-Falster har Maribo-arkivet nu fået kirkebogskopierne fra 1814-1891. Mange besøgende har gået forgået tidligere, men nu er muligheden til stede på arkivet, efter at kopierne er blevet indbundet.

Man er på arkivet ved at få fuldført en længe ventet opgave, nemlig det at få lavet kartotekskort på alle registrerede arkivalier. Denne opgave har medført, at kun nogle få medarbejdere har taget sig af registrering af nye arkivalier. Vi har prioriteret kartoteksskrivningen højt i år på grund af, at arkivets omfang snart er så stort, at det er umuligt at huske det indleverede materiale. I starten af arkivets historie nøjedes man med at lave et registreringsblad, og det var en god måde at sætte system i arkivalierne på, men dette er nu videreudviklet med de omtalte kartotekskort.

I forbindelse med arkivet har man en foredrags-sal, som ofte benyttes af andre foreninger. Disse foreningers anvendelse af foredragsalen er med til at gøre arkivet mere kendt, idet medlemmerne i de enkelte foreninger bliver nysgerrige efter at se, hvad der sker i den bygning, de opholder sig i. I år er der en aftenskole, som benytter sig af foredragsalen til slægtsforsningskursus. Disse kurser bliver mere og mere efterspurgt, og det kan arkiverne kun være taknemmelige for. Ad den vej vil der blive en større lokal interesse for arkiverne. Det vil være dejligt, hvis andre beslægtede kurser vil blive etableret i forbindelse med arkivet, for så opnås et stort formål: at arkivet ganske gradvis bliver et samlingssted for kommunens borgere – historie og samtidsliv hører unægteligt sammen.

Arkivet har repræsentanter i alle kommunens gamle sogne, og disse kontaktes, hvis man har noget, man gerne vil indlevere til arkivet, og man ikke selv har mulighed for at komme på arkivet. Hvis man ikke ved, hvem der er repræsentant for det enkelte sogn, kan man enten kontakte arkivet eller beboerforeningen i sit område.

Alle er velkommen på arkivet – Vestre Landevej 270, Stokkemarke; der er åbent hver tirsdag fra kl. 19.00-21.00.

Max Broms.

Rudbjerg lokalhistoriske Arkiv

har haft et godt arbejdsår, og der er modtaget mange arkivalier, såsom billeder, større personarkiver og en stor samling fotografiske glasplader med motiver fra kommunen ca. 1900-1950. Endvidere materiale fra den nedlagte brugs i Tillitze.

Arkivet rummer en stor samling gamle, klassiske grammofonplader, som nu er katalogiseret, og det håbes, at skolerne i deres musikundervisning kan gøre brug heraf.

Arkivet arbejder under et kommunalt budget, og der er blevet opfyldt et længe næret ønske, idet der er lagt to stuer og en gang sammen, så der er fremkommet et dejligt mødelokale, som forhåbentlig vil blive brugt af kommunens beboere.

Et yderligere ønske er at få indrettet et mørkekammer, så lånte billeder kan affotograferes.

Arkivets medarbejdere – 8 ialt – er glade for lokalerne på Kappelvej 8 og mødes hver onsdag kl. 19. Den første onsdag i hver måned er der åbent for besøgende. Det tilstræbes her at have løbende udstillinger af billeder og arkivalier. Samtlige kirkebogskopier fra kommunen står også til rådighed for slægtsforskere.

Marie Andreasen.

Fejø Arkiv og Ø-museum

Den samme arbejdsgruppe på 15 personer tager sig af arbejdet begge steder.

Den første tirsdag aften i hver måned er fast møde- og arbejdsaften. Da er der åbent hus. Arbejdsgruppen kan selvfølgelig ikke nøjes med den ene aften om måneden. Der er meget at se til. Ting skal repareres, vedligeholdes og arkiveres.

I sommertiden er der desuden åben hver lørdag eftermiddag.

I det forløbne år har vi til museet bl. a. modtaget en meget fin maskintelegraf fra »Bukken Bruse«, en hjemmelavet motorcykel, en meget gammel armbrøst. Arkivet har endelig fået resten af protokollerne fra Fejøs nedlagte brugsforening. Det mest værdifulde er dog 150 fotos af de m/s-skibe, der o. 1940 sejlede rundt i Østersøen og bæltterne – denne handelsflåde kaldes meget sigende »Husmandsflåden«.

Nu afdøde Marie Christensen, Dybvig, Fejø, har fotograferet disse dejlige skibe. Hendes mand ejede selv et af dem. Marie sejlede ofte med på fragtturene sammen med ham. Derfor havde hun rig lejlighed til at tage disse billeder. Mon ikke Fejø Arkiv er ene om at have billeder af alle disse fragtskibe?

Nu prøver vi at skaffe historier til billederne – ud over hvad vi kan få fra statens skibslisters. Kan vi skaffe den fornødne kapital, ønsker vi at få fotografierne med tekst publiceret – eventuelt i et hæfte.

Markus Hummellose.

Lokalhistorisk Arkiv for Væggerløse Sogn

Væggerløse-arkivet har til huse i et stort, lyst lokale, indrettet til formålet i det nyopførte Væggerløse Bibliotek. Her samles hver mandag formiddag 8-10 medarbejdere, der med liv og lyst arbejder, dels med registrering af indkommet materiale, dels med ud-klip af aviser.

Arbejdsgruppen har for at dygtiggøre sig etableret en studiekreds, som arbejder med registreringsteknik og gotisk skriftlæsning. Medarbejderne har i årets løb deltaget i de af LASA afholdte kurser. Desuden har 2 medarbejdere deltaget i SLAs arkivkursus på Uge Folkehøjskole i Sønderjylland. Arbejdsgruppen har endvidere ved kollektiv tilmeldelse fulgt et aften-skolekursus i slægtsforskning.

I forbindelse med indvielsen af den restaurerede Stovby Mølle den 5. og 6. september havde arkivet indrettet en udstilling i en af møllebygningerne med gamle billeder og dokumenter til belysning af møl- lens historie.

Væggerløse-arkivet er sammen med kommunens 2 andre arkiver i henholdsvis Idestrup og Gedser organiseret som en selvejende institution, »Sydfalsters Lokalhistoriske Arkiver«, med fælles ledelse og økonomi. Midlerne til arkivernes drift tilvejebringes dels ved et årligt tilskud fra kommunen, dels gennem private pengegaver.

Fællesbestyrelsen for arkiverne fordeler midlerne til de enkelte arkiver efter samråd med disse.

Arkiverne afholdt et meget velbesøgt årsmøde på Væggerløse Bibliotek den 23. marts, hvor de enkelte arkiver aflagde beretning om deres virksomhed. Ved mødet underholdt ægteparret Grethe og Ernst Hemmingsen med fortællinger fra livet på Sydfalster i gamle dage.

Jacob Jersin.

Lokalhistorisk Arkiv, Saksøbing

Lokalhistorien vinder mere og mere indpas i befolkningen og bevirker, at arkivet modtager arkivalier i en jævn strøm.

Vi har efterhånden samlet en del frivillige medarbejdere, som arbejder støt og godt i fællesskab.

Nogle af medarbejderne har deltaget i en del kurser i årets løb: Ballerup, Stege, Gedser, Uge og Saksøbing, hvor SLAs registreringssystem er lært.

Slægtsforskerne kommer i arkivet og benytter vore hjælpemidler. Vi er netop i gang med at udvide kontakfladen til borgerne i kommunen, dels ved at få sognerepræsentanter, der kan bistå arkivet med at indsamle arkivalier, inden disse går tabt, og dels ved forsøgsvis at inddrage skoleelever for med tiden at gøre dem til brugere af arkivet. Det er meget vigtigt så tidligt som muligt at »åbne« alle øjne for det spændende og interessante materiale, vi har og kan få – netop for at undgå, at uerstatteligt materiale skal forsvinde.

Arkivet har 10 års fødselsdag i april 1988, og det vil vi gerne markere med en kavalkade af arkivalier samlet og registreret i denne periode. Arkivet har haft åbent hus, hvor mange mennesker har benyttet lejligheden til at se vore velindrettede lokaler, hvad vi har hængende af billeder, og hvad vi i øvrigt har kunnet vise. Flere foreninger (Sct. Georgs Gildet, Saksøbing, Inner-Wheel, Saksøbing) har været på besøg. En studiekreds under Lokalhistorisk Forening, Saksøbing, har benyttet vore lokaler – samt mange enkeltpersoner – kan man læse i vor gæstebog.

Vi har flere ideer, som vi håber, andre arkiver også kan få gavn af, men alt har sin tid. *Ove Wede.*

Lokalhistorisk Arkiv for Stubbekøbing Kommune

1987, som nu nærmer sig sin afslutning, har igen været et godt, aktivt år for Lokalhistorisk Arkiv for Stubbekøbing Kommune. Vi har nu gennem 2 år haft udvidet åbent i arkivet, nemlig onsdag kl. 10-14 og torsdag kl. 17-19.30, med stigende besøg til følge, så det viser, at behovet er til stede for denne service.

Der er nu startet på en »rigtig« billedregistrering. Vi er vel kommet gennem ca. ¼ af vor billedsamling, så i løbet af et års tid vil jeg tro, vi kan afslutte dette store arbejde, som vil lette arkivets brugere ganske betydeligt, samtidig med at det vil skåne vore mange gamle fotografier, idet vi kun behøver at arbejde med kopier.

Årets store og bedste nyhed for arkivet var vel nok den yderst værdifulde gave, arkivet har modtaget, nemlig afdøde fotograf Poul Jensens store samling af glaspladenegativer. Skønmæssigt andrager samlingen ca. 10.000 glasplader, som indtil videre opbevares omhyggeligt i kælderen på biblioteket. Så snart arbejdsgruppen for arkivet er færdig med den øvrige billedregistrering, vil vi fortsætte med disse glasplader – et meget stort, krævende arbejde, som sikkert vil tage flere år; det er glasnegativer fra mere end 100 år tilbage.

Sidste år fik vi vort nuværende store lokale delvis indrettet og regner med at få de sidste midler efter nytår, så vi kan afslutte hele denne udvidelse til gavn og glæde for vore mange besøgende og os selv.

Også i indeværende år har Lokalhistorisk Forening betænkt arkivet, nemlig med de resterende mikrofilm af folketællingslisterne, som nu er komplette sammen med kirkebogskopierne – det er en stor hjælp for vore mange besøgende, som arbejder med slægtsforskning.

Arkivet vil på forskellig vis arbejde med forbedringerne til 200-årsdagen for stavnsbåndsophævelsen til næste år.

Årets udstilling i oktober måned 1987 omhandlede skolehistorie i vor kommune.

Jeg vil gerne slutte denne lille beretning med en særdeles varm tak til hele arbejdsgruppen bag arkivet – alene kan det ikke løses. Ligeledes en stor tak for godt samarbejde med Lokalhistorisk Forening for Stubbekøbing Kommune, tak for et godt nabo-skab til biblioteket og alle dets medarbejdere. Vi er særdeles glade for dette bofællesskab.

Erik Mahnfeldt.

Lokalhistorisk Arkiv for Holeby Kommune

Vi har i årets løb ikke manglet arbejde i vores arkiv. På slægtsforskningens område har vi hjulpet folk fra næsten alle egne af landet med at give slægtsmæssige oplysninger, takket være vores kirkebøger. For tiden arbejder vi med en henvendelse fra en tidligere Bursø-borger, der emigrerede til Amerika i 1882; han ville gerne i kontakt med familiemedlemmer i Danmark. Via kirkebøgerne og dagbladene forsøger vi at finde frem til de efterlyste familier.

Vi har i årets løb mistet en af arkivets gode medarbejdere, lokalhistorikeren Rosa Engholm Petersen.

Vi har med 4 deltagere deltaget i Krumsøarkivets årsmøde – en interessant aften med et overvældende stort deltagerantal. Vi har med 4 deltagere været med på den af LASA arrangerede tur til Vikingehallerne i Roskilde og Landsarkivet i København.

Vi har som sidste år gentaget succes'en med rundtur til historiske steder i kommunen. Vi skulle have besøgt flyvermindesmærket i Saxfjed inddæmning og Hyldekrog Fyr, men begge steder var vejene så ufremkommelige, at stederne måtte opgives. I stedet

kørte vi til det naturskønne område ved Brundragene. Her gjorde vi holdt, og arkivets tidligere leder, Knud Neergaard, fortalte om flyvermindstenens tilblivelse, og han var selv med i komiteen for rejning af stenen og anlæg af mindelunden.

Selskabet, 47 ialt, aflagde også besøg i Olstrup og Errindlev kirker. Begge steder fortalte pastor Peter Poulsen om de to kirkers historie. Den vellykkede tur sluttede i Errindlev Skole, hvor pedel Frederik Rask havde pyntet borde i skolens aula, og deltagerne nød medbragt termokaffe og bagværk. Formanden for digelaget, Kaj Due, fortalte om digernes opbygning og katastrofen ved stormflodsulykken i 1872.

Den 16. september holdt arkivet en udstilling af billeder og arkivalier i Borgerlaugets hus i Bursø med et tilfredsstillende besøg.

Arkivet har været i forbindelse med Museet for Danmarks Frihedskamp og forsynet dette med nogle billeder.

Vi har i årets løb fået mange interessante arkivalier, bl. a. fra Holeby Dieselmotorfabrik, fra et par dødsboer, og endvidere har bestyrelsen for Andels-selskabet Errindlev Mejeri, der nu er nedlagt, lovet os selskabets arkiv.

Arkivet har fortsat åbent fra kl. 15-17 alle torsdage. Vi har haft den glæde, at kulturudvalget har bevilget 2.500 kr. som et ekstra tilskud som anerkendelse for arkivets arbejde. *Ove Pedersen.*

Idestrup lokalhistoriske Arkiv

Arbejdet er gået stille uden de store udsving. Medarbejderne mødes som sædvanligt den 1. og 3. tirsdag aften i måneden i arkivets lokale på Krogløvs skolen.

Der er ikke så sjældent gæster, og der indkommer stadig materiale, mest i form af billeder og fotografier. For nylig fik arkivet en del gamle senge med lokalhistorisk tilknytning.

I nær fremtid får arkivet besøg af en 7. klasse med deres lærer, og de vil gerne vide noget om det gamle Idestrup Sogn.

I januar måned har den lokale husholdningsforening meldt sin ankomst, og det er dejligt at se gæster, som altid er velkomne. *Ellen Kimer.*

Årbøger og lokalhistoriske skrifter om Lolland-Falster

Årbøgerne

Boghandlerpris: 60 kr.

Medlemspris: 35 kr.

Af tidligere årgange findes: 1966 - 1970 - 1971 - 1973
1974 - 1975 - 1976 - 1977 - 1978 - 1979 - 1980 - 1981
1982 - 1983 - 1984 - 1985 - 1986.

Årbogen 1913 - genoptryk: Medlemspris 50 kr.,
boghandlerpris 75 kr.

Historiske skrifter fra Samfundet

Familiebruget på Lolland-Falster. Husmands-
bevægelsen gennem 75 år, 6. marts 1981.

Boghandlerpris: 40 kr. Medlemspris: 30 kr.

A. F. Heyn: Nysted kommune - historisk set.

Boghandlerpris: 50 kr. Medlemspris 40 kr.

Ove H. Nielsen: Holeby kommune - historisk set.

Boghandlerpris: 50 kr. Medlemspris 40 kr.

Disse historiske skrifter og årbøgerne kan bestilles
ved henvendelse til kassereren, Bodil Clausen, Van-
torevej 62, 4880 Nysted, tlf. 03 87 11 12. Forsendel-
sen sker plus porto

Særlige tilbud

Im. Felter: Maribo Domkirke à 50 kr.

Svend Petersen: Min læretid på Sydfalster à 25 kr.

Svend Jørgensen: Bag Diger og Hegn. Kun 1. del à
50 kr.

Specialarbejderskolen i Maribo 1960-1985 à 40 kr.

Ketty Lykke Jensen: Ønslev-Eskilstrup à 50 kr.

Disse bøger findes kun i et enkelt eksemplar eller
nogle ganske få. Leveringen foregår efter, hvor hur-
tigt bestillingerne indgår til Samfundets kasserer.

Andre skrifter

Ved henvendelse til Lolland-Falsters Stiftsmuseum,
Museumsgade 1, 4930 Maribo, tlf. 88 11 01, kan be-
stilles følgende skrifter plus porto:

Else-Marie Boyhus: Maribo - historisk set. Bog-
handlerpris 50 kr. Medlemspris: 40 kr.

Køb - Salg - Bytte

Medlemmerne kan under denne rubrik få optaget
gratis oplysninger om ønsker med hensyn til at købe,
sælge eller bytte lokalhistoriske værker og årbøger.
Det angives tydeligt, hvad det drejer sig om - for lo-
kalhistoriske værker forfattere, titler og udgivelses-
år og for årbøgerne hvilke årstal. Priserne bør i givet
fald også oplyses.

Oplysningerne, som vedføjes navn, adresse og om
muligt også telefonnummer, indsendes skriftligt til
Samfundet hvert år inden 1. oktober. Køb, salg eller
bytte sker direkte mellem de interesserede, idet Sam-
fundet ikke medvirker.

Købes:

Ellehammer: Jeg Fløj. C. C. Haugner: Lollands
Nørre Herred. Henvendelse til Verner Hansen, Mu-
seumsgade 3, 4930 Maribo, tlf. 03 88 34 98.

Lolland-Falsters historiske Samfund

Oprettet 27. juni 1912

ÆRESMEDLEM

Handelsgartner J. Bek Petersen, Nakskov.

BESTYRELSEN

Vælges lige år:

Redaktør Verner Hansen, Museumsgade 3, 4930 Maribo, tlf. 03 88 34 98 (formand). Lærer Jens Larsen, Kirstinebergparken 18, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 85 75 44 (næstformand). Barneplejerske Ketty Lykke Jensen, Nygade 13, 4863 Eskilstrup, tlf. 03 83 60 97. Greve Einar Reventlow, Rudbjerggaard, 4983 Danemare, tlf. 03 94 43 80. Fru Ina Antonsen, Nykøbingvej 65, Nørre Kirkeby, 4863 Eskilstrup, tlf. 03 83 64 28 (sekretær).

Vælges ulige år:

Gdr. Mogens Sommer, Klodskovvej 58, Byskov, 4863 Eskilstrup, tlf. 03 83 64 87. Fru Bodil Clausen, Vantorevej 62, 4880 Nysted, tlf. 03 87 11 12 (kasserer). Skoleinspektør A. F. Heyn, Hamborgskovvej 32, Sundby, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 86 10 29. Fru Kristine Asser Hansen, Lundeskolevej 6, 4850 Stubbekøbing, tlf. 03 84 40 12. Lærer Hans Ivar Bentsen, Hagelundsvej 15, 4970 Rødby, tlf. 03 90 14 30.

Bestyrelsessuppleanter:

Vælges lige år: Kontorchef Hans Andersen, Sløsselvej 19, 4894 Ø. Ulslev.

Vælges ulige år: Birgit Elmlund Brendstrup, Hjelm Byvej 38, 4990 Sakskøbing.

Revisorer:

Vælges lige år: Urmager Jørgen Krøll, Adelgade 48, 4880 Nysted.

Vælges ulige år: Postmester Aage Poder, Jernbanegade 22, 4880 Nysted.

Revisorsuppleanter:

Vælges lige år: Hans Larsen, Sakskøbingvej 60, 4880 Nysted.

Vælges ulige år: Eigil Christensen, Strandvejen 31, 4880 Nysted.

UDVALG OG REPRÆSENTATION

Redaktion af årbogen:

Verner Hansen, formand. Ketty Lykke Jensen. Jens Larsen. A. F. Heyn. Hans Ivar Bentsen.

Arrangementer:

Jens Larsen, formand. Kristine Asser Hansen. Hans Ivar Bentsen. Mogens Sommer. Ina Antonsen.

Medlemshvervning:

Bodil Clausen, formand. Kristine Asser Hansen. Ina Antonsen.

Tilsyn med mindestene:

Einar Reventlow.

Repræsentantskabet for institutionen

Statsminister C. D. F. Reventlows Minde:

Hans Ivar Bentsen.

Bestyrelsen for Lolland-Falsters Stiftsmuseum:

Kristine Asser Hansen.

Marielyst Grundejerforenings kulturfond:

Verner Hansen.

Generalforsamlingen 1987

afholdtes i Restaurant Bangs Have, Maribo, torsdag den 23. april. Formanden, Verner Hansen, Maribo, omtalte, at Samfundet var stiftet den 27. juni 1912, således at der var et 75 års jubilæum.

Starten skete ved et møde i Maribo, hvor en række af landsdelens kendte personer gik sammen om oprettelsen. En vigtig opgave var udgivelsen af en årbog, og den første kom i 1913 med efterfølgere hvert eneste år siden.

Der er grund til at pege på den vældige udvikling, som er sket på det lokalhistoriske område i de forløbne 75 år. Da Samfundet blev stiftet, var der egent-

lig kun ét sted, hvor man virkelig beskæftigede sig med lokalhistorie, og det var på Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo, hvor man heldigvis også samlede arkivmateriale. Året efter Samfundets oprettelse kom Museet Falsters Minder i Nykøbing. Disse tre organer var i mange år steder for dyrkning af det lokalhistoriske arbejde.

Udvikling i det lokalhistoriske arbejde

For en halv snes år siden begyndte der at ske en vældig udvikling i det lokalhistoriske arbejde, og det var ved oprettelsen af de lokalhistoriske arkiver.

I dag er alle Lolland-Falsters kommuner dækket med arkiver, og en del steder er der desuden lokalhistoriske foreninger. Arkiver og foreninger kan helt dyrke det nære og vække interesse for stedet, hvor man bor, hvilket Samfundet ikke har nogen mulighed for. Arkivernes indsamlinger, publikation, arrangementer og årsskrifter er meget vigtige led i det lokalhistoriske arbejde.

Der er også på andre områder sket meget på det lokalhistoriske område. Der er mange foredrag og udgivelser, egnesspil, bevaring af lokale bygninger og meget andet.

Samfundet har i de 75 år været med til at skubbe denne udvikling fremad. Det er helt sket uden misundelse eller forsøg på at have monopol på noget, men med stor glæde over det, som folder sig ud på de lokalhistoriske områder.

Det var nok værd at overveje, om ikke der burde være et lidt nærmere samarbejde mellem alle de organer på Lolland-Falster, der beskæftiger sig med lokalhistorisk arbejde.

Det ville også være ønskeligt, om Storstrømsamtets kulturforvaltning ville tage de lokalhistoriske foreninger og arkiver med, når man beskæftiger sig med kulturelle anliggender. Lokalhistorien hører dog i høj grad med til de kulturelle forhold, som mange mennesker har glæde af at dyrke.

Hvad angår Samfundets arrangementer i 1986, så forløb de meget vellykkede og med god opbakning af medlemmerne. Der var tur til Slotø og Enehøje og besøg på det gamle lollandske landskab ved Borretslund på Østfalster og foredrag af amtets naturformidler Sven Thorsen. Sommerstævne fandt som sædvanlig sted på Nørre Vedby Møllebakke, og der var en tur til Møn.

Formanden oplyste, at Samfundets bogbeholdning var reduceret, men der var ikke økonomi til nye udgivelser, idet der skal investeres betydelige beløb heri. Økonomien har også begrænset årbogens størrelse, men der var ikke reduceret i det smukke udstyr, som Lollands-Postens Bogtrykkeri står for. Det havde hjulpet på det økonomiske område, at Storstrømsamtets kulturelle udvalg havde øget sit tilskud til 5.000 kr. for 1986.

En betydelig arv

Midt i disse økonomiske trængsler skete der fornylig en meget glædelig begivenhed. Tømrerformand Anker Andersen, der døde i 1982, og hans hustru, Erna Andersen, der fornylig døde på Guldborgsundhjemmet i Nykøbing, havde testamenteret deres efterladte formue til lokalhistoriske formål. Den samlede arv er efter foreløbig opgørelse på ca. 340.000 kr. Heraf skal Lolland-Falsters historiske Samfund efter testamentet have en fjerdedel. Når omkostninger og arveafgift er ordnet, vil der blive et pænt beløb, som kan give Samfundet mere »luft« under vingerne.

Anker Andersen og hans hustru havde haft medlemskab i Samfundet siden 1964 og har følt sig så tilfredse hermed, at de har fået den smukke tanke, som vi er uhyre taknemlig for.

Uforandret kontingent

Kassereren, Bodil Clausen, Nysted, forelagde regnskabet, som bringes omstående. Kontingentet blev uforandret fastsat til 85 kr. årligt.

Formanden indledte en drøftelse af den fremtidige virksomhed, hvis nærmere enkeltheder var indeholdt i et program, som var udsendt til alle medlemmerne. Samfundet deltog aktivt i forberedelserne af stavnsbåndsjubilæet i 1988.

Til bestyrelsen genvalgte Mogens Sommer, Byсков, Bodil Clausen, Nysted, A. F. Heyn, Sundby, Kristine Asser Hansen, Stubbekøbing, og Hans Ivar Bentsen, Rødby. Til suppleant valgtes Birgit Elmlund Brendstrup, Hjelm. Til revisor genvalgte Aage Poder, Nysted, og Eigil Christensen, Nysted, genvalgte som revisorsuppleant.

Efter generalforsamlingen holdt fhv. museumsforvalter Kjeld Snedker et interessant og indholdsrigt foredrag om »Landsbyliv før og nu«.

Driftsregnskab for året 1. april 1986 – 31. marts 1987

INDTÆGTER:

Medlemskontingent	63.790,00	
<i>Tilskud:</i>		
Storstrøms Amt	5.000,00	
Det Classenske Fideicommiss ..	600,00	
Den Danske Bank	500,00	
Sparekassen Lolland	1.000,00	
Lollands Bank	500,00	
Errindlev Sparekasse	100,00	
Sparekassen SDS	2.000,00	
Lollandsfonden	500,00	
Dansk hist. Fællesforening ...	5.200,00	15.900,00
Salg af bøger	8.643,55	
Diverse	3.542,95	
	<u>91.875,50</u>	

Indtægter	91.875,50
Udgifter	90.551,51
Overskud	1.323,99
Beholdning pr. 1.4.86	3.340,27
	<u>4.664,26</u>
Kontant beholdning 31.3.87 ..	191,80
Bankbeholdning	355,32
Giro	4.117,14
	<u>4.664,26</u>

UDGIFTER:

Administration	17.084,51
Dansk historisk Fællesforening	2.208,00
Fortid-Nutid	170,00
Annoncer og møder	1.470,65
Årbogen	67.308,60
Diverse	2.309,75
	<u>90.551,51</u>

Status pr. 31. marts 1987

AKTIVER:

Bogbeholdning	40.000,00
Holcks legat	500,00

PASSIVER:

Gæld til Lollands-Postens Bogtrykkeri pr. 1.4.86	30.108,60
Trykning af årbogen 1986	60.560,80
Gæld til Lollands-Postens Bogtrykkeri ..	<u>24.560,80</u>

Undertegnede har d.d. gennemgået kassebog med tilhørende bilag.

Beviser for kasse-, bank-, sparekasse- og girobeholdning er forevist.

Intet at bemærke til regnskabsførelsen.

Nysted, den 14. april 1987.

Aage Poder
sign.

Jørgen Krøll
sign.

Kontingentet for 1988 er 85,- kr., inklusiv tilsendelse af årbogen.

Samfundets postgiro: 1 03 55 25.

Love for Lolland-Falsters historiske Samfund

§ 1.

Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at værne om Lolland-Falsters historiske minder og fremdrage den stedlige historie. Dets hjemsted er Maribo.

§ 2.

Formålet søges opnået ved udgivelsen af en årbog og andre historiske skrifter samt, for såvidt midlerne strækker til, ved afholdelse af offentlige møder med foredrag rundt om i stiftet, udflugter m.v.

Det er endvidere et formål at søge rejst og vedligeholdt sten til minde om historiske personer og steder.

Samfundet søger et samarbejde med lokalhistoriske arkiver og museer og ønsker at støtte lokalhistoriske aktiviteter på Lolland-Falster.

§ 3.

Medlemsbidraget fastsættes på generalforsamlingen. Man er stemmeberettiget 1 måned efter indmeldelsen. Alle medlemmer modtager gratis samfundets årbog.

§ 4.

Samfundets bestyrelse består af 11 medlemmer, hvoraf 6 afgår de lige årstal og 5 de ulige årstal. De vælges ved simpel stemmeflertal for 2 år ad gangen. Desuden vælges 2 suppleanter, hvoraf 1 afgår hvert år. Der vælges ligeledes 2 revisorer og 2 suppleanter ved skiftevis afgang.

Bestyrelsen konstituerer sig efter hver generalforsamling med formand, næstformand, kasserer og sekretær, og disse udgør et forretningsudvalg. Bestyrelsen udpeger en redaktør af årbogen i eller uden for sin midte.

Bestyrelsen nedsætter udvalg til at arbejde med samfundet aktiviteter, således redaktionen af årbogen, arrangementer, medlemshvervning med mere. Bestyrelsen kan i

givet fald udpege interesserede medlemmer til udvalgene.

§ 5.

Generalforsamlingen indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, må være bestyrelsen i hænde mindst 1 uge før generalforsamlingen.

Den ordentlige generalforsamling afholdes i april. På denne aflægger bestyrelsen beretning om samfundets virksomhed i det forløbne regnskabsår, der løber fra 1. april til 31. marts, og fremlægger det reviderede regnskab. Endvidere foretages valg af bestyrelsesmedlemmer, bestyrelsessuppleanter, revisorer og revisorsuppleanter.

På generalforsamlingen forelægges den fremtidige virksomhed, over hvilken en plan udsendes til medlemmerne.

En overordentlig generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund hertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skriftlig forlangende derom, senest 1 måned efter at påkrav er fremsat.

Alle afgørelser på generalforsamlingen træffes ved simpel stemmeflertal. Vedtagelse om ændringer i lovene og om samfundets opløsning skal dog, for at være gyldig, ske på 2 umiddelbart på hinanden med mindst 14 dages mellemrum afholdte generalforsamlinger efter særlig derom udgået bekendtgørelse.

Ved beslutning om samfundets opløsning bestemmer den sidste generalforsamling, hvorledes der skal forholdes med de midler, samfundet til den tid måtte være i besiddelse af.

— — —
Lovene således vedtaget på generalforsamlingerne den 13. maj og den 2. juni 1986.

Nye medlemmer indtil 15. oktober 1987

Else Hansen, Wichmandsvej 38,
4880 Nysted.

Niels Belling, Parkvej 10,
4840 Nørre Alslev.

Kirsten Larsen, Colbjørnsensvej 35,1,
4800 Nykøbing F.

Holeby lokalhistoriske Arkiv, Vestervej 70,
4960 Holeby.

Klaus Møss, Peter Freuchensvej 72,
4800 Nykøbing F.

Lizzi Jensen, Stien 8, Løvel,
8800 Viborg.

Sakskøbing Skolebibliotek, Parkvej,
4990 Sakskøbing.

P. Hatten & Co.,
4930 Maribo.

Domprovst Holger Jepsen, Domprovstegården,
4930 Maribo.

Eilif Tambour, Grænge Skovvej 2,
4891 Toreby.

Hanne Nielsen, Stoubyvej 54,
4872 Idestrup.

Ove Christensen, Rønnebærvej 14,
4990 Sakskøbing.

Fanny Grace Henriksen, Vestvej 14,
4880 Nysted.

Svend O. Kristensen, Stenlillevej 4,
2700 Brønshøj.

Michael Foersom, Stenvadsvej 4,
4983 Dannemare.

Hans Nielsen, Vestervej 20,
4960 Holeby.

Bente Aabye, Bregnevej 34,
4930 Maribo.

Person- og stednavnsregister

- A**
Abildgaard, skuespillerinde 32, 34
Akseltorvet, Nakskov 28
Ammentorp, pastor 20
Appel, Jacob, kulturminister 20, 22
Arnesen, A. L., forfatter 32
Askø 5, 10
- B**
Bakkebølle 5, 6, 7
Bandholm 12
Belling Lars, Borregård 20, 26
Berntsen Klaus, statsminister 22
Bindesbøll, biskop 20
Boisen P. O., biskop 19
Borregård 20, 26
Brammer, biskop 19
Brandsager N. 21
Brock Niels, cancelliråd og byfoged 34
»Brødrene Hansen«, firma 8
- C**
Carlsen, skuespiller 30
Christensen I. C. 24
- E**
Ellehammer Jakob Christian, født Hansen, fabrikant og opfinder 5, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18
Ellehammer Lars, fætter til J. C. Ellehammer 10, 14, 16
Ellehammer Vilhelm, bror til J. C. Ellehammer .. 10, 14
- F**
Falster 8, 17, 19, 24
Farøbroerne 5, 6
Fredstrup, danseregissør 32, 34
Freuchen Peter, grønlandsfarer 14
- G**
Gad, biskop 19, 20
Guldborg 24
Gåsetorvet, Nakskov 33
- H**
Hansen Henrik, bror til Mads Hansen 7
Hansen Kristen, bror til Mads Hansen 7
Hansen Mads, skibstørmr, far til J. C. Ellehammer 5, 6, 7, 8
Hansen Verner, redaktør, Maribo 5, 18
Høeg, pastor 20
- J**
Jensen Hans Jørgen, redaktør 15
- K**
Kaj Munks Gade, Maribo 31
Keiser-Nielsen S., kulturminister 22, 23
Kippinge Kirke 20
Knudsen, købmand 34
Knuth C. E., greve 11, 14
Knuthenborg Gods 11, 14
Kragenæs 11, 16
Kragenæs Havn 10
- L**
Langgade, Nykøbing 31, 34
Larsen Jens, Nykøbing 19, 27
Larsen L. 30
Liebe, højesteretssagfører 23
Lindholm 5, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18
Lolland 5, 10, 12, 15
Lolland-Falster 18, 24, 28
Lolland-Falsters Stift 20
Lund, kgl. skuespiller 32
- M**
Maribo 30, 32, 34, 35, 36
Maribo Rådhus 31, 35
Maribo Torv 16
Mellemgade, Maribo 31
Monrad, biskop 20
- N**
Nakskov 11, 28, 30, 33
Nordfalster 5, 19
Nykøbing 9, 11, 14, 32, 34
Nykøbing Slot 24
Nørre Alslev 19, 26
Nørre Vedby 8

O	
Olsen Kristen, tidl. arrestant	25
Overskou Thomas, elevaspirant ved Det kgl. Teater	31, 32, 33, 36
P	
Petersen H. P., andenlærer, Vålse	19, 20
Petersen N. Th.	30
Poulsen A. S., biskop	21, 22, 23
Poulsen Th., kirkeminister	24
R	
Rasmussen Erik Arboe, søn af Niels Arboe Ras- mussen	26
Rasmussen Hans, bonde	19
Rasmussen Niels Arboe, sognepræst, Vålse	20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27
Rau Carl Fr., skuespiller	30
Rønne J. Falk, pastor	20
S	
Sabroe P.	21, 22
Sakskøbing	29, 35
»Skandinavien«, gæstgivergård	33
Smålandshavet	14
»Storholmen«	6, 7, 8
Sthyr, biskop	
Stubbekøbing	
Swane, biskop	
Sørensen, biskop	
T	
Torvet, Nykøbing	31
V	
Vejlegade, Nakskov	33
Vind, fuldmægtig	34
Vålse	6, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26
Vålse Kirke	24, 25, 27
Vålse Sogn	19, 26
Vålse Vig	6, 7, 8, 9, 19
W	
Wamberg N. F., pastor	20
Wegeber, geograf og fysiker	14
Wegener, biskop	22, 23, 24
Wiinggaard Georg, Bandholm (død 1960)	28, 36
Z	
Zahle C. Th., konseilspræsident	21, 22, 23
Å	
Aabye, pastor	19